

ЗОЛОТОНІЩИНА В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

63.3/4 Укр-Чук/624 КД
3-80

1941-1945 р.р.

ХР

Документи. Спогади. Статті.

63. 2/1321-4чк/62147
3-80

**ЗОЛОТОНІЩИНА
В РОКИ ВЕЛИКОЇ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ
1941–1945 р.р.**

Документи. Спогади. Статті

Автор текстів – Г.М. Голиш
Упорядники – Г.М. Голиш,
М.Ф. Пономаренко

1070107 ✓

Черкаси
«Відлуння-плюс»
2000

ББК Кр. 63.3./4 Укр/624

УДК – 947.7

Г-60

Рецензенти: доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук А.Г. Морозов;
доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук А.Ю. Чабан.
кандидат історичних наук, доцент О.Г. Перехрест;

Відповідальний редактор Г.М. Голиш

© Г.М. Голиш, М.Ф. Пономаренко
Золотоніщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945
Науково-публіцистичне видання
м. Черкаси: Відлуння-плюс, 2000-296
ISBN 966-7331

Схвалено вченою радою Черкаського державного університету
ім. Б.Хмельницького (протокол №3 від 31.10.2000 р.)

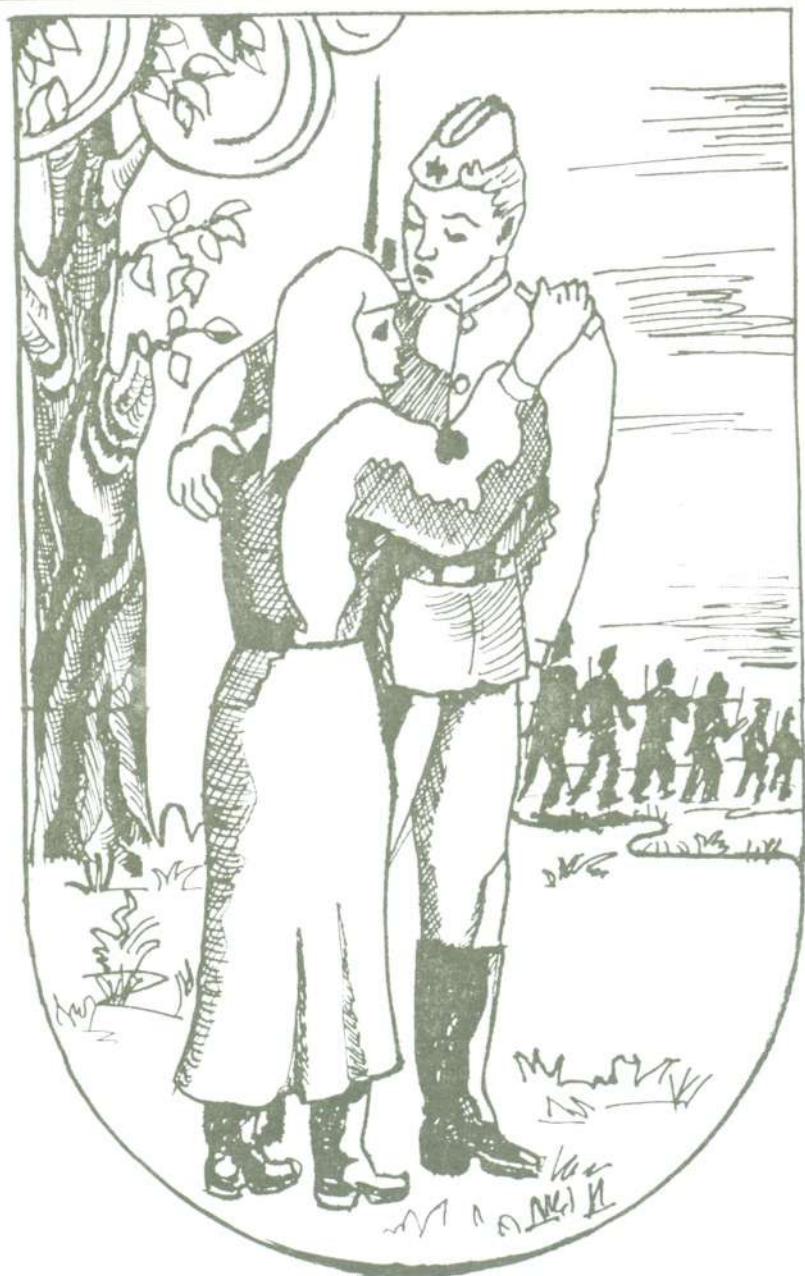
Консультант доктор військових наук, професор, заслужений діяч науки Російської Федерації, голова ради ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу генерал-лейтенант М.Г. Орлов.

Пропонований збірник містить статті, архівні матеріали, спогади, документи і відтворює історію Золотоніщини в роки Великої Вітчизняної війни. Адресований учням та вчителям загальноосвітніх шкіл, ветеранам Великої Вітчизняної війни, всім зацікавленим історією рідного краю.

ББК Кр.63.3./4 Укр/624

© Автор текстів Г.М. Голиш
© Упорядники Г.М. Голиш, М.Ф. Пономаренко
© Художнє оформлення І.І. Дорош
© Фотоматеріали В. Семеняка, Л.Шлапоберський

ISBN 966-7331

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Чим далі углиб історії відходять буремні роки Великої Вітчизняної війни, тим яскравіше постає перед світом велич подвигу нашого народу, який приніс на вівтар Перемоги незчисленні жертви і врятував планету від загрози фашистського поневолення. Вдячне людство назавжди вкарбувало у свою пам'ять вікопомний травень 1945 і воїнів-переможців.

1418 залитих багрянцем днів і ночей тривала найбільша в історії сутичка між силами війни і миру, добра і зла, гуманізму і геноциду. Цей небачений за своїми масштабами двобій розгорнувся на величезному фронті від Баренцового до Чорного моря, втягнувши у свою страшну орбіту мільйони людей. Важливими віхами на шляху до Перемоги були Смоленська битва і оборона міст-героїв, історична баталія під Москвою і тяжкі бої 1942, Сталінградська епопея і вогняна Курська дуга, форсування Дніпра-Славути і тріумф Корсуня-Шевченківського, вписані у історію військового мистецтва Яесько-Кишинівська, Вісло-Одеська, Східнопруська та Берлінська операції.

Найбільшу трагедію ХХ століття з честю витримали і наші земляки – жителі Златокраю. Вони не зламалися у мороці страшної ночі фашистської окупації, вчинили героїчний опір загарбникам. Жадану мить перемоги наближали підпільники краю і бійці Гельмязівського та Золотоніського партизанських загонів. Тисячі наших краян пішли на fronti священної війни і виявляли там зразки беззавітної мужності і героїзму. Шість уродженців Золотоніщини за подвиги на фронтах війни удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу, чотири стали повними кавалерами ордена Слави, тисячі нагороджені бойовими орденами і медалями. Кували перемогу наші краяни у заводських цехах, вирощували на полях тяжкий воєнний хліб, зіцляли поранених бійців у прифронтових госпіталях, збирали кошти у фонд Перемоги. Воістину всенародний характер боротьби з кривавим фашизмом і зробив реальністю тріумф 1945 року.

Творці Перемоги... Вольові піхотинці і безстрашні танкісти, славні соколи-льотчики і боги війни артилеристи, хоробрі моряки і служителі милосердя медики, партизани і підпільники, генерали і рядові, чоловіки і жінки, живі і мертві, увінчані високими орденами і скромними медалями – усі вони заслуговують на нашу глибоку шану і доземний уклін.

Ця книга – про немеркнучий подвиг народу в роки воєнного лихоліття, про наших земляків, котрі не схилили голови перед загарбниками і все віддали в ім'я Перемоги. Пропонований збірник – це перша спроба системно, у хронологічній послідовності висвітлити історію нашого Золотоніського краю в роки Великої Вітчизняної війни. Саме такій меті підно-

АВТОРИ ВИСЛОВЛЮЮТЬ ЩИРУ ВДЯЧНІСТЬ СПОНСОРАМ, ЗАВДЯКИ ДОПОМОЗІ ЯКИХ ЦЯ КНИГА ПОБАЧИЛА СВІТ:

1. Золотоніській районній раді (голова – В.М. Скидан);
2. Золотоніському об'єднанню «Коопзаготвиробторг» (директор – заслужений працівник сфери послуг Ф.Ф. Овдієнко);
3. ВАТ «Золотоніський маслоробний комбінат» (голова правління – В.В. Кулініч);
4. ВАТ «Золотоношам'ясо» (голова правління – А.М. Строкань).
5. ВАТ «Пальмирацукор» (голова правління – В.В. Павліченко)
6. Зорівській сільській раді (голова – Ю.Ф. Гунько)

рядкована композиційна побудова даного видання. Поряд з аналізом фактів і подій періоду війни, узагальнюючим викладом матеріалу тут подаються уривки із історичних документів, статей, спогадів фронтовиків. Ця хрестоматійна частина видання конкретизує, поглиблює та ілюструє викладений у історичних нарисах матеріал, підвищує ступінь його достовірності. Більшість історичних джерел вводяться у науковий обіг вперше.

Пропонована книга – це результат копіткої, багаторічної праці, своєрідна фінішна пряма пошуку істини на теренах історичної правди. Значну консультативну допомогу у творенні даного видання надала рада ветеранів 3-го Сталінградського мехкорпусу та інших підрозділів, що взяли безпосередню участь у визволенні краю. Зацікавлену участь у зборі матеріалів взяли ветеранські організації та територіальні громади Златоукраї.

У книзі вміщено чимало фотодокументів. Вони яскраво ілюструють ті буремні роки і забезпечують рельєфніше сприйняття матеріалів про минулу війну.

Дане видання адресоване насамперед підростаючому поколінню – нашій зміні і надії, продовжувачу славних традицій батьків і дідів. Пропонований збірник воскрешає роки воєнного лихоліття у пам'яті сивочолих ветеранів, тому, думається, що вони з цікавістю сприймуть подані в ньому матеріали.

Чимало цінного почерпнуть із книги вчителі історії, всі причетні до святої справи виховання юні. Поданий тут фактичний матеріал може бути ефективно використаний на уроках, у позакласній, виховній роботі, а надто – при викладанні шкільного курсу «Історія і культура рідного краю».

Свого зацікавленого читача пропонований збірник знайде і серед широкого загалу. Адже важко віднайти людину, котра б не цікавилась історією рідного краю, ратними подвигами земляків.

Історична пам'ять – дзеркало душі народу. Лише на ґрунті історичної правди можлива консолідація народу, а відтак і поступ до кращого прийдешнього. Хай же ця книга, що побачила світ у рік 55-річчя Перемоги над фашизмом, послугує на довгі роки збереженню святої пам'яті про минулу війну, вихованню підростаючого покоління на славних бойових традиціях земляків.

Розділ I

Фронт наближався до Дніпра

Ще до лихозвісного 22 червня 1941 року в Європі вирувало полум'я війни. Воно то пригасало, то спалахувало із новою силою.

Хоч у свідомості людей і зрала тривога з приводу неминучої сутички з фашизмом, проте щоденні турботи її витісняли і, здавалось, ніщо не віщувало війни. Такі надії мирних людей щонайяскравіше відображала преса. Так, районна газета «Коллективіст Гельмязівщини» за 3 дні до початку війни запрошує секретарів партійних і комсомольських організацій, завідуючих клубами і редакторів стіннівок на нараду з питань організації агітмасової роботи під час жнив, і це зібрання мало відбутися 23 червня.¹ 22 червня 1941 (!) ця районка закликas у своїй передовиці до знищення бур'янів, високої якості сінозаготівель і запрошує випускників шкіл вступати на навчання до Канівської педшколи.²

Віроломний напад нацистської Німеччини та її союзників на СРСР 22 червня 1941 р. став початком священної війни нашого народу проти агресорів. Не чекаючи повісток, сотні краян з'явилися на призовні пункти райвійськкомату і добровольцями пішли на фронт. Серед перших добровольців – жителі м. Золотоноші Борис Ісаакович Берштейн і Федір Васильович Тамик, колгоспник із Вознесенського Микола Максимович Поляков. С.Я. Зубаньов із Драбівців добровільно пішов на фронт разом із своїм сином Віталієм. Приніс заяву до військкомату з проханням направити на фронт і учень 8-го класу Золотоніської середньої школи № 5 Михайло Мониченко.³

Дев'ятикласники Гельмязівської школи № 2, які б мали стати її першими випускниками у 1942 році, у повному складі прийшли до військкома майора Полякова з колективною заявою про вступ у ряди діючої армії. Юнаків було направлено у військові училища.⁴

У Золотоноші та в селах району прокотилася хвиля патріотичних мітингів. Більше тисячі золотонісців зібралися на мітинг 22 червня у Літньому театрі міста і, засудивши фашистську агресію, поклялися все віддати в ім'я перемоги над ворогом.⁵

З перших днів війни наші земляки взяли активну участь у будівництві оборонних споруд на Дніпрі, створенні Фонду оборони. У відповідності із постановою Полтавського облвиконкому від 29 серпня 1941 р. на будівництво фортифікаційних споруд було мобілізоване все працездатне населення району.⁶

Через Золотоніщину проліг один із маршрутів евакуації населення, майна та устаткування із західних районів на схід. Уже 28 червня 1941 року Золотоніський і Гельмязівський райвиконкоми одержали розпорядження

забезпечити безперервну роботу залізниць, укомплектувати їх необхідними кадрами.⁷ А на начальника Золотоніського райвідділу міліції покладалась відповідальність за підтримання належного громадського порядку та безпеки руху на шляхах просування евакуйованих.⁸

Турбувала місцеву владу і доля врожаю 1941 року. На Полтавщині протягом липня передбачалось підготувати на короткотермінових курсах щонайменше 2 500 жінок-трактористок із майбутнім залученням їх до збору врожаю.⁹

Гасло «Усе – для фронту» стало законом для жителів Золотоніщини. Самовіддано працювали залізничники, рух потягів відбувався за військовим графіком. Підприємства харчової промисловості міста відправляли свою продукцію прямо на фронт.

Особливе значення для фронту мало організоване на Золотоніському лікеро-горілчаному заводі виробництво протитанкових пляшок із запалювальною сумішшю. За короткий час у хімічній лабораторії заводу під керівництвом інженера В.М.Галлака було розроблено і освоєно виробництво запалювальних пляшок із бензином та з фосфоромісткою рідиною «КС». Випуск цієї бойової продукції розпочався у липні 1941 року. Виробництво запалювальних пляшок було виснажливим і багато в чому небезпечним, але робітники заводу працювали по 12 і більше годин на добу. Тільки за 2 місяці було випущено декілька десятків тисяч одиниць цієї зброї. Золотоніський лікеро-горілчаний завод залишався основним постачальником запалювальних пляшок для військ Південно-Західного фронту.¹⁰

В умовах нестачі протитанкових гранат на початковому етапі війни золотоніська продукція стала грізною зброєю для боротьби з фашистськими танками. 1 вересня 1941 р. завод разом з технологічним обладнанням було евакуйовано.¹¹

У приміщенні Золотоніської школи № 4 розташувався евакогоспіталь 26-ї армії. Його очолив головний лікар Золотоніської лікарні С.Л.Малиновський. Уже наприкінці червня цей осередок милосердя прийняв перший ешелон із пораненими. Пізніше госпіталь був нагороджений Перехідним Червоним Прапором ДКО.¹²

У липні 1941 р. в Золотоноші розпочав діяльність винищувальний загін для боротьби з диверсантами і шпигунами, сприяння евакуації людей та майна. В районі с.Зорівки бійцями загону було знешкоджено двох ворожих диверсантів. А біля села Хрестів ними ліквідовано ворожий десант. Золотоніські винищувальники захопили і декількох шпигунів, які сигнальними ракетами спрямовували удари німецьких бомбардувальників по наших відступаючих частинах.¹³

Мирне населення, що брало участь у ритті окопів, піддавалось масованим бомбардуванням. З'явилися і перші жертви: 17 липня загинули 18-річна Г.Й.Шепетун, молода мати Н.А.Заживило, було тяжко поранено випускника школи № 1 с.Гельмязова Петра Опанасенка.¹⁴ На станції Золотоноша під час одного з бомбардувань серед великого скупчення ешелонів загорілась цистерна з нафтою. З великим ризиком для свого життя машиніст відчепив палаючу цистерну і відтягнув її подалі від станції.

Жителі району взяли активну участь в оголошеній полтавським керівництвом кампанії збору теплого одягу і білизни для бійців Червоної Армії. Сотні полушубків і ватників, тисячі одиниць теплих речей були надіслані із Золотоніського району на фронт.¹⁵

Уже в середині липня 1941 року запеклі бої розгорнулися на території правобережної Черкащини. Фронт невблаганно наближався до Дніпра. Тяжкі оборонні бої з переважаючими силами противника вели війська Південно-Західного фронту.

На початку серпня ворог наблизився до Черкас, а 19 серпня розгорнулись запеклі бої безпосередньо на підступах до міста.¹⁶ Взяти Черкаси відразу німецьким військам не вдалося. Начальник генерального штабу сухопутних військ вермахту генерал Гальдер пояснив причину затримки німецьких військ під Черкасами «зосередженням великих сил противника». Героїчний опір загарбникам вчинили воїни 38-ї армії (командувач Л.Т.Рябишев, член Військової Ради М.К.Попель). Тільки тоді, коли нависла загроза оточення після прориву німців у районі Кременчука, 22 серпня за наказом командування наші війська почали відходити на лівий берег, а до Черкас вдерлися гітлерівці.¹⁸

На Черкаському плацдармі ворога було затримано на 18 днів. А потім ще місяць точилися запеклі бої на Дніпрі та на Лівобережжі Черкащини, зокрема на території нашого району.

Відсутних ударів по ворогу на Дніпрі завдавали кораблі Дніпровської флотилії (монітори «Левачов», «Жемчужний», канонерські човни «Вірний», «Передовий», «Кремль», сторожовий корабель «Пушкін» та інші).¹⁹

Славну сторінку в літопис оборонних боїв 1941 року вписав героїчний екіпаж бронепотяга №56, яким командував лейтенант П.К.Іщенко. Ця «фортеця на колесах» перепинила шлях фашистам на дільниці Миронівка-Канів і впродовж півмісяця відбивала їх запеклі танкові атаки. Це дало змогу тисячам мирних жителів і пораненим бійцям евакуюватись на лівий берег Дніпра.²⁰

На Гельмязівщину через залізничний і автошляховий мости відходили

частини 26-ї армії. Оборону переправи було доручено 14-й кавалерійській дивізії і її бійці, незважаючи на артилерійський обстріл та бомбові удари противника, утримували позиції впродовж двох днів. 19 серпня наші війська закінчили відхід і зайняли оборону в районі Ржищів-Чапаська. Штаб 26-ї армії розташувався в Гельмязові.²¹

Відступаючи з Черкас, наші війська зірвали залізничний, дерев'яний та понтонний мости на Дніпрі. Через неузгодженість дій між командуванням окремих підрозділів значна частина наших військ опинилась в оточенні на правому березі. У кінці серпня і на початку вересня точилися запеклі бої на острові Кролевець. Бійці 116-ї стрілецької дивізії, зазнаючи великих втрат, намагалися скинути в Дніпро німецькі війська. Навіть одержавши підкріплення, наші війська не зуміли виконати поставленого завдання і згодом змушені були відступити. Не менш кровопролитні бої точилися і за острови Богун, Козацький та Коханя.

Підтримувати наші війська у боях на Дніпрі не було чим. Хоча Золотоноша була буквально забита артилерією, а біля села Домонтова стояла гаубична батарея, вогонь по ворогу не вівся через відсутність снарядів.²²

31-му кавалерійському полку 14-ї дивізії 5-го кавалерійського корпусу, який стояв у Золотоноші, було наказано зайняти оборону на лівому березі Дніпра (напроти Черкас). Бійці Івана Панчехи не встигли окопатись, як гітлерівці під прикриттям артилерії та авіації спробували перенаправитись через ріку. Піднистивши ворога метрів на 50, бійці вдарили із станкових кулеметів та гармат прямою наводкою. Втекти ворогові не вдалося, бо його губив ще й вогонь із бронепойзда, що підійшов із Золотоноші.

Через день на світанку фашистські штурмовики обстріляли позиції обронців, скинули бомби і відлетіли. Потім більше 20 хвилин ворожа артилерія обробляла берег, але тільки-но гітлерівці піднялися в атаку, кавалеристи зустріли їх шквальним вогнем і знищили цілу ворожу роту.

Більше тижня полк відбивав атаки ворога, весь час міняючи позиції. Після того, як гітлерівці 8 вересня форсували Дніпро на північний захід від Кременчука і виникла загроза оточення, кавалеристи залишили оборону і відійшли до Козельщини.²³

На території краю велася активна робота по підготовці до партизанської та підпільної боротьби в тилу ворога. Формувалась підпільно-партизанська мережа, створювались партизанські бази. Так, на Гельмязівщині в Загатчині (Свининські ліси) районні організації створювали запаси провіанту та одягу для партизанського загону ім. Чапаська. Гельмязівський кравець І. Заживило пошив 40 полушубків. Було збудовано і декілька землянок, а зі складів 26-ї армії майбутнім партизанам видано необхідну на перших

порах зброю.²⁴ Подібні партизанські бази було створено і біля сіл Чапаськи, Деньгів, Дмитрівки, Коробівки.

Але становище військ Південно-Західного фронту катастрофічно погіршувалось. Диявольська свистопляска у керівництві однією з найважливіших оборонних операцій 1941 р. – битві за Київ, породжена руйнівною сумішшю некомпетентності і верхоглядності вищого командування, мала трагічні наслідки. 14 вересня у своєму донесенні начальник штабу Південно-Західного фронту генерал В.І.Тупиков цілком слушно попереджував Генштаб: «Початок зрозумілої вам катастрофи – справа декількох днів.»²⁵ Маршал Б.М.Шапошников назвав це донесення панічним і відповідав доволі категорично: «Треба вперто битись, не оглядаючись назад. Слід виконувати вказівку т.Сталіна, дану Вам 11.09.»²⁶

14 вересня противник замкнув кільце оточення: танкові з'єднання Гота і Клейста з'єдналися у районі Лохвиці. В оточенні опинилось чотири армії Південно-Західного фронту: близько півмільйона бійців і командирів.²⁷

Наші війська з боями відходили на схід, залишаючи і Золотонощину. 19 вересня ворог вдерся в Золотоношу.²⁸ Над краєм нависла темна ніч окупації.

¹ «Коллективіст Гельмязівщини». – 1941. – 20 червня.

² Там само, – 1941. – 22 червня.

³ «Червоний Жовтень». – 1941. – 22 червня.

⁴ «Прапор Леніна» (Далі ПЛ). – 1981. – 27 червня.

⁵ «Червоний Жовтень». – 1941. – 24 червня.

⁶ Державний архів Полтавської області (Далі – ДАПО). – ф.П-15. – оп.1. – спр.261. – арк.20-22.

⁷ Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Документы и материалы в 3-х т. – К.: Наукова думка, 1985. – т.1. – с.50-51.

⁸ Там само, – с.255-256.

⁹ ДАПО. – Ф.П-15. – оп.1. – спр.253. – арк.27.

¹⁰ Галлак В. Героїчний час // ПЛ. – 1970. – 9 травня.

¹¹ Сухова А. Фронт в тилу // ПЛ. – 1977. – 12 травня.

¹² Дашківський А. Медпрацівники району в роки Великої Вітчизняної війни // ПЛ. – 1975. – 14 червня.

¹³ Гриб Г. Золотоніський винищувальний загін // ПЛ. – 1985. – 14 травня.

¹⁴ ПЛ. – 1981. – 27 червня.

¹⁵ Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 г.

- Документи и материалы в 3 т.– К.: Наукова думка, 1985.– т.1.– с.209-210.
- ¹⁶ Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область.– К.: АН УРСР, 1972.– с.113.
- ¹⁷ Гальдер Ф. Боевой дневник. М., 1971.– с. 118.
- ¹⁸ Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область - с.118.
- ¹⁹ Велич подвигу народного / Тези матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 р.р./ Черкаси: 1995.– с.71.
- ²⁰ Слава Черкащини.– Дніпроп., 1967. – с.130.
- ²¹ Гречко А. Годы войны. М., 1978. - с. 33.
- ²² Шатилов В. А до Берлина было так далеко... М., 1987.– с. 131.
- ²³ Спогади І.Панчехи. Рукопис.– Особ. архів М.Пономаренка.
- ²⁴ Державний архів Черкаської області (далі ДАЧО).– Ф.П-4619.– оп.8.– спр.8.– арк.20, 36.
- ²⁵ Архів МО РФ.- Ф. 251.– оп.646.– спр.466.– арк.92-93.
- ²⁶ Там само.– ф.251.– оп.646.– спр.483.– арк.325.
- ²⁷ Украинская ССР в Великой Отечественной войне: В 3-х т.– К.: Політ-видав, 1975.– т.1.– с.192-193.
- ²⁸ Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область.– с.268.

НІЩО НЕ ВІЩУВАЛО ВІЙНИ

...Секретарям первинних партійних і комсомольських організацій, завідуючим клубами, редакторам стінних газет прибути 23-го червня на нараду з питань організації агітмасової роботи під час збиральної кампанії... взяти з собою останній номер стінної газети...

Коллективіст Гельмязівщини.– 1941.– 20 червня.

ЗАГОЛОВКИ СТАТТЕЙ

«Канівська пед. школа оголошус набір студентів на 1941/42 навч. рік...», «Знищимо бур'яни!», «Висока якість сінозаготівель».

Коллективіст Гельмязівщини.– 1941.– 20 червня.

МІТИНГИ. МОБІЛІЗАЦІЯ. ЗАПИС ДОБРОВОЛЬЦІВ

Біля 1000 трудящих Золотоноші зібралися в літньому театрі. Робітник з заводу ім.Лепсе Лінський, працівник лікєро-горілчаного заводу Загребельний, завуч педшколи орденоносець Олешко засудили агресивно фашистів.

52-х річний житель с.Дмитрівки Гнат Лучанінов на мітингу 700 односельців з гордістю повідомив, що його син на бойовому ястребку уже полетів громити ворога.

«Ознайомившись з текстом виступу В.М.Молотова,– пише Тамик Федір Васильович з міського колгоспу ім.Петровського,– довідавшись про віроломний напад фашистів на недоторкані кордони СРСР, я, як патріот соціалістичної країни, прошу прийняти мене добровольцем у Червону Армію».

Червоний Жовтень.– 1941.– 24 червня.

С.Я.Зубаньов із Драбівців, учасник громадянської війни, вирішив добровольцем вступити до Червоної Армії разом із своїм сином Віталієм.

У перший день війни з'явилися у військкомат житель Золотоноші Борис Ісаакович Берштейн, колгоспник з Вознесенського Поляков Микола Максимович. Учень 8-го класу Золотоніської сш №5 Михайло Мониченко приніс у військкомат заяву, у якій написав: «Я – комсомолец. Прошу зарахувати мене добровольцем у ряди Червоної Армії».

Червоний Жовтень.– 1941.– 27 червня.

ГЕРОЇЗМ У ТИЛУ

...У липні 1941 року робітники Золотоніського лікеро-горілчаного заводу налагодили випуск запалювальної рідини для боротьби з німецькими танками...

...Працювали ми від зорі до зорі... Розливальниці запалювальної рідини перебували у гумових захисних костюмах по 10-12 годин. Це тоді, коли чоловікові норма роботи у такому костюмі – 1-2 години.

Якщо котрась із дівчат мліла – адже були жаркі літні місяці, її прямо на робочому місці обливав водою з шланга військовий фельдшер і робота продовжувалася...

Працювали ми з дуже небезпечними речовинами. Якось Настя Одарченко несла на плечі міцну сірчану кислоту. Посудина була переповнена, кислота почала хлюпатись, потекла по шиї, грудях, спині... Кинути? Але кислота дефіцит – і дівчина, перемагаючи пекельний біль, донесла свою ношу... З сильними опіками її поклали в госпіталь.

...А остання операція – на розливанні, коли заповнену рідиною пляшку, закупорену гумовою пробкою і замотану дротом треба було шийкою встромляти в розплавлену смолу. Нерідко від температури пляшка лопалася і спалахувала факелом у руці розливальниці...

1 вересня 1941 року разом з технологічним обладнанням завод було евакуйовано...

Сухова А. Фронт у тилу // ПЛ. – 1977. – 12 травня.

ДОПОМОГА ФРОНТУ

Конструкцію запалювальної пляшки на основі бензину і запалу до неї я розробив у хімічній лабораторії Золотоніського горілчаного заводу. Тут же було освоєно виробництво запалювальних пляшок з фосфоромісткою рідиною «КС».

...Нам вдалося перевести завод з виробництва мирної продукції на випуск вкрай необхідної для фронту оборонної зброї. Коли Кисву загрожувало оточення і виробництво протитанкових пляшок там згоралося, основним постачальником цієї зброї для всього Південно-Західного фронту став Золотоніський лікеро-горілчаний завод. Тільки за липень і серпень 1941 року він виробив декілька десятків тисяч протитанкових пляшок.

Галлак В. Героїчний час // ПЛ. – 1970. – 9 травня.

ГОСПІТАЛЬ У ЗОЛОТОНОШІ

У Золотоноші, в приміщенні школи №4 розмістився евакогоспіталь 26-ї армії. Очолив його головний лікар Золотоніської лікарні Стефан Львович Малиновський, лікарями працювали Б.М.Гольдфельд, Л.О.-Малиновська, О.І.Сіваков, В.М.Дробницький, Ф.Д.Шевченко, Я.С.Альтшулер, Я.С.Коткін та ін. Весь середній медперсонал госпіталю складався з медпрацівників районної лікарні. Наприкінці червня 1941 року госпіталь прийняв перший ешелон з пораненими. У ході боїв значна частина особового складу госпіталю пішла на фронт. Госпіталь було евакуйовано, а в 1942 році нагороджено Перехідним Червоним Прапором ДКО.

Даиківський А. Медпрацівники району у роки Великої Вітчизняної війни // ПЛ. – 1975. – 14 червня.

ПІДГОТОВКА ДО БОРОТЬБИ

Відповідно постанови ЦК ВКП(б) від 18 липня 1941 року «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ» Полтавський обком КП(б)У прийняв рішення про підготовку до переходу на нелегальне становище і організацію партизанських загонів у районах та підпільних осередків у містах, селищах, колгоспах і радгоспах. До загонів і груп зараховувалися партійні і радянські керівники, голови колгоспів, представники інтелігенції...

ДАЧО.– ф.П-4619.– оп.8.– спр.38.– арк.1, 2.

СТВОРЕННЯ ГЕЛЬМЯЗІВСЬКОГО ЗАГОНУ

...1-й секретар Гельмязівського райкому Компартії України Федір Дмитрович Горелов призначений Полтавським обкомом командиром районного партизанського загону ім. Чапаса. Голова Гладківщинського колгоспу, член бюро райкому Мусій Іванович Ілляшенко – комісаром, а голова райвиконкому Іван Сергійович Тютюнник – начальником штабу.

У Свининських лісах, в Загатчині створювали запаси продовольства, одягу (40 подушубків тасмно і терміново виготовив гельмязівський кравець Заживило І.Д.). Побудували землянки, замаскували їх. Із складів 26-ї армії, штаб якої деякий час розміщався у Гельмязові, майбутнім партизанам видали необхідну на перших порах зброю.

ДАЧО.– ф.П-4619.– оп.8.– спр.8.– арк.20.

36.

ЗОЛОТОНІСЬКИЙ ВИНИЩУВАЛЬНИЙ ЗАГІН

У липні 1941 року в Золотоноші було створено винищувальний батальйон для боротьби з диверсантами і шпигунами та допомоги в евакуації людей і майна.

Драка Марія Іванівна згадує:

– Жили ми в дитсадку ім.Крупської по вул.Московській. Цілі дні возили вантажі, а вночі ловили шпигунів. Так, в районі Зорівки піймали двох диверсантів. Тоді я вперше побачила німців. Особливо мене вразили їх каски...

Машнін Василь Дмитрович:

– На залізничній станції Золотоноша скупчувались ешелони, бронепоезди, біженці. Колгоспи евакуювали худобу. Під час одного бомбардування загорілася цистерна з нафтою. Машиніст з ризиком для життя відчепив палаючу цистерну і відтягнув її за станцію.

...Ми евакуювали дітей з дитбудинку. Під час другого бомбардування станції було вбито двох вихователів і 12 дітей... Ми розміщували дітей і біженців в поїздах, що проходили, працювали день і ніч. Золотоніський військовий госпіталь № 1758 приймав поранених, багато було льотчиків, що воювали біля Канева.

Лебов Макс Григорович:

– Біля села Хрести німці скинули десант з трьох чоловік. Бійці обеззброїли його, знешкодили кількох шпигунів, які сигнальними ракетами спрямовували бомбардувальники німців на наші військові підрозділи. У лісі біля сіл Комарівки та Коробівки створювали бази для партизанів. 19 вересня Золотоніський винищувальний батальйон припинив свою діяльність.

Гриб Г. Золотоніський винищувальний батальйон // ПЛ. – 1985. – 14 травня.

ФРОНТ НАБЛИЖАЄТЬСЯ

14 липня 1941 року.

...Авіація точно скинула бомби на міст коло Черкас...

20 липня ...26-а армія фронтально буде відтіснена до Дніпра.

Вона має для відходу 4 мости між Черкасами і Києвом, Невідомо, які сили росіян ще вдасться оточити. Все залежить від подолання опору 26-ї армії...

5 серпня. Взяти Черкаси зненацька (тобто форсувати Дніпро з ходу) неможливо тому, що там зосереджено великі сили противника.

Гальдер Ф. Боевой дневник.– М., 1971.– с.118 (перекл. з рос.).

ПЕРШІ ЖЕРТВИ СЕРЕД МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ

...У зв'язку з просуванням фашистів до Дніпра все працездатне населення прибережних районів було мобілізоване для риття оборонних споруд вздовж ріки. Фашисти кинули авіацію на бомбардування залізничного мосту, переправ біля Канева, на працюючих на ритті окопів. Вже 17 липня загинули 18-річна дівчина Шепетун Ганна Йосипівна, молода мати Заживило Настя Андріївна і тяжко поранено випускника 10-го класу школи № 1 Опанасенка Петра. Гельмязівці всім селом хоронили загиблих.

ПЛ.– 1981.– 27 червня.

ОБОРОНА ДНІПРА

...Бої на канівському і черкаському плацдармах носили виключно впертий характер. Ворог не зупинявся ні перед якими жертвами, щоб прорватись до переправ. Він кинув свіжі піхотні з'єднання, велику кількість танків...

16 серпня з'єднання 26-ї армії стали відходити на лівий берег Дніпра. В районі Канева були залізничний і автодорожний мости. 14 кав. дивізія захищала їх протягом двох днів. За цей час мостами пройшли тисячі машин, артилерія. Переправа була дуже пошкоджена. Декілька разів німецьке командування оголошувало, що знищило її. В ніч на 19 серпня закінчили відхід і зайняли оборону в районі Ржищів-Чапаська війська 26-ї армії.

Гречко А. Годы войны.– М., 1978.– с.30-39 (перекл. з рос.).

ЖІНКИ – НА ТРАКТОР

Із постанови Полтавського обкому КП(б)У від 30 червня 1941 р.

Для повного забезпечення МТС і радгоспів кваліфікованими кадрами – трактористами і комбайнерами – на період збиральної і подальших сільськогосподарських робіт...

1. Зобов'язати РК КП(б)У, виконкоми райради депутатів трудящих, райземвідділи і РК ЛКСМУ підібрати і протягом липня 1941 р. підготувати без відриву від виробництва жінок-трактористок на колісні трактори в кількості 2500 чоловік...

ДАПО.– ф.П-15.– оп.1.– спр.253.– арк.27.

УВАГА ЗАЛІЗНИЦЯМ

Із постанови Полтавського обкому КП(б)У і облвиконкому від 28 червня 1941 р.

Враховуючи важливість роботи залізничного транспорту, особливо в даний час, в період воєнної обстановки... зобов'язати голів райвиконкомів і секретарів райкомів партії ... Золотоніського..., Гельмязівського... на протязі триденного терміну перевірити на території своїх районів стан з укомплектуванням робочою силою і шляхообхідниками по околодках дистанції шляху...

Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы в 3-т. – К., Наукова думка, 1985. – Т.1. – с.50-51.

БРОНЕПОЇЗД № 56

...Бій за Канівський залізничний міст з ворожою авіацією вів бронепоезд №56 військ НКВС...

14 серпня фашистська авіація розбомбила залізничне полотно. Під час нальоту загинула паровозна бригада, пробитий котел локомотива і тендер... Обслуга продовжувала вести вогонь з однієї уцілілої бронеплощадки. Вночі прийшов наказ підірвати поїзд.

В. Чинін. Фортеця на колесах // Черкаська правда. – 1985 – 9 травня.

ПЕРЕПРАВА...

У липні-серпні 1941 року наша військова частина навела понтонний міст через Дніпро в районі Канева, якраз навпроти могили Т.Г.Шевченка і по ньому день і ніч ішли наші війська у напрямку Миронівки, Фастова на допомогу захисникам Києва... На нашій ділянці фронту понтонний і канівський залізничний мости були єдиною артерією, що з'єднувала з Лівобережжям частини, які стримували наступ ворога на Київ. Знаючи це, гітлерівське командування кинуло на переправу велику кількість бомбардувальників... Щодня вранці і ввечері майже півсотні «юнкерсів» бомбардували наші переправи. Хоч тут і не було нашої авіації – наші зенітники щільним загороджувальним вогнем змушували стерв'ятників скидати свої смертоносні вантажі у Дніпро.

...Гітлерівці захопили вже Степанці на околиці Канева і відкрили по

переправі артилерійський та мінометний вогонь, але наші понтонери продовжували переправляти підкріплення і евакуюювати поранених...

Семенча І. Незабутис // ПЛ. – 1975. – 27 лютого.

НА ЧЕРКАСЬКОМУ ПЛАЦДАРМІ

...Командувач (Рябишев – *Ред.*) наказав 196 стр. дивізії утримувати мости через Дніпро. Міст залізничний, на чавунних стовпах тягся на 1 км, два інших – дерев'яний і наплавний були менші...

Ворог проти знекровлених 196 і 212 дивізій виставив 4 повноцінні піхотні дивізії. Командувач 38 армією Рябишев просив у главкома дозволу відвести війська на лівий берег...

Шатилов В. А до Берлина было так далеко!.. М., 1987. – с.98. (перекл з рос.)

МАНЕВР ВОРОГА

...За рекомендацією Кирпоноса 28 серпня М.В.Фекленка було призначено командуючим 38 армією.

...Людина правдива і відкрита, Фекленко признався мені (Баграмян – *Ред.*), що цього разу суперник перехитрив його. Незадовго до захоплення плацдарму в межиріччі Псла і Ворекли німці висадили великий десант на о.Кролевець поблизу Черкас і створили враження, що саме тут готуються форсувати Дніпро, використовуючи острів як трамплін для кидка. Тому значні частини сил армії були стягнуті в цей район... Ворог і скористався цим... Користуючись чисельною перевагою і перевагою в авіації й артилерії, він закріпився на лівому березі Дніпра між Пслом і Вореклюю...

Баграмян Й. Так починалась війна. – К., 1988. – с.275 (перекл. з рос.)

НА ПІДСТУПАХ ДО КРАЮ

У ніч на 31 серпня противникові вдалося переправитись на лівий берег Дніпра за 30 км на південний схід від Кременчука. 8 вересня гітлерівці форсували ріку на північний захід від Кременчука. Війська 38-ї радянської армії атакували ворога, намагаючись скинути його у Дніпро... Проте вони не змогли потіснити противника...

Німецько-фашистські війська, що наступали з півночі, долаючи опір дуже ослаблених з'єднань 40-ї, 21-ї, 5-ї армій, швидко просувались на

південь і 10 вересня захопили Бахмач, а 13 вересня – Ніжин.

Передові частини 2-ї танкової групи 10 вересня захопили Ромни і 12 вересня – Лохвицю. У той самий час з'єднання танкової групи, розвиваючи наступ з кременчуцького плацдарму, 13 вересня захопили Хорол і Лубни...

14 вересня ворог замкнув кільце оточення.

Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 р.р.: в 3-х т. – К.: Політвидав України, 1967. – Т.1. – с.201-202.

КАТАСТРОФА

Глибокої ночі 17 вересня командувач фронтом М.П. Кирпонос дав усім арміям фронту наказ із босм виходити з оточення... 26-й армії належало виходити через Лубни...

Основна група штабу Південно-Західного фронту на чолі з Військовою радою в ніч на 19 вересня разом із 289-ю стрілецькою дивізією просувалася на Пирятин... Спроби встановити в ці дні зв'язок з 21, 37 і 26-ю арміями виявилися марними. Був втрачений зв'язок і зі Ставкою Верховного Головнокомандування.

Внаслідок втрати зв'язку штабу фронту і штабів армії з військами вихід з оточення проходив неорганізовано. На 20 вересня противник розсік з'єднання 37-ї і 26-ї армії на три частини: одна була оточена на північній захід від Кисва, друга – на південний схід від Кисва, третя – на північ від Золотоніші (за 25 кілометрів на північ від Черкас).

История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг.: в 6-и т. – М., 1961. –Т.2 – с.109.

ЧОРНА П'ЯТНИЦЯ

19 вересня (1941 р. – *Ред.*) – п'ятниця

У ході впертих кровопролитних боїв радянські війська залишили районні центри... Золотонішу, Чорнобай Полтавської області...

Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Хроника событий. – К.: Политиздат Украины, 1986. – с.89.

Розділ II

Ніч окупації над краєм

Окупаційна політика фашистського вермахту знайшла свій концентрований вияв у так званому генеральному плані «Ост». Це була бузுவірська програма фізичного і морального знищення українського та інших слов'янських народів, широкомасштабний план грабежу і насильства. «Якщо ми хочемо створити нашу велику німецьку імперію, – цинічно заявив А.Гітлер, – ми повинні насамперед витіснити і винищити слов'янські народи. Немає ніяких причин не зробити цього».¹

Жахи фашистського «нового порядку» сповна відчували на собі і жителі Золотоніщини. Темна ніч окупації опустилась над краєм у вересні 1941 і тривала понад 2 роки. Управління районом було підпорядковане далекосяжним планам пограбування, фізичного знищення і морального приниження жителів краю. Золотоніща стала центром так званої Золотоніської округи, у склад якої входило декілька районів, що у свою чергу поділялись на старостати.²

Для підтримання окупаційного режиму в районі було утворено німецьку цивільну і українську допоміжну адміністрації. Структура окупаційного адміністративного апарату мала такий вигляд: округа на чолі з гебітскомісаром, міська громада, очолювана бургомістром, район, керований головою, і село під орудою старости.

На окупованій території безчинствували військові комендатури, що спирались на потужний репресивний апарат: окупаційні війська, гестапо, зондеркоманди, допоміжну поліцію. Серед місцевого населення виявилось чимало таких, хто дав згоду на співробітництво з окупантами. Поряд із відвертими запроданцями були й ті, котрі в такий спосіб висловили свій протест проти сталінізму, його антинародної політики масових репресій, «розкуркулювань» і т.д.

Однією із найголовніших прикмет «нового порядку» стала політика тотального геноциду. Найпершою заповіддю загарбників було поголове знищення носіїв комуністичної та націоналістичної ідеології, радянських активістів. Уже на третій день окупації Золотоніщі фашисти заарештували 300 чоловік. Спочатку їх замкнули у приміщенні бурякопункту, а потім повели на розстріл.³ Очевидець цих подій О.А.Фролова згадувала: «З приміщення бурякопункту їх (в'язнів) вивозили партіями по 10 чоловік, ставили біля воронки ... і розстрілювали. Коли воронки ставали переповнені трупами, тоді німці кидали розстріляних у колодязі.»⁴

На базарній площі у центрі міста була споруджена шибениця, і окупанти мало не щодня страчували через повішення десятки приречених.⁵

У листопаді 1941 р. німецький каральний загін учинив звірачу розправу над сврейським населенням. Фашистське командування напередодні

наказало євреям з'явитись із речами і всіма цінностями начебто для відправлення у Кременчук. Приречених погнали в урочище Ярки. Там нацисти влаштували нещасним Золотоніський Бабин Яр: було розстріляно понад 3,5 тис. стариків, жінок і дітей єврейської національності.⁶

Людей, мов худобу, гоном гнали із сіл до Золотоноші і там розстрілювали. Уже в 1941 році було розстріляно з Гельмязова – 81 чол., з Богданів – 28, з Калеників – 18, Плешканів – 20, Бубнівської Слобідки – 32.⁷

У Золотоноші був створений концентраційний табір, куди окупанти кинули військовополонених, активістів.⁸ З 25 по 30 липня 1942 р. у місті фашисти знищили понад 7 тис. військовополонених та мирних громадян.⁹ А у березні 1943 р. фашистські кати стратили 63 підопічних Бакаївського будинку для людей похилого віку. Багатьох старих у могили кинули живими.¹⁰

У масових розстрілах мирних громадян брали участь і запроданці-поліцаї. Справжніми катами своїх односельців виступили деньгівські поліцаї брати Андрій та Василь Носенки. На їх совісті більше 100 закатованих мирних жителів села.¹¹

Нацисти заборонили ховати вбитого знатного комбайнера із Деньгів Киктя Г.С. 80-річну жительку цього села Прокопенко Марфу нелюди облили бензином у ямі і спалили живцем.¹² Усього за час тимчасової окупації фашисти знищили у Золотоноші понад 12750 мирних жителів Золотоніського, Драбівського, Гельмязівського, Чорнобаївського районів, біженців та військовополонених.¹³

Окупанти істерично реагували на будь-які прояви національної ідентифікації населення. Коли місцеві націонал-патріоти спробували вивісити в центрі міста зображення українського герба - тризуба, окупаційні власті відповіли на це репресивними заходами: в Золотоноші було розстріляно 7 осіб, які були поборниками ідеї самостійної України.¹⁴

Невдовзі після свого приходу нацистські вандали зруйнували у райцентрі пам'ятник Т.Шевченку. На центральній вулиці міста вони збили табличку «вул. Шевченка», замінивши її на «Гітлерштрассе» – вул. А.Гітлера.¹⁵

Про нелюдський, терористичний характер окупаційного режиму свідчать розпорядження Золотоніського гебітскомісаріату: «Хто буде допомагати військовополоненим, того буде покарано смертю», «Хто не здасть зброю, буде покараний на смерть», «Неповідомлення про партизанів тягне за собою розстріл».¹⁶

З перших днів окупації фашисти запровадили для населення загальну трудову повинність. Підневільна праця місцевих жителів використовувала-

лась на ремонті шляхів, будівництві укріплень, на підприємствах.

Одним із головних принципів «східної» політики третього рейху і людоїдського плану «Ост» було масове примусове вивезення місцевого населення на роботи у Німеччину. Гітлер неодноразово повторював: «Наш керуючий принцип повинен базуватись на тому, що ці народи (східні слов'яни – *Ред.*) мають тільки одне виправдання для свого існування – бути корисними для нас в економічному відношенні».¹⁷

На окупованих територіях гітлерівці проводили мобілізації чоловіків і жінок від 18 до 45 років. При цьому спочатку вони спробували робити це на «добровільній» основі, всіляко вихваляючи принади заможного життя у рейху. Коли ж ці надії окупантів не справдились, вони вдались до насилля. Людей, що ухилялись від «евакуації» до Німеччини, прирівнювали до саботажників і партизанів і розстрілювали. Старостам доводились завдання по мобілізації робочої сили для відправки у Німеччину. Так, 24 червня 1943 р. Золотоніська районна управа зобов'язала старосту с.Антипівки «доставити нижче найменованих осіб на обов'язкову трудову повинність. Хто ухилиться від явки, той буде заарештований». Із району було вивезено до рейху 5550 юнаків і дівчат.¹⁸

Діяла детально розроблена програма пограбування: спеціальні господарські інспекції реквізували продовольство, цінності, ресурси, і до фашистського рейху потяглися ешелони з награбованим. Для грабунку окупанти застосовували як нові, так і усталені форми і структури господарювання.

Фашисти спочатку розграбували ремонтно-механічний завод, а потім намагались налагодити на ньому виробництво. Тоді як до війни цей флагман промисловості краю випускав механізми союзного значення, за окупації РМЗ перейшов на випуск дріб'язкової продукції: сокир, вил, лопат, відер, плит.¹⁹ З 1942 року підприємство виконало замовлень на суму всього 300 тис. крб. Ледь животіли м'ятний завод, меблева фабрика та інкубаторна станція.²⁰

Зручною ширмою для пограбування продовольчих ресурсів краю стали реорганізовані колгоспи – так звані «громадські двори». Урожаєм у громадському секторі розпоряджались німецькі власті. Безсоромно грабували окупанти й індивідуальні селянські господарства. Характерним щодо цього є наказ коменданта м.Золотоноші від 15 січня 1942 р.: «Хто не здає молока на маслозавод, того буде оштрафовано до 10 тис. крб., а хто продає молоко – того буде розстріляно».²¹ 7 листопада 1941 р. начальник Золотоніської округової управи по сільському господарству заборонив молоти зерно до виконання плану засипки посівного і страхового фондів.²²

Нацисти знищили в краї систему освіти і культури, вони намагались створити свої навчально-виховні осередки. Ось які розпорядження видали окупаційні власті: «дозволити заняття в школі в молодших 4-х класах з квітня 1942 року», «у зв'язку з обмеженістю викладання, частину вчительського персоналу звільнити», «всіх інспекторів, директорів, які працювали раніше, звільнити», «використання учбових планів, підручників, вчительської літератури, наочного приладдя, виданих за більшовиків, забороняється», «припинити організацію будь-яких гуртків та товариств» і т.д.²³ Багато культурно-освітніх установ було спалено чи перетворено на склади, стайні.

Для відповідної ідеологічної обробки жителів краю німецькі власті налагодили випуск газети «Золотоніські вісті», яка стала органом маріонеткової міської управи. Тут позитивно висвітлювалась діяльність німецьких окупаційних властей, на всі заставки розхвалювався «новий порядок», широко рекламувались «принципи» життя у німецькому рейху.²⁴

Нацистський «новий порядок» був режимом геноциду українського народу, приниження його національної гідності, грабежу і насильства. Та окупантам не вдалося зламати волі наших краян до опору.

¹ Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні.– К., 1963.– с.11.

² Велич подвигу народного / Тези матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-р. Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-45/.– Черкаси: 1995.– с.86.

³ Пономаренко М. Золотоноша – Дніпроп.: Промінь, 1974.– с.144.

⁴ Німецькі окупанти на Полтавщині (1941-43). Збірник докум.– Полтава: 1947.– с.24.

⁵ Там само.– с.249.

⁶ Там само.– с.25-26.

⁷ ДАЧО.– ф.Р-87.– оп.1.– спр.25.– арк.20.

⁸ Див.: Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні.– К., 1963.

⁹ Історія міст і сіл УРСР, Черкаська обл.– К.: АН УРСР, 1972.– с.268.

¹⁰ Пономаренко М. Указ. праця.– с.44.

¹¹ Вісті з України.– 1972.– 20 січня.

¹² ДАЧО.– ф.Р-680.– оп.1.– спр.4.– арк.3.

¹³ Пономаренко М. Золотоніщина.– Черкаси, 1991.– с.57.

¹⁴ Центральний державний архів гром. об'єднань України (далі – ЦДАГОУ).– ф.166.– спр.34.– арк.1.

¹⁵ Велич подвигу народного.– с.89.

¹⁶ ДАЧО.– ф.Р- 1842.– оп.1.– спр.1.– арк.27.

¹⁷ Велич подвигу народного.– с.91.

¹⁸ Там само.– с.89.

¹⁹ Пономаренко М. Золотоноша.– с.44.

²⁰ Золотоніські вісті.– 1943.– 27 травня.

²¹ Німецькі окупанти на Полтавщині.– с.40.

²² Велич подвигу народного.– с.87-88.

²³ Німецькі окупанти на Полтавщині.– с.41.

²⁴ ДАЧО.– ф.Р- 2421.– оп.1.– спр.1.– арк.9, 13.

ПРИЙШОВ НОВИЙ ПОРЯДОК

...Вступили фашисти на Гельмязівщину у 20-х числах вересня 1941 року. Відразу... без суду, по доносу, хваталися комуністи, комсомольці, активісти радянського і колгоспного будівництва, передовики...

Гоном гнали людей до Золотоноші, де поліції... за командою фашистанімця розстрілювали їх. Розстріляно: з Гельмязова – 81, з Ковраю – 1, з Богданів – 28, Софіївки – 5, Гладківщини – 5, Калеників – 18, Плешканів – 20, Підставок – 20, Бубнівської Слобідки – 32.

ДАЧО.– ф.Р-87.– оп.1.– спр.25.– арк.20.

НІЧ ОКУПАЦІЇ

Після запеклих боїв 19 вересня 1941 року гітлерівці захопили Золотоношу. Два роки і три дні тривала ніч окупації. На третій день після свого приходу фашисти розстріляли 300 жителів міста, а в листопаді – ще 3,5 тисячі чоловік. Від 25 до 30 липня 1942 року окупанти знищили понад 7 тисяч військовополонених... Серед них 151 мешканця Золотоноші.

Наш рідний край // Хрестоматія з історії Черкащини. – К.: Молодь, 1995. – ч.ІІ. – с.106.

ТАКЕ НЕ ЗАБУВАЄТЬСЯ

На 3-й день окупації м.Золотоноші німецькими військами за наказом німецького командування в особі капітана Грейшінга... було заарештовано і розстріляно 300 чоловік...

Очевидець, громадянка м.Золотоноші, Фролова Олександра Андріївна, розповіла комісії:

«У вересні місяці 1941 року, на третій день окупації м.Золотоноша я особисто бачила, як німецькі солдати і офіцери вели приблизно 300 чол. з лопатами за місто, в напрямку двору «Бурякопункту».

...З приміщення «Бурякопункту» виводили їх партіями по 10 чоловік, становили біля воронки... і розстрілювали. Коли воронки ставали переповнені трупами, тоді німці почали кидати розстріляних у колодязі, що знаходились у дворі «Бурякопункту».

Німецькі окупанти на Подільщині (1941-1943). Збірник документів.– Полтава: 1947.– с.24.

МЕРТВІ ГОВОРЯТЬ

...Розслідуванням комісія встановила, що зазначені воронки і колодязі на терені «Бурякопункту» заповнені трупами розстріляних радянських громадян. На стінах приміщення знайдено такі написи: «Я вмёр, пригнорнувши до грудей дружину і дитину. Нодельман. Село Михалки, Наровлянського району, Поліської області. Білорусія. Вересень 1941 року».

«Тут мене вбили, прошу повідомити по адресу: Славута, Кам'янець-Подільської області, Артилерійська, № 43. Галиной від Миші».

«Прошу написати в Київ. Нижній вал, № 29/8. Рябой вбитий».

«Повідомте в м.Харків К.Німець від Л.Німець. Вересня 22 1941 року розстріляний».

«Тут убито 300 чоловік 22 вересня 1941 року із Коростеня, Житомирської області: Шерман Елік. Грозман Мойша, Герцбель Фішель, Пільч Міхель, Герман Давид».

«Я, Едвал М.М., прошу передати, що мене вбито. М.Рибінськ, Ярославської області, вул.Леніна, № 91, кв. 5. Едвал М».

«Харків. Клочківська, 39/б. Амтиславській. Повідомте, що я розстріляний 22 вересня 1941 року. Петя».

«Рава-Руська – Львівської області. Повідомте додому про нашу смерть, яка сталась 22 вересня 1941 року. Самуїл Ландеман і Мендель».

«Шелуді. Передайте про мою смерть по адресу: Люблін. Польща, вул. Торгова, № 3».

Німецькі окупанти на Подільщині (1941-1943). Збірник документів.– Полтава: 1947.– с.25.

ЄДИНИЙ УЦІЛЛИЙ

25 липня 1942 року з четвертою машиною був відправлений у військово-містечко на розстріл гр-н Олексієнко Андрій Семенович, який при розстрілі був легко поранений в голову і лікоть правої руки. Він видав себе за мертвого і упав у загальну купу жертв. Вночі того ж дня, під захистом темряви, він вибрався з ями і до приходу Червоної Армії переховувався в льохові.

Т.Олексієнко комісії розповів:

«3-го червня 1942 року я був заарештований і направлений в старостат, відкіля мене в числі 50-ти заарештованих направили в гестапо, яке містилось на території бувшого військового комісаріату. В гестапо всіх нас обшукали, поклали вниз обличчям і наказали не підніматись і не воруши-

тись. Я бачив, як гестапівці били заарештованих. Дехто не міг перенести цих мордувань і божеволів. Тоді гестапівці до смерті били тих людей шом-полами, прикладами і резиновими дубинками.

В такому стані нас держали з 7 годин ранку до 15 годин дня. Серед заарештованих була жінка з малою дитиною. Коли дитина почала плакати, кат-гітлерівець застрелив дитину.

Приблизно о 3 годині дня, начальник поліції Каланчук, начальник концтабору Шевченко і два поліцаї стали викликати заарештованих по списку і ставити в шеренгу. Після цього нас відвели в приміщення гестапо, де відбувався допит...

Після допиту відвезли нас на територію військового містечка, де вже було декілька сот чоловік приречених на смерть, заставили лягти в сараї, знову обличчям вниз. Потім по 4 чоловіка піднімали і заставляли йти в яму, лягати на трупи. Зайшов і я в яму. Після пострілів я відчув, що поранений в голову і лікоть правої руки.

Вночі я розкопав землю і вибрався з ями. 14 місяців я переховувався...»

Німецькі окупанти на Полтавщині (1941-1943). Збірник документів. – Полтава: 1947. – с.27-28.

ЗВІРІ В ЛЮДСЬКІЙ ПОДОБІ

Як тільки автомашини в'їжджали на територію військового містечка, гестапівці накидались на жертви, били їх дубинками, нагаями, прикладами автоматів, натравляли на них собак-овчарок, які рвали на частини тіло приречених.

В другому місці, в шахматному порядкові, з нахилом до землі були забиті кілки з загостреними кінцями, через які проганяли людей і вони наколювались на кілках і так гинули.

Німецькі окупанти на Полтавщині (1941-1943). Збірник документів. – Полтава: 1947. – с.27.

ЗОЛОТОНІСЬКИЙ БАБИН ЯР

22 листопада 1941 року німецький карний загін гітлерівців, під керівництвом начальника гестапо майора Клауса, начальника польової жан-дармерії – лейтенанта Рейнекке, командира військ «СС» – штурмбанфюрера Бауера Франца, начальника поліції Золотоніської округи фельдфебеля Каланчука Володимира Івановича організував звірячу розправу над

єврейським населенням.

Напередодні розстрілу німецьким командуванням наказано було єврейському населенню з усіма цінностями, грошми, кращою одежою з'явитися 22 листопада 1941 року, о 9 годині ранку, до приміщення гестапо для евакуації в м.Кременчук. В цей же день по всіх вулицях міста була розставлена варта з поліцаїв, які робили ретельні обшуки у мешканців квартир, де жило єврейське населення, а також і в сусідніх будинках.

Тих, що поховались в ямах, окопах, льохах, поліція витягувала і приводила до визначеного пункту. Прохання, сльози жінок, старих, дітей не змогли викликати людське почуття у безсердечних зрадників Батьківщини – поліцаїв.

Всі речі, гроші, цінності, кращу одягу гестапівці відібрали у своїх жертв. Приречених на смерть погнали на північно-східну частину міста (Струнківку). Тут, на віддалі 3-х кілометрів від міста, у глибокій яру, було розстріляно понад 3 500 чоловік населення, серед яких були старі, жінки, діти.

Перед розстрілом, навколо цієї маси жертв, гітлерівці розставили варту з поліцаїв. Німецькі недолюдки всякими засобами глумились над населенням, виривали немовлят з рук матерів і живими кидали в яму, травили собаками-овчарками, били палицями.

Крики, стогін приреченого на смерть населення були чути за декілька сот метрів і розривали серця мешканців міста.

Очевидець зазначених звірств, мешканець м.Золотоноші, Куць Василь розповів комісії:

«В листопаді 1941 року я особисто бачив з свого двору, як німці разом з поліцаями гнали за місто мирне населення. Чулись під ударами розпачливі крики дітей і дорослих, їх гнали до кручі, а там розстрілювали.

Під час розстрілу лунали дитячі одчайдушні крики: „Мама, папа, спасіть нас». – гітлерівці не звертали уваги, розстрілювали матерів і дітей...

...Після цього я бачив, як німці вивозили в місто одягу і цінні речі розстріляних. Через три дні я оглянув місце розстрілу і побачив розкидані, розірвані радянські гроші, фотокартки, дитячі шапочки і другі речі».

Німецькі окупанти на Полтавщині (1941-1943). Збірник документів. – Полтава: 1947. – с.25-26.

ЗАБАВА КАТІВ

У кривавому розгулі гітлерівці знаходили для себе забаву. Вони наказали жителям вирити велику печеру в міському тирі, сюди вони заганяли змучених людей перед розстрілом. Кожний, хто заходив у печеру, був уже

роздягнений. Знущаючись, фашисти пускали в печеру собак-вівчарок. Страшні зойки шматованих собаками людей забавляли німецько-фашистських солдатів. Потім вони вели свої жертви на розстріл.

Самсонов А. От Волги до Балтики. – М.: Наука, 1973. – с. 166 (перекл. з рос.).

НЕ ЗАБУДЬМО

Всього німецько-фашистськими катами було знищено декілька тисяч жителів міста. Ось що розповів про ці звірства житель міста А.С.Олексієнко: «Це було в липні минулого року. Від суботи до суботи безперервно, вдень і вночі німецькі кати розстрілювали і вішали мирних жителів нашого міста і околиць сіл. Це був чорний, кривавий тиждень, люди металась, божеволіли, кінчали самогубством.

На площі військового містечка - десять довгих могил. Довжина кожної з них 10 метрів, ширина 3 і глибина 2 метри. В них лежать мирні радянські люди.

На вулиці біля спиртозаводу два колодязі. Вони були забиті трупами замучених тортуррами людей. На базарній площі фашисти збудували ешафот – місток і стовп. Тут вішали. Замість вірówki застосовували дротові канати.

В числі п'яти тисяч, котрих розстрілювали, був і я. Я також лежав у ямі, прострелений кулями, але мені чудом удалося вирватися з могили смертників. Волосся дибом стає, коли згадаю цей день...

Алексєнко А.С. У могил, где зарыто 5000 мирных жителей // Удар по врагу. – 1943. – 1 октября (перекл. з рос.).

ГЕНОЦИД

Гітлерівці збирали на площі міста мирних жителів, роздягали їх догола, заганяли у вириті рови і там знищували. Так був розстріляний 68-літній Василь Васильович Прудько, завідувача школою Марія Іванівна Литвиненко, К.В.Маньківська, Марія Масловська, піонервожата Ніна Дяченко, робітник Єгор Дмитрович Зенько і його дружина Олена Дмитрівна – мати чотирьох малолітніх дітей, 12-річний Григорій Вітько і 11-річний Микола Гринько.

Жестокое обвинение врагу // Удар по врагу. – 1943. – 1 октября. (перекл. з рос.).

СТАРІ – ЗАЙВИ

...Біля міста знаходився будинок престарілих, де на державному забезпеченні доживали свій вік старі люди. Фашисти прийшли туди і наказали на протязі п'яти хвилин зібратися всім начебто для відправки на курорт. Передчуваючи недобре, старенькі не побажали піти з рідних місць. Тоді фашисти накинулись на них і насильно завантажили в автомашини, не звертаючи уваги на сльози і стогони своїх жертв. Усього було завантажено 63 особи.

Потім їх відвезли на територію колишнього військового містечка і всіх розстріляли.

Величко Е.И. Трагедия в доме престарелых // Удар по врагу. – 1943. – 1 октября (перекл. з рос.).

БАКАЇВСЬКА ТРАГЕДІЯ

...З села Бакаївки, Золотоніського району, 27 березня 1943 року шляхом обману, під приводом відправки на лікування в м.Київ, хворих інвалідів праці, які знаходились в будинку престарілих, німецькі вбивці вивезли на територію воєнного містечка. Гебітскомісар Колек і обласний лікар Чайка Г.П. під приводом, що престарілі інваліди хворі тифом, запропонували зробити прививки, вони задумали знищити інвалідів шляхом вливання отрути через прививки. Але, як повідомив завідуючий аптекою, на цей час в аптеці отрути не було, то їх наказали розстріляти, в кількості 63 чоловік.

...Про факт розстрілу старих інвалідів розповіла мешканка м.Золотоноші Сергієнко Катерина Олександрівна: «Я особисто бачила, як в березні місяці 1943 року привезли у військово містечко три автомашини інвалідів, прямо до ями. Частина виходила з машини самотійно, а деяких гестапівці витягали з машин і кидали в яму разом з постільню»...

Німецькі окупанти на Полтавщині (1941-1943). Збірник документів. – Полтава: 1947. – с. 28.

ЗНИЩЕННЯ НАЦІОНАЛ-ПАТРІОТІВ

...Спочатку (окупанти. – *Ред.*) вивісили український герб, потім зняли. Всіх, хто вважав себе борцем за Україну – розстрілювали. В Золотоноші було розстріляно 7 чоловік, які агітували за «самостійну Україну»...

ЦДАГОУ. – ф. 166. – оп. 2. – спр. 34. – арк. 1.

ЗНИЩЕННЯ АКТИВУ

...Вступивши в Золотоношу... німці спочатку партійний і радянський актив викликали в жандармерію, письмово і усно попереджували про лояльне відношення до німецької влади і зобов'язували періодично з'являтися в поліцію для відмітки. За це обіцяли спокійне життя і роботу...

...З 25 по 31 липня 1942 року... весь колишній партійно-радянський актив міст і сіл Золотоніського, Гельмязівського, Чорнобаївського, Іркліївського, Драбівського і Шрамківського районів... було викликано на бесіду...

...На розі вулиць Шевченка і Енгельса до війни розміщався віськомат. Зараз на цьому місці гуртожиток техшколи. З парадного входу віськомату приймали комуністів, комсомольців, депутатів. При бесіді був присутній староста даного села.

Після бесіди їм на спину крейдою ставили мітки і направляли по коридору в двір. А звідти, згідно поміток на спині, кого направляли додому, кого залишали... Тих, що залишали, клали обличчям до землі. Якщо набирали стільки, що вистачало на вантажну автомашину – вантажили і вивозили у військове містечко. Там було виконано три великих ями: одна біля забора, а дві – перпендикулярно до неї. Людей живими клали ниць, головами до стіни, а ногами всередину так і з другої сторони ями. Стріляли в голови із автоматів і пістолетів, засипали невеликим шаром землі і зверху таким же порядком клали другий шар, третій, і так майже до верху ями...

Спогади П.Волкова. – Особ. архів М.Пономаренка.

ЦЕ РОБИЛИ НЕ ФАШИСТИ

123 жителі села Деньги закатовані карателями... Молоді чоловіки, жінки, старі баби і діди, діти, у тому числі чотирирічна Люба Блажко.

Це робили не фашисти, а місцеві поліцаї: Василь Носенко, його брат Андрій та ще кілька тих, що добровільно подались на службу до фашистів.

...За безпосередньою участю Василя Носенка було заарештовано і розстріляно 80 чоловік, здебільшого деньгівчан. Розповідають очевидці, П.Л.Пилипенко:

– ...На різдвяні свята 1942 року – під час облави в нашому селі, поліцаї заарештували 36 наших односельчан і відвезли до в'язниці у Золотоношу, в тому числі і мене. У в'язниці нас ні про що не розпитували, а посортували: кого за колючий дріт (значить, на смерть), кого до камери

(надія на життя). Сортував Носенко. З отих 36 в'язнів було розстріляно – 31...

– Мене відвезли до в'язниці у Золотоношу в грудні 1941 року. Це були жахливі дні. ...З камери забирали людей, били їх, потім розстрілювали. Пам'ятаю, як з камери витягли і мою землячку Марію Кикоть. За хвилину почула її відчайдушний крик, а потім постріли... Коли мене вивели з камери і примусили прибирати у коридорі, я побачила там одяг Марії. Одяг забрали собі поліцаї...

...25 липня 1942 року поліцаї заарештували одразу 42 жителі села, з усіх заарештованих кати розстріляли 36 селян, в тому числі Раїсу Матвійвну Іоффе з маленьком сином.

*Тарасенко П. Відверніться від них, люди.
// Вісті з України. - 1972. - 20 січня.*

ДРАБІВЦІ НЕ ЗАБУДУТЬ

...Переді мною документ: «Список радянських громадян, вивезених німецько-фашистськими загарбниками у Німеччину в рабство (по Драбівській сільраді)». У цьому списку 225 прізвищ. Його складено одразу ж після визволення села...

Двадцять вісім закатованих окупантами. Ні, їх було двадцять дев'ять! Не здригнулася рука фашистського виродка, коли він стріляв у голівку маленької доньки Єфросинії Андріївни Дубовик...

А.Зоря. Імена на обеліску. // ПЛ. – 1983. – 23 вересня.

КРОВ І СЛЬОЗИ

За даними Деньгівської сільської ради вигнано на каторжні роботи 251 чоловік... вигнано під час наступу 317 чоловік, спалено хат – 492, сараїв – 512, клунь – 44, погребів – 112, пограбована церква. Поліцаї заборонили ховати знатного комбайнера-орденоносця Киктя Гаврила Софроновича. Прокопенко Марфу Федотівну – 80 років – облили бензином і спалили в ямі. Всього вбили 92 чоловік.

ДАЧО. – ф. Р-680. – оп.1. – спр.4. – арк.3.

**НАКАЗИ І РОЗПОРЯДЖЕННЯ ОКУПАЦІЙНИХ
ВЛАСТЕЙ**

*Золотоноша. ОкруЗУ. 13.4.42 р. Старості села Аитипівки.
В додаток до нашого розпорядження від 9.5.42 р. №160 забезпечити*

здачу м'ясопоставки на розпорядження обласної сільськогосподарської комендатури вашого старостату: ВРХ – 5 голів, свиней – 3 голови.

ДАЧО. – ф.Р – 1840. – оп.1. – спр.3. – арк.17.

До всіх старост сіл Золотоноського району. 2 грудня 1942 р. №17.

До цього часу в деяких місцях залишилися зовсім зруйновані пам'ятники Леніна та Сталіна.

На підставі розпорядження Гебітскомісара пропонується на протязі однієї доби зовсім їх зруйнувати, а місце розгладити.

Районовий шеф – П.Собко.

ДАЧО. – ф.Р – 1840. – оп.1. – спр.9. – арк.127.

Золотоноша. Округова управа. Старості та начальнику поліції села Мицалівки. 24 липня 1942 р.

Завтра, 25-го липня ц.р. о 9-ій годині ранку, зібрати всіх комуністів та кандидатів, а також бувших активістів. Скласти на них списки, де зазначити, з якого часу комуніст або кандидат.

Всіх цих людей разом із списком під охороною відправити в Німеччину.

Голова окружної управи.

ДАЧО. – ф.Р – 1842. – оп.1. – спр.4. – арк.21.

Староста Золотоноського району. До старости с.Антипівки. 20 грудня 1941 р. №40.

На підставі розпорядження Повітового старости від 20.12.1941 р. зобов'язую Вас до 2.01.1942 р. зібрати всіх військовополонених та тих, які лишилися на терені Вашого села від розбитої російської армії, якщо вони не українці і не німці і направити їх до м.Золотоноші.

Районний староста – Мельник.

ДАЧО. – ф.Р – 1842. – оп.1. – спр.1. – арк.14.

Повітовий староста. Старості с.Антипівки. 20 травня 1942 р.

Польова жандармерія комендатури в Золотоноші.

Розшукується молодий командир-радист Зубло Анатолій, руський, близько 20-30 років, який вештається в запіллі воєнних областей та

розташування війська і намагається вербувати банди партизан.

В останній час знаходиться в місцевості Перешепино та являється активним керівником партизанських банд...

Повітовий староста – Мельник. Діловод – Білоус.

ДАЧО. – ф.Р. – 3840. – оп.1. – спр.9. – арк.41.

Допомога військовополоненим...

«...Хто допомагатиме військовополоненим, того буде покарано. Інколи радянським полоненим вдасться втекти... І все ще існують люди, які дають їм пристанище та поживу. Така поміч суворо заборонена. В особливих випадках будуть карати тих людей в'язницею або смертю».

Про зберігання зброї...

«...Ще раз всім мешканцям зайнятої області даємо наказ всю зброю, амуніцію та вибухові матеріали - здати... Коли після визначеного терміну... у кого-небудь знайдеться зброя, то вони... як партизани будуть скарані на смерть...»

Про допомогу партизанам...

«...Хто буде ухилятися від активної боротьби з більшовизмом - той розглядатиметься як прихильник більшовиків і згідно з цим будуть з ним розправлятися...»

«...Негайно повідомляти найближчим німецьким збройним силам... де знаходяться партизани... Виставляти головам міст... попереджуючі пости... Мешканці мусять доповідати голові... про наявність партизан... Неповідомлення буде каратися смертю.

«...При нападі партизан на збройні сили або важливі об'єкти деяке число мешканців ... буде розстрілюватись.

Про користування залізницею...

«...суворо заборонено користуватися поїздами німецької армії... Суворо заборонено вступ на перон і рейки залізничних станцій...»

По тих, хто поступатиме проти цього наказу, будуть стріляти...

Про школи...

«...Припинити організацію будь-яких гуртків та товариств, а якщо такі є - закрити... Дозволити заняття в школі в молодших 4-х класах з квітня 1942 року... У зв'язку з обмеженістю викладання, частину вчительського персоналу звільнити... всіх інспекторів, директорів, які працювали раніше, звільнити... Використання учбових планів, підручників, вчительської літератури, наочного приладдя, виданих за більшовиків – забороняється.

Про роботу в гроддворах...

«...Громадяни і керівники громадських дворів, що не здають молоко мас-

лозаводу, а продають тасмно, підлягають ... розстрілу. Весь апарат агрономів повинен провести інтенсивний контроль весняної сівби. В селах повинні бути визначені заложники, які будуть заарештовані, якщо робота не буде виконана в термін.

Німецькі окупанти на Полтавщині (1941-1943). Збірник документів. - Полтава: 1947. - с.34-43.

ОКУПАЦІЙНА ГАЗЕТА

У роки окупації в Золотоноші виходила газета «Золотоніські вісті» - орган золотоніської міської управи. На сторінках газети публікувалися повідомлення такого характеру: «Громада с.Домантова в один голос заявляє: «Слава великому німецькому народові і його вождю А.Гітлеру, який визволив нас від більшовицького гніту!» Підпис - Дніпровий. «На всіх керівників громадських дворів та окремих громадян, що мають дійних корів і не здають молока за встановленими нормами на маслозавод, буде накладено штраф». «За ретельне виконання поставок на покупні наряди відпускається горілка, сіль, сірники, цигарки». «В Золотоноші виступає Черкаський драматичний театр з виставою «Майська ніч».

«Члени громдворів одержали на трудодень по 1,5-2 кг хліба». «Влада покарала колишніх донощиків Бедулю та інших за те, що написали наклеп на вчителя с.Дібрівки Майбороду В.В.». Друкувались частівки про голод 1933 року, злочини НКВД.

Діяльність німецьких властей висвітлювалася тільки позитивно.

ДАЧО.- ф.Р- 2421.- оп.1.- спр.1.- арк.9, 13, 32, 382.

ЗМІНИ

...В Золотоноші загарбники зруйнували пам'ятники В.І.Леніну, Т.Г.Шевченку, збили вивіску «вулиця Шевченка», почепивши «вулиця Адольфа Гітлера - Гітлерштрассе»... На базарній площі м.Золотоноша збудовано шибеницю.

Велич подвигу народного / Тези матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 р.р. / - Черкаси: 1995. - с.89.

НА КАТОРГУ

...Масового характеру набрало всезагальне вивезення молоді і дорослого населення до Німеччини на каторжні роботи в шахтах, каменоломнях, заводах, фермерських господарствах.

Вивезено: з Гельмязова - 270, Софіївки - 78, Гладківщини - 115, Калеників - 133, Кавраю - 200, Богданів - 77, Бубнівської Слобідки - 250.

ДАЧО.- ф.Р- 87.- оп.1.- спр.25.- арк.53.

НА ЧУЖИНУ - СИЛОЮ

(З НАКАЗІВ НІМЕЦЬКИХ ВЛАСТЕЙ)

2 жовтня 1942 р. с.Ново-Дмитрівка. До всіх старост Золотоніського району.

Повідомляємо, що відправлення робітників до Німеччини відбудеться 12-го жовтня 1942 р., рівно о 7-й годині ранку поїздом із Золотоніської станції.

За повну відправку зазначеної в нашій рознарядці кількості робітників, а також і свосчасну явку на залізничний пункт несуть повну відповідальність старости, які мусять прибути разом з робітниками.

Районний шеф - Собко. Секретар - Павловський.

ДАЧО.- ф.Р- 1850.- оп.1.- спр.1.- арк.250.

До всіх старост сіл та керівників громадських дворів Золотоніського району.

За розпорядженням гебітскомісара ви повинні виділити зі свого старостату робітників для транспортування в Німеччину... 35 осіб...

Районовий шеф - Собко.

ДАЧО.- ф.Р- 1842.- оп.1.- спр.4.- арк.172.

Золотоніська районна управа. 2 жовтня 1942 р. До всіх старост Золотоніського району.

Повідомляємо, що відправка робітників до Німеччини відбудеться 12 жовтня 1942 р. рівно о 7-й годині ранку поїздом із Золотоніської станції... Кожному робітникові потрібно взяти одяг і харчі на два дні...

Районовий шеф - Собко. Секретар - Павловський.

ДАЧО.- ф.Р- 24.-1942.- оп.1.- спр.4.- арк.146.

Золотоніська районна управа. с.Мицалівка. 1-го листопада 1942 р.

На підставі розпорядження Гебтінткомісаріату робітників до Німеччини Ви виряджаєте 1-го листопада 1942 р. о 12-й годині до станції Золотоноша без запізнення.

Районовий шеф.

ДАЧО. – ф.Р-2.1942. – оп.1. – спр.4. – арк.179.

ПОВЕРНУТИ ВТІКАЧІВ

Зобов'язую до ...20 січня 1943 року надіслати до Райуправи списки осіб, що були направлені до Німеччини і по дорозі з транспорту втекли. Районовий шеф – Собко. Секретар – Ярмілко.

ДАЧО. – ф.Р- 1846. – оп.1. – спр.9. – арк.140.

РОЗПОРЯДЖЕННЯ ВІД 6 ЛИПНЯ 1942 Р.

Згідно розпорядження місцевої німецької ортскомендатури Округова Управа зобов'язує Вас зібрати на терені свого села всі патефонні пластинки політичного та агітаційного характеру, випущені за часу більшовиків.

Зібрані пластинки... здати не пізніше 10 липня ц.р. в жандармерію Золотоніської ортскомендатури.

Округовий староста – Мельник.

ДАЧО. – ф.Р- 1842. – оп.1. – спр.4. – арк.4.

В'ЯЗЕНЬ БУХЕНВАЛЬДА

...Того осіннього дня, коли за спиною 16 і 17 річних хлопців та дівчат зловісне клацнув замок «телячого вагону», поїзд повів їх на захід. Біля дверей на зупинках стовбичив фашист з автоматом.

Вивантажили невільників у Дортмунді. Чужа мова. Незнайомі звичаї, на рукаві чорна пов'язка з написом (ost). Злидений пайок, рабська праця на заводі, де плавили метал для гармат і снарядів. «Тікати звідси», – приймає рішення Іван Кобзаренко. Але товарний поїзд, на який хлопцеві вдалося забратися, завів його ще далі від дому - у Францію. Нагодували, розпитували, але Іван не розумів їх, а вони - його. А через день німецькі поліцаї знайшли і відправили його знову в Дортмунд. За втечу побили без жалю. Виросла ненависть. Одного разу Іван розганяє вантажний кран на повний хід і різко загальмовує. Багатотонна громада обривається і роздає шість верстатів. «У Бухенвальд!» – прозвучав вирок.

В'язні жили в бараках, під охороною есесівців. Денний раціон складався з 120 грамів хліба і півлітри баланди... 11 квітня 1945 року табір повстав, а через п'ять годин настіли американські війська...

Черненко С. Документ із Бухенвальда. // ПЛ. – 1977. – 19 лютого.

ЛИСТ ІЗ НІМЕЧЧИНИ

Спішу повідомити, що я жива і здорова. Я доїхала в Німеччину благополучно і стала на роботу 23 травня 1943 р. Роблю я на фабриці на станку, дуже скучно. Папа, напишіть адресу Галі Кисельової або Брюхно Полі, то я буду їм писати. Дають тільки по 2 листівки на місяць. Мишко Цюра і Гриша Карюк Мусіїв від мене всього за 4 км. В селі Тамі, а я в селі Бігетингін, а місто Людвігзбург. Живу я в бараці. Як здумаю, то мене так плач і здавить, ну нічого не зробиш, мамаша, не турбуйтеся, живі будемо - не помрем, побачимося.

Народний музей с.Домонтова. – №540.

З АКТУ ПРО ЗНИЩЕННЯ ФАШИСТАМИ ГРОМАДЯН В М. ЗОЛОТОНОШІ

18 травня 1944 р.

Ми, нижчепідписані члени Районної комісії по встановленню злочинів, нанесених німецько-фашистськими окупантами радянським громадянам в період тимчасової окупації на території Золотоніського району Полтавської області, – голова комісії Авраменко Іван Петрович – секретар Золотоніського РК КП(б)У, члени: Варич Василь Васильович – голова Золотоніського райвиконкому, Безпалов Олександр Дмитрович – начальник РВ НКДБ, Овчинников Степан Петрович – начальник РВ НКВС, Сутуга Сергій Корнійович – помічник прокурора, Богма Макар Миронович – голова Золотоніської міськради, Шибанов Петро Олександрович – райвоском, Порт Василь Юхимович – секретар райвосконкому, Волков Павло Борисович – секретар Золотоніського РК ЛКСМУ, Лукерич Яків Олександрович – директор райлікарні, Радченко Дмитро Федорович – робітник заводу імені Лепсе, Романенко Микола Васильович – протоієрей, – склали цього акта про безчинства гітлерівських бандитів над військовополоненими офіцерами, бійцями Червоної Армії, мирним населенням і про нанесені збитки громадянам, колгоспникам, громадським організаціям, державним підприємствам та установам Золотоніського району...

...Комісією встановлено, що загальна кількість убитих, повішених і за-

мучених радянських громадян в м.Золотоноші і Золотоніським районі складас 12750 чоловік...

Німецькі окупанти на Полтавщині (1941-1943). Збірник документів.- Полтава: 1947.- с.24,28.

Розділ III

Фронт у тилу ворога

Історія людства ще не знала такого розмаху народної боротьби в тилу ворога, як у роки Великої Вітчизняної війни. Рух опору окупантам набирив найрізноманітніших форм і, долаючи неймовірні труднощі і перші невдачі, міцнів із кожним днем. Незважаючи на жорстокі репресії окупаційних властей, жителі Золотоніщини не стали на коліна перед загарбниками.

У підготовчій роботі по організації партизанської та підпільної боротьби місцеві органи влади керувалися постановою ЦК ВКП(б) від 18 липня 1941 р. «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ». Тут зокрема говорилось: «Завдання полягає в тому, щоб створити нестерпні умови для німецьких інтервентів, дезорганізувати їх зв'язок, транспорт і самі військові частини, зривати всі заходи, знищувати загарбників та їх посібників».¹

Уже з перших днів війни у районі почалось формування підпільної мережі. Були створені основний та запасний райкоми партії, визначені явочні квартири.²

Поряд із розгортанням розгалуженої сітки підпільних груп планувалось і створення партизанських загонів. Для них готувалися тасмні склади зброї, теплої одежки, провіанту. У серпні-вересні 1941 р. були сформовані 4 партизанські загони: Деньгівський (командир - Влас Гук), Дмитрівський (Макар Лелека), Коробівський (Петро Строкань), Чапаєвський (Дмитро Воскобійник).³ Слід відзначити, що ці загони формувались наспіх, без вдумливого відбору бійців, тому до них потрапило чимало випадкових людей. До того ж партизани не мали ніякого досвіду боротьби в тилу ворога.

Ці та інші обставини і стали основною причиною прикрих поразок і великих трагедій на початковому етапі боротьби. Уже наприкінці вересня 1941 року після приходу окупантів Дмитрівський, Коробівський та Чапаєвський загони, навіть не розпочавши ніяких бойових дій, розпалися, а їх бійці розійшлися по домівках.

Це було їх фатальною помилкою: з допомогою зрадників фашисти встановили списковий склад загонів і майже всіх партизанів було схоплено і згодом розстріляно.⁴

Довше, до 20 листопада 1941 року, перебував у лісах Деньгівський загін В.Н.Гука. Проте наближення зими, відсутність необхідних запасів змусило деньгівців повторити помилку партизанів інших сіл, і їх спіткала така ж трагічна доля.⁵ Гестапівцям вдалося також виявити і партизанські бази. Майже усі вони були знищені. До квітня 1942 року знаходилися у лісі комісар Чапаєвського загону Опанас Харченко і боєць Захар Кукса. Вони полягли смертю хоробрих у перестрілці з поліціями.⁶

Кращі умови для боротьби з ворогом було створено у Гельмязівському районі. Ще до окупації краю тут був сформований партизанський загін, для якого створювалась у Свининських лісах база із запасами провіанту, босприпасів, теплої одежі. Необхідне озброєння загін одержав від 26-ї армії, штаб якої знаходився у Гельмязові. Особовий склад бійців загону добирався доволі ретельно. До нього спочатку увійшло 65 чоловік. Командиром Гельмязівського загону був перший секретар РК КП(б)У Федір Дмитрович Горелов, комісаром - голова Гладківщинського колгоспу Мусій Іванович Ілляшенко, а начальником штабу - голова райвиконкому Іван Сергійович Тютюнник.⁷

Згодом Гельмязівський загін імені Чапаєва поповнився воїнами відступаючих військ, і кількість його бійців зросла до 90. Виходячи із оточення, до загону потрапив і відомий російський письменник Аркадій Гайдар. У загоні він служив рядовим кулеметником і поліг в бою біля Ліпнявого 26 жовтня 1941 року, прикриваючи відхід своїх бойових побратимів.⁸

Партизани Горелова розгорнули активні бойові дії на території Гельмязівського та Канівського районів. Вони висадили в повітря понтонний міст через Дніпро, розгромили німецькі комендатури в Богданах, Ліплявому, Прохорівці та Озеричі, знищили 2 автомашини із ворожими солдатами, розповсюджували серед населення зведення Радінформбюро, перешкоджали окупантам грабувати край.⁹

Проте, на жаль, недовгою була бойова біографія Гельмязівського загону. В листопаді 1941 року його було вщент розгромлено переважаними силами карателів. Командира загону Горелова було кинуте до золотоніської в'язниці і згодом розстріляно.¹⁰ Тільки в Піщані у грудні 1941 року окупантами розстріляно 19 бійців Гельмязівського загону.¹¹

Ризикуючи життям, країни переховували наших бійців і партизанів, надавали їм необхідну допомогу. Яша Кикоть із с.Сушок допоміг партизанам визволити щойно схопленого німцями офіцера Комарова. Відважного хлопчика фашисти заарештували і згодом розстріляли.¹² Тасмно лікувала поранених партизанів головний лікар Гельмязівської лікарні Юлія Свдокимівна Дубиніна. Мужню патріотку було схоплено і замучено в катівнях гестапо.¹³

Наприкінці 1941 р. підпільники Золотоніщини поширили перші антифашистські листівки. Їх розповсюджували С.К.Гармаш у Золотоноші, М.Г.Ярмола у Дмитрівці і С.І.Шиятенко у Хрущівці. Друкування листівок здійснювала М.Ф.Демко, а обов'язки зв'язкової виконувала Г.І.Шморгун.¹⁴

На початку 1942 року патріоти Золотоніщини почали створювати перші підпільні групи. У лютому на квартирі В.Елланського було проведено

організаційну нараду золотоніських підпільників. У ній взяли участь Г.Р.Ніколаєв, М.І.Савран, О.М.Соловійов, І.П.Назаренко. Незабаром підпільна організація зросла до 378 чол.¹⁵ Підпільники дістали 2 радіоприймачі, приймали зведення Радінформбюро і розповсюджували їх у містах та селах району. Готуючись до розгортання партизанської боротьби, члени організації запасалися зброєю. Значну частину її здобули на складах Золотоноші через І.Айкала - підпільника, що служив у поліції.

Золотоніське підпілля відкрило і свій бойовий рахунок. За цегельнею було підбито і звалено у провалля німецьку автомашину. Г.Ніколаєв та О.Лукомська пробрались у склад української сотні і викидали звідти військову амуніцію. На залізниці підпільники розібрали колію перед відправкою бранців у Німеччину.¹⁶

Та в лютому-березні 1943 р. фашистам вдалося завдати відчутних ударів по підпільниках. Натрапивши на слід організації, вони провели масові арешти і розстріляли підпільників Г.Ніколаєва, О.Лукомську, І.Айкала, І.Коломійця. У список смертників, котрий опублікував гебітскомісар Отто Гайдман, потрапило 75 підпільників.¹⁷

Уцілілі від розправ підпільники пішли в ліси, де створили партизанський загін. Він розпочав свої бойові дії з лютого 1943 р.¹⁸ Командиром загону став М.І.Савран, комісаром - П.М.Потапов, а начальником штабу - О.М.Соловійов.¹⁹

Золотоніський партизанський загін розгорнув бойові операції, застосовуючи рухливу тактику, в районах Яготина, Золотоноші, Драбова і Ліплявого. Народні месники завдавали ударів по тилкових комунікаціях противника, нищили його живу силу і техніку, руйнували шляхи сполучення. Вони вибили фашистів із Драбова і Каневщини, врятували від знищення 1500 цнт. зерна.²⁰ Партизани М.Саврана, взаємодіючи з військами 3-го Сталінградського механізованого корпусу, взяли активну участь у визволенні м.Золотоноші від окупантів 22 вересня 1943 р., втративши в боях 4 чоловіки убитими і 12 пораненими. Командуючий корпусом генерал-полковник В.Т.Обухов оголосив М.І.Саврану та його бійцям подяку за самовіддані дії і мужність під час визволення райцентру.²¹

За нетривалий час свого існування з лютого по вересень 1943 року бійцями Золотоніського партизанського загону знищено 500 фашистів, 13 ворожих автомашин, 2 паровози, 8 вагонів, 3 міномети, 6 ручних кулеметів, висаджено в повітря 2 залізничних мости.²²

У Чапавці на початку 1943 року було утворено підпільну антифашистську групу на чолі з колишнім штурманом морської авіації С.О.Кривицьким. До неї увійшли військовополонені П.Бабикін, І.Кермачков, І.Івань

ков, К.Мохов та молодь села – І.Артеменко, М.Бабак, М.Кривицький, В.Вовк. Підпільники поширювали антифашистські листівки, рятували молодь від відправки у Німеччину, вчиняли диверсії на «громадському дворі», добували зброю, знищували поліцаїв. Згодом чапаєвські підпільники зв'язалися із командиром Черкаського партизанського загону С.Пальохю і відтоді узгоджували із черкаськими партизанами свої дії.²³

У серпні 1943 р. у Чубарівському лісі було висаджено групу радянських десантників під командуванням М.Р.Соболева-Кузьміна.²⁴ Згідно із ухвалою Черкаського підпільного райкому партії чапаєвська підпільна група мала об'єднатись із десантниками. Підпільники Кривицького, не гаючись, прибули в загін Соболева і прийняли партизанську присягу. Вони створили окрему групу, що оперативно підпорядковувалась командувачу загону. Уже тоді ця група відкрила бойовий рахунок: нею розгромлено загін німецьких карателів чисельністю 30 осіб, що висадився біля с.Налісні з метою спалити його як партизанське село. За цей бойовий успіх Соболев оголосив групі подяку.

В оперативному зведенні штабу партизанського руху Південно-Західного фронту говорилось так: «Об'єднаний загін під командуванням т.Соболева, що діяв у районі Оболоні-Золотоноші, зріс до 200 чол. за рахунок місцевого населення.²⁵ За 44 дні своїх бойових дій об'єднаний загін Соболева розгромив ворожу колону, підрвав 2 мости через Сулу, захопив на Дніпрі 3 фашистських моторних човни, знищив 113 солдатів і офіцерів, заволодів 4 вантажними і 1 легковим автомобілем противника.²⁶

Крім участі у партизанському та в підпільному русі, наші земляки вдалися і до інших форм боротьби з окупантами. Вони вчиняли диверсії, практикували саботаж, намагались зірвати заходи окупаційних властей. Так, робітник ливарного заводу О.І.Димарець вивів із ладу 2 електромотори і електростанцію, гідравлічний прес, заморозив водонапірну башту, заливав ливарні форми соляним розчином.²⁷

У Піщані рух проти поневолювачів очолив колишній голова сільради А.М.Білоус. Населення ухилялося від сплати податків, саботувало заходи фашистських властей. У жовтні 1942 року піщанці не виконали розпорядження окупантів і не подали своєчасно в Золотоношу підводи для потреб німецьких військ.²⁸

Брати Іван та Василь Келепи із Бубнівської Слобідки виготовили печатку і видавали фальшиві довідки юнакам і дівчатам, рятуючи їх у такий спосіб від відправки у Німеччину.²⁹

Підпільник Калашник, переодягнений у німецьку форму, з'явився на Золотоніському маслозаводі і за фальшивими документами вивіз звідти

півтонни масла. Цей цінний продукт було переправлено партизанам Саврана.³⁰

Як бачимо, жителі Золотоніщини застосовували різноманітні форми боротьби з кривавим окупаційним режимом. Зростаючий опір окупантам наближав жадану мить визволення краю.

¹ Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Документы и материалы.- К., 1980.- т.1.- ст.337.

² Спогади І.Авраменка.- Рукопис.- Особ. архів М.Пономаренка.

³ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.1.- спр.45.- арк.13-14.

⁴ Звіт Авраменка. 1943. Рукопис.- Особ. архів М.Пономаренка.

⁵ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.1.- спр.45.- арк.15.

⁶ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.45.- арк.16-17.

⁷ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.8.- арк.7-8.

⁸ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.45.- арк.20.

⁹ Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 р.: в 3-х т.- К., 1967.- Т.1.- с.348.

¹⁰ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.8.- арк.79.

¹¹ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.129.- арк.1-4.

¹² ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.8.- арк.7.

¹³ ПЛ.- 1966.- 22 листопада.

¹⁴ Златокрай.- 1993.- 18 вересня.

¹⁵ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.13.- арк.28, 32.

¹⁶ ПЛ.- 1965.- 11 травня.

¹⁷ Золотоніські вісті.- 1943.- 2 травня.

¹⁸ Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Хроника событий. К., 1985.- с.150.

¹⁹ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.19.- арк.1.

²⁰ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.45.- арк.18.

²¹ Самсонов А. От Волги до Балтики.- М., 1973.- с.164.

²² ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.45.- арк.19.

²³ ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.46.- арк.4-9.

²⁴ Украинская ССР в Великой Отечественной войне. К., 1975.- с.232.

²⁵ Киевщина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.- К., 1963.- с.330.

²⁶ Сергиенко В. Сила гнева народного // в кн.»Корсунь-Шевченковская битва».- К., 1989.- с.234.

²⁷ Златокрай.- 1993.- 18 вересня.

²⁸ Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область.– К.: АН УРСР, 1972 с.286.

²⁹ Герман П. Відважні брати // ПЛ.– 1965.– 11 травня.

³⁰ ПЛ.– 1993.– 18 вересня.

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП

У вересні 1941 року в Золотоніському районі було організовано 4 партизанських загони із активу в кількості 180 осіб.

1. Партизанський загін с.Коробівки, командир загону Строкань Петро Кіндратович, комісар – Паша Олексій Гнатович.

2. Партизанський загін Дмитрівки, командир загону Лелека Макар, комісар Ярмола Петро.

3. Партизанський загін с.Чапасвки, командир – Воскобійник Дмитро, комісар – Харченко Опанас.

4. Партизанський загін с.Деньгів, командир – Гук Влас Наумович, комісар – Кикоть Гаврило Софронович.

Золотоніський район 19.IX.1941 було окуповано німецькими загартниками. Це змусило партизанські загони піти в ліс. Там вони пробули 3-4 дні, а потім вийшли з підпілля і розійшлися по домівках (с.Коробівки, Дмитрівки, Чапасвки), Деньгів – 20 листопада 1941 р.

Командування всіх партизанських загонів було розстріляне.

ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.45.- арк.13-14.

ПЕРШІ НЕВДАЧІ

Полтавським обкомом КП(б)У я був залишений в підпіллі на території Золотоніського району для проведення відповідної роботи під кличкою «Запорожець». Крім мене за завданням обкому КП(б)У були залишені мною ще ряд товаришів, яких я сам відібрав на свій розсуд.

Запасний райком мав приступити до роботи на випадок розгрому першого райкому. Мною залишені Кукоба Іван Іванович, Лисун Платон Кіндратович, а також було підібрано ряд товаришів секретарями первинних підпільних організацій...

Партизанських загонів було організовано в Золотоніському районі чотири: с.Чапасвки, Деньгів, Коробівки, Дмитрівки. Слід відзначити, що загони були організовані наспіх і непродумано, без перевірки цих людей, багато в цих загонах було людей, які вступили в загін для того, щоб не піти служити в армію і залишитись вдома.

З перших днів вступу німецьких окупантів вони вийшли із лісу і розійшлися додому, за винятком загону села Деньгів, яким командував колишній голова сільради села Гук Влас Наумович. Загін його знаходився у лісі з 19 вересня по 20 листопада 1941 року, і він також ніяких бойових дій не вів, якщо не рахувати того, що окремим особам із загону давалися мною листівки і вони їх розповсюджували в деяких селах. Це доручення вико-

нував Кикоть Гаврило Софронівч.

20 листопада 1941 року Деньгівський партизанський загін в кількості 25 осіб... було розпущено і розташовано в селі Деньги. Причиною розпуску загону було те, що він не був забезпечений достатньо теплим одягом, окрім цього на території Золотоніського району немає хороших лісів, щоб можна було в зимовий час сховатися.

23 грудня 1941 р. більшість людей даного загону, які знаходились в селі Деньгах, було заарештовано поліцією та гестапо і розстріляно...

Зі звіту І.Авраменка. 1943.– Ос. архів М.Пономаренка.

ЗРАДА

Н. із с. Чапаськи в перші дні вступу німців на територію Золотоніського району видав гестапо зброю, яка була схована в лісі; зброю гестапо забрало, а Н. і 12 осіб із села Чапаськи в лісі розстріляли...

Спогади І.Авраменка.– Ос. архів М.Пономаренка.

ЗАГІН ім. ЧАПАЄВА

На час вступу фашистів до Гельмязова партизанський загін уже був сформований. Одержав необхідне озброєння від воїнів 26-ї армії і перейшов до лісової бази та на нелегальне становище по селах району. В загоні нараховувалося 65 чоловік. Серед них:

1. Горелов Федір Дмитрович, росіянин, перший секретар РК КП(б)У – командир загону.
2. Ілляшенко Мусій Іванович, українець, член бюро РК КП(б)У, голова Гладківщинського колгоспу ім. Молотова – комісар.
3. Тютюнник Іван Сергійович, українець, голова райвиконкому – начальник штабу.
4. Кравченко Михайло Юхимович, українець, інструктор РК КП(б)У.
5. Євдокимова Ната Ісаївна, єврейка, працівник РК КП(б)У.
6. Дороган Олександр Тимофійович, єврей, голова райспоживспілки (зник невідомо куди).
7. Тарасенко Гнат Іванович, українець, зав. комунгоспом.
8. Воронченко Федір Іванович, українець, голова Бубнівсько-Слобідського колгоспу.
9. Кислий Петро Кирилович, українець, 1-й секретар РК ЛКСМУ.
10. Ільченко Никифор Демидович, українець, голова райради ТСО АВІАХІМУ.

11. Бутенко Дем'ян Костович, учитель СШ № 1 та інші.

За час дії загону до нього влилися воїни відступаючих військ. Загін виріс до 91 особи. Серед тих, хто влився, відомий радянський письменник Аркадій Петрович Гайдар.

ДАЧО.– Ф.П.– 4619.– оп.8.– спр.8.– арк.7, 8, 20.

ПИСЬМЕННИК-ВОЇН

... Поява досвідченого бойового командира А.Гайдара значно поживила діяльність загону Ф.Горелова. Гайдар став рядовим кулеметником, але без його участі не розроблялася жодна бойова операція. І не в одному бою він виявив неабияку мужність, здатність до самопожертви. Якось А.Гайдар прикрив вогнем свого ручного кулемета відхід товаришів у бою біля лісопильного заводу неподалік Гельмязова.

Та недовгим був його бойовий шлях. 26 жовтня 1941 року, рятуючи своїх бойових побратимів, Аркадій Петрович загинув у нерівному бою з фашистами біля Ліплявого. Бойовий подвиг письменника відзначено по смертно орденом Вітчизняної війни I ступеня.

Голиця Г. Життя – подвиг // ПЛ.– 1981.– 26 лист.

ГЕЛЬМЯЗІВСЬКІ МЕСНИКИ

Активні бойові дії розгорнув партизанських загін Гельмязівського району, яким командував секретар райкому партії Ф.Д.Горелов. Партизани висадили в повітря понтонний міст через Дніпро, розгромили німецькі комендатури в селах Прохорівка, Ліпляве, Богдани, Озерище, знищили дві автомашини з ворожими солдатами. У загоні був радіоприймач і партизани систематично приймали радянські радіопередачі, писали й розповсюджували серед населення листівки. У листопаді на загін напали карателі. Партизани були змушені з босм відступити.

Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 р.р.: в 3-х т.– К.: Політвидав України, 1967.– Т.1.– с.348.

ДОЛЯ Ф.Д.ГОРЕЛОВА

У листопаді 1941 р. загін імені Чапаєва розгромлено карателями... Командира загону Горєлова Ф.Д. було кинуте до золотоніської в'язниці. Пізніше – розстріляно. Дата смерті невідома.

ДАЧО.– Ф.П.– 4619.– оп.8.– ф.8.– арк.79.

РОЗПРАВА

БІЙЦІ ГЕЛЬМЯЗІВСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ, УРОД-ЖЕНЦІ С.ПІЩАНИ, РОЗСТРІЛЯНІ НАПР. 1941 – П. 1942 Р.Р.

1. БРУС Андрій Васильович (1896 р.н.).
2. БОНЬ Семен Григорович (1876 р.н.).
3. УСТЕНКО Федір Олександрович (1916 р.н.).
4. ХОДОС Григорій Олександрович (1914 р.н.).
5. АНІСІМОВ Омелян Петрович (1892 р.н.).
6. ПАВЕЛКО Григорій Григорович (1896 р.н.).
7. ГОРА Гнат Антипович (1897 р.н.).
8. БОРОДАВКА Опанас Іванович (1898 р.н.).
9. СЕРГІЄЦЬ Володимир Іванович (1910 р.н.).
10. МАНЖУЛА Петро Йосипович (1915 р.н.).
11. ЛЕБІДЬ Никифор Іванович (1905 р.н.).
12. ЧАЙКА Савелій Якович (1901 р.н.).
13. ХОДОС Гнат Федорович (1901 р.н.).
14. КОНОНЕНКО Андрій Миронович (1902 р.н.).
15. ДАХНО Пилип Юхимович (1901 р.н.).
16. ПЕРЕЯСЛОВЕЦЬ Юхим Петрович (1900 р.н.).
17. ЦИМА Яків Іванович (1899 р.н.).
18. ТИЩЕНКО Антон Павлович (1907 р.н.).
19. ШКАРУПА Григорій Філімонович (1903 р.н.).

ДАЧО.– Ф.П.– 4619.– оп.8.– спр.129.– арк.1-4.

ПІДПІЛЬНИЙ РУХ МІЩНІЄ

...Наприкінці 1941 року підпільники поширювали перші антифашистські листівки (С.К.Гармаш – Золотоноша, М.Г.Ярмола – Дмитрівка, С.І.Шиятенко – Хрущівка). М.Ф.Демко друкувала повідомлення Радіоінформбюро і листівки для підпільників, а зв'язковою була Г.І. Шморгун.

До початку 1943 року вже існувало 5 підпільних груп, що налічували загалом 125 чоловік: Великохутірська (керівник М.Панченко), Дрбівська (Никифоров), Мелесівська (Древаль), Вільхівська (Циганник), Золото-

ніська (І.Назаренко, І.Айкало)... Ці групи підтримували тісний зв'язок одна з одною. У лютому 1943 року вони мали вийти до лісу і перейти на становище партизанів...

Пономаренко М. Невидимий фронт // Златокрай.– 1993 – 18 вересня.

ДИВЕРСІЇ НА ЗАВОДІ

Я узнав, що на заводі імені Лепсе працює Димарець Олексій Іванович, котрого я знав ще до вступу німців... Йому було дане завдання здійснювати на заводі диверсії. На протязі декільких місяців Димарець зробив таке: вивів з ладу 2 електромотори, заморозив водонапірну башту, вивів з ладу електростанцію..., гідравлічний прес... Під час ремонту на заводі німецьких машин, наливав у акумулятори азотну кислоту. Перед вступом німців т.Димарець приховував основні цінні частини з електростанції...

Спогади І.Авраменка.– Ос. архів М.Пономаренка.

ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПІЛЬНИХ ГРУП

...М.І.Савранові вдалося зв'язатися з підпільною групою Дрбівщини, яку очолював ветлікар на прізвисько «Василь». Звідти він отримав завдання вербувати військовополонених, що працювали в «громадських дворах» для поповнення партизанських загонів Федорова, на Чернігівщину... Всього відправлено було 49 чоловік...

У лютому 1942 року на ст.Золотоноша-2 на квартирі В.І.Елланського проведено першу нараду Золотоніської підпільної групи у складі М.І.Саврана, Г.Р.Ніколаєва, О.М.Соловійова, В.І.Елланського, Г.Я.Кобця, І.П.Назаренка. Невдовзі після наради група налагодила прийом і поширення зведень Радінформбюро. Вона мала 2 радіоприймачі: один – на Струнківці (у Соловійова), другий – на станції (у Романова)...

Пономаренко М. Невидимий фронт // Златокрай – 1993 – 18 вересня.

АНТИФАШИСТИ ГЕЛЬМЯЗІВЩИНИ

1. ДУБИНІНА Юлія Євдокимівна, 1898 року народження, лікар Гельмязівської районної лікарні, лікувала і переховувала партизанів в 1941-42 р.р., в 1942 розстріляна гестапо.

2. БОРІЦЬ Яків Харитонович, 1926 р. народження, учень Каврайської семирічної школи, упродовж 1941-1943 р.р. переховував і надавав допо-

могу пораненому сержанту Радянської Армії Гомозову Олександрю Микитовичу.

3. КЕЛЕП Василь Костянтинович, 1924, учень Бубслобідської середньої школи, в 1941 році на квартирі переховував радянського солдата, що втік з німецького полону, надав йому допомогу в переході лінії фронту.

4. КАБИШ Володимир Юхимович, 1924 року, учень Бубслобідської середньої школи, у 1941 переховував полонених від переслідувань гестапо і переправив їх у партизанський загін.

5. ТЕМЧЕНКО Григорій Карпович, 1924, колгоспник с.Бубслобідка, в період з вересня по грудень місяць 1941 р. допомагав партизанам продуктами харчування.

Всього у списку 45 осіб (Ред.)

ДАЧО.– П – 4619.– оп.8.– сп.8.– арк.7-10.

ДОПОМОГА МОЛОДІ

Брати Іван та Василь Келепи з Бубнівської Слобідки виготовили печатку і видавали довідки юнакам і дівчатам для звільнення від вивозу до Німеччини (так була звільнена Ганна Євтушевська).

Герман П. Відважні брати // ПЛ – 1965 – 11 травня.

ПОДВИГ ЯШІ КИКТЯ

Піонер Яша Кикоть із с.Сушок допоміг партизанам Суторову і Бебчику зволити щойно схопленого офіцера Радянської Армії Комарова. (Піонера розстріляно у Золотоноші).

ДАЧО.– Ф.П.– 4619.– оп.8.– спр.8.– арк.7.

ВРЯТУВАЛИ ПОРАНЕНИХ

На одному з полустанків, не доїжджаючи Золотоноші, начальник нашого санітарного поїзда оголосив, що ми оточені. Пізно увечері нас намагалися вивести на автомашиних..., але марно.

Фашисти вивантажили нас у бору і не давали кілька днів їсти і пити. Пізніше нас загнали до церкви... Солдати помирили, і наші лікарі та медсестри були безсилі допомогти їм... Коли німці покинули нас, люди порозбирали тих, хто залишився живий по хатах. Поранених було багато і прогодувати всіх було важко... Ми з другом Васею Сибіряком на підводі поїхали в сусіднє село збирати для важкопоранених продукти...

Пройшло багато років, але я й досі пам'ятаю, з якою щедрістю ділилися українські жінки з нами хлібом та іншими продуктами...

Сергєєв П. Болісний спогад // ПЛ. – 1975. – 1 квітня.

ОТОЧЕНЦІ

...26 жовтня 1941 року наша група вийшла до хутора Моцоківки*. Нас нагодували, обігріли, але залишатися довше ми не мали права. Рушили далі. Йшов дощ, холод пробирав до кісток. Змучені, ми добралися до села Мицалівки. Думали відпочити і обігрітися. Але в крайній хаті нам відмовили. Довелося сховатися у скирті на полі.

...Коли ми добралися до Ковтунів, в першій же хаті господарка Тетяна Кроха зустріла нас як рідних. Староста Микола Васильович Хорошун... поселив нас і дав цінні поради...

Мої товариші створили патріотичну групу, встановили на болоті радіоприймач. Приймали повідомлення Радінформбюро і передавали мені, а я через надійних жінок розповсюджувала їх...

Дивенніркст О. Патріотка // ПЛ. – 1967. – 23 вересня.

ПІДПІЛЬНИК ПАНЧЕНКО

Михайло Кузьмович Панченко – політрук артилерійського корпусу попав у полон під час боїв у районі Харкова... Його кинули до Золотоніського концентраційного табору, що знаходився на місці нинішньої військової частини...

...Яків Захарович Середа – мій дід і тітка Ганна Яківна Середа ходили до концтабору з одягом. Скориставшись тим, що в одному місці колючий дріт було прорвано, а охоронець відвернувся, вони накинули на Панченка пальто й шапку і він проскочив крізь огорожу... Привели його додому, помили і переодягли. Пізніше з допомогою діда Панченко влаштувався працювати на торфорозробки, а потім конюхом у Рацюківщину... У квітні 1942 року Панченко пішов по селах з метою утворення підпільної групи. Він побував у Скориківці, Дробрівцях та інших селах. У Рацюківщині він зберігав зброю, друкарську машинку, амуніцію... За доносом зрадника Панченка схопили, кинули до концтабору, після тортур розстріляли... Михайло Кузьмович Панченко похований у Братській могилі біля Будинку культури.

Спогади Середи. Рукопис.– Ос. архів М.Пономаренко.

* – тепер Подільське (Ред.)

ДОМОНТІВСЬКА ЧАЙКА

...Років за 5 перед війною колгосп в селі Домонтів відкрив патронат для дітей-сиріт. Очолила його 22-річна Галя Черес... Загримів війною сорок перший рік. На рідну землю прийшли окупанти... Безпритульних дітей фашисти вивозили до Німеччини, в концтабори... Патронат перейшов на нелегальне становище. Ганна Федорівна назвала сиріт своїми дітьми. Разом з ними потай ходила в поле, виминала колоски в копах, зерно терли в жорнах, пекли коржі. Багато односельчан допомагало дітям картоплею, хлібом. Гришу Курилка Ганна Федорівна ховала в димарі, щоб не забрали його на каторгу. А восени 1943 року в підпічці ховала наймолодших дітей під час артобстрілів... 29 дітей врятувала Ганна Черес...

Чорний Н. Мати // Черкаська правда, - 1964 - 2 лютого.

НЕСКОРЕНІ

1. СТАДНИЧЕНКО Микола Федорович, с.Скориківка, вів агітаційну роботу проти німецько-фашистських загарбників, розстріляний у 1942 році.

2. КУЧЕРЯВИЙ Борис Антонович, с.Скориківка, надавав допомогу партизанам продуктами харчування і одягом, розстріляний у 1942 р.

3. АРТЕМЕНКО Олександр Миколайович, с.Піщане, допомагав партизанам продуктами харчування, розстріляний у 1942 р.

4. ЦИМА Тетяна Іванівна, с.Піщана, подавала допомогу партизанам, розстріляна у 1942 р.

5. БРУС Михайло Іванович, с.Піщана, допомагав партизанам, розстріляний у 1942 р.

6. ВАСИЛЬЧЕНКО Іван Федорович, с.Львівка, проводив антифашистську агітацію XI-XII.1941 р., розстріляний у 1942 р.

7. ОВДІЄНКО Федот Давидович, с.Скориківка, проводив агітацію проти окупантів, розстріляний у 1942 р.

8. МІРОШНИК Андрій Матвійович, с.Львівка, знищив інвентар на громадському дворі, розстріляний у 1942 р.

9. ПАСИЧЕНКО Іван Йосипович, с.Скориківка, проводив агітаційну роботу проти окупантів у 1941-1942 р.р., розстріляний у 1942 р.

10. СКОРИК Онисія Сидорівна, с.Скориківка, проводила агітаційну роботу проти окупантів, розстріляна у 1942 р. ...

ДАЧО.- Ф.П.- 4619.- оп.8.- спр.129.- арк.6-10.

СМЕРТЮ ХОРОБРИХ

Партизани с.Чапаськи т.т.Харченко Опанас Сидорович і Кукса Захар Пантелеймонович переховувались в лісі від переслідувань німецьких властей. Під час облав загинули смертю хоробрих.

ДАЧО.- Ф.П.- 4619.- оп.8.- спр.45.- арк.16-17.

ІЗ ХАРАКТЕРИСТИКИ КУКСИ З.П.

КУКСА Захарко Пантелеймонович, безпартійний, 1901 року народження, з селян-бідняків, уродженець села Чапаськи Золотоніського району Полтавської області.

До Вітчизняної війни працював у колгоспі ім.Чапаська с.Чапаськи. З вересня 1941 року перебував у Чапаському партизанському загоні. Коли партизанський загін вийшов з підпілля, тов.Кукса... залишився в підпіллі, зі зброєю в руках діяв у лісах району с.Чапаськи.

25 квітня 1942 року був висліжений поліцією і при облаві і перестрілці з поліцією загинув смертю хоробрих.

Зважаючи на активну участь в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, Золотоніський РК КП(б)У вважає необхідним посмертно відмітити Куксу З.П. медаллю «Партизану Вітчизняної війни».

Секретар Золотоніського РК КП(б)У /Нор/

ДАЧО.-Ф.П.-4619.-оп.8.-спр.56.-арк.22

ІЗ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХАРЧЕНКА О.С.

ХАРЧЕНКО Опанас Сидорович, член ВКП(б), 1900 року народження, з селян-бідняків, уродженець с.Чапаська...

26 квітня 1942 року був висліжений поліцією і під час облави в боротьбі з поліцією загинув смертю хоробрих.

Зважаючи на активну участь в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, Золотоніський РК КП(б)У вважає необхідним посмертно відмітити тов.Харченка О.С. медаллю «Партизану Вітчизняної війни».

Секретар Золотоніського РК КП(б)У /Нор/

ДАЧО.- Ф.П.- 4619.- оп.8.- спр.45.- арк.22.

НЕВДАЛА СПРОБА

На протязі січня і лютого 1943 року в місті (Золотоноша – *Ред.*) займались підбором людей Гармаш С.К., Ніколаєв Г.Р., Савран М.І., Вони вели підготовку і озброювали людей з тим, щоб у березні місяці підняти в місті повстання. На кінець лютого в місті було підібрано 150 осіб, більшість їх на той час були вже озброєні. Але як тільки не проводилась ця робота обережно..., все ж вдалося пролізти одному зраднику.

27.02 гестапо по місту провело арешти, більшість із цих товаришів були заарештовані і розстріляні. Тільки небагатьом вдалося уникнути арешту. У зв'язку з цим повстання не відбулося...

Спогади І.Авраменка. Рукопис. – Ос. архів М.Пономаренка.

ЗОЛОТОНІСЬКІ МЕСНИКИ

В лютому 1943 року фашисти схопили і розстріляли 75 членів підпільної групи. Тоді більшість підпільників, а вся група нараховувала 378 чоловік, пішла в ліс.

Так виник Золотоніський партизанський загін (командир М.І.Савран). Він розгорнув бойові дії на Лівобережній Черкащині...

Наш рідний край. Хрестоматія з історії Черкащини. – К.: Молодь, 1995 ч.ІІ. – с. 107.

ПОВІДОМЛЕННЯ ОКУПАЦІЙНИХ ВЛАСТЕЙ

(З газети «Золотоніські вісті» від 2 травня 1943 р.).

За намагання, або участь у створенні банд в Золотоніській області 27.03.1943 р. були передані на дальніший розгляд командирів охоронної поліції і СД в Києві такі особи:

1. Лукомська Олена (м.Золотоноша).
2. Панченко Михайло (с. В.Хутір)
3. Бевдюк Іван (с.Домонтів)
4. Видриган С. (с.Коробівка).
5. Чермуцький Петро (с.Богушкова Слобідка) (Чанасвка – *Ред.*).
6. Мірошник Андрій – (с.Львівка).
7. Федина Федір (с.Антипівка).
8. Васильченко Горпина (с.Піщана).
9. Айкало Михайло (м.Золотоноша).
10. Айкало Володимир (м.Золотоноша).

11. Айкало Євлампія (м.Золотоноша).
 12. Ніколаєв Грицько (м.Золотоноша).
- У списку – 75 осіб. (*Ред.*)

ДАЧО. – Ф.П- 4619. – оп.8. – спр.45. – арк. 1.

ПАРТИЗАНИ САВРАНА

З лютого 1943 по листопад 1943 року в районі діяв партизанський загін в кількості 72 чоловік (командир загону Савран М.І., комісар – Потапов П.М.) Активні дії загону припадають на час наближення до м.Золотоноші частин Радянської Армії.

Партизани нападали на німецькі підрозділи, у вересні 1943 року здійснили напад на Каневщанський радгосп, обеззброїли поліцейських, захопили автомобіль. В селі Драбів обстріляли поліцейських, загасили підпалене німцями зерносховище і роздали населенню 1500 центнерів хліба.

ДАЧО. – Ф.П- 4619. – оп.8. – спр.13. – арк.1.

КОМАНДНИЙ СКЛАД ЗОЛОТОНІСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ

1. САВРАН Михайло Іванович, 1910 р.н. – командир загону.
2. ПОТАПОВ Петро Максимович, 1915 р.н. – комісар загону.
3. СОЛОВЙОВ Олексій Михайлович, 1909 р.н. – начальник штабу загону.
4. ШЕМАНИНА Анастасія Петрівна, 1918 р.н. – лікар загону.
5. МАКАРЕНКО Гаврило Христофорович, 1916 р.н. – командир відділення.
6. НІКОЛАСВ Георгій Родіонович, 1914 р.н. – комісар загону, розстріляний окупантами в березні 1943 р.
7. ВАСИЛЬЄВ Микола Якович, 1914 р.н. – командир відділення. Убитий в бою під Черкасами в 1944 році.
8. НАЗАРЕНКО Павло, 1894 р.н. – командир групи. Убитий під час облави.
9. ПАЇЧЕНКО Михайло, 1917 р.н. – командир групи. Розстріляний німцями в 1943 р.
10. ЕЛЛАНСЬКИЙ Віктор Іванович, 1912 р.н. – командир групи.

ДАЧО. – Ф.П- 4619. – оп.8. – спр.13. – арк.3-4.

ЗЕМЛЯ ПАЛАЛА

Активно займалися організацією партизанського загону Савран М.І., Соловйов О.М., Потапов П.М. Вони організували загін в кількості 66 осіб і приступили до дій.

18 квітня цього року партизани підпалили залізничний міст між Золотоношею і ст.Пальмира. Міст згорів повністю і німецькі окупанти не могли пропускати поїзди в Золотоношу на протязі п'яти діб.

19.09.43 р. була підкладена на стику рейок міна з метою пустити під укіс потяг, але в цей момент ішов один паровоз від ст.Пальмира на Золотоношу. Паровоз наскочив на міну і був скинутий під укіс.

15 вересня 1943 р. партизанським загonom роззброєно поліцію і взято одну автомашину ГАЗ, дві бочки бензину і одну бочку автолу. 17 вересня загін здійснив наліт на евакуйованих поліцаїв, які розташувалися в Драбівцях, і роззброїли їх.

18 вересня цього року партизанський загін зробив наліт на районний центр Драбів... В цей час німці в райцентрі Драбів підпалили зерносковище. Партизани обстріляли карателів, відігнали їх і разом з населенням погасили вогонь, роздали 1500 тонн хліба для збереження населенню...

19 вересня ц.р. увечері загін увійшов в с.Антипівку і Слюжчину Слобідку. В цей час один поліцай відкрив вогонь по партизанах, але був вбитий...

*Зі звіту І.Авраменка, 1943. – Ос. архів
М.Пономаренка*

ПІДСУМКИ БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГОНУ М.І.САВРАНА

- Вбито солдатів і офіцерів гітлерівської армії до 500 чол.
- Автомашин знищено 13 шт.
- Тракторів знищено 2 шт.
- Залізничних мостів 2 шт.
- Мінометів німецької марки – 3 шт.
- Ручних кулеметів – 6 шт.
- Вбито поліцейських добровільців – до 17 чол.
- Знищено паровозів 2, вагонів 7 шт.
- Взято в полон німецьких солдатів – 16 чол.
- Взято поліцаїв в Золотоніському районі – 47 чол.
- Пійманий один тасмний агент німецької армії Кунтиш Іван, відправлений у Москву для слідства.
- Пійманий представник Золотоніської жандармерії, який розстрілював євреїв і розстріляв до 1000 чол. – Петренко. Повішений на базарній площі

м.Золотоноші.

- Розстріляно старосту с.Антипівки Петруна і передано в органи НКВС 4 чол. старост.

*ДАЧО. – Ф.П– 4619. – оп.8. – спр.45. –
арк.19.*

ЗАГИБЕЛЬ СІМ'Ї АЙКАЛІВ

В боях загинуло багато відданих патріотів, серед них сім'я Айкало. Самому М.Айкалу кати відрубали руки, а потім розстріляли. Жінку і 14-річного сина теж розстріляли. Віктор Айкало був виданий у Пішані, останній патрон пустив у себе. Іван Айкало шукав брата, на нього була влаштована облава і він був вбитий...

*ЦДАГОУ. – ф.166. – оп.2. – спр.34. –
арк.13-14.*

ЗАКЛЮЧНИЙ АКОРД

...Під час розформування загону в листопаді 1943 року 23 чол. партизан увійшли в Сталінградський корпус, а інші були призвані в ряди РСЧА через місцевий райвійськкомат...

Командир загону тов.Савран, як організатор підпільної роботи в Золотоніському районі, як організатор і командир загону заслуговує урядової нагороди. Нагороди заслуговує також КОБЕЦЬ Григорій Якович і посмертної нагороди – брата АЙКАЛО Іван Михайлович і Віктор Михайлович.

Відп. пом. начальника 8-го відділу Українського штабу партизанського руху Герой Радянського Союзу /Ю.Збанацький/

*ДАЧО. – Ф.П– 4619. – оп.8. – спр.45. –
арк.11-12.*

ЧАПАЄВСЬКЕ ПІДПІЛЛЯ

Виявлено 43 учасники антифашистського підпілля і 256 учасників інших форм боротьби проти німецьких окупантів. В лютому 1943 р. в с.Чапаєвка була створена підпільна група в кількості 8 чоловік на чолі з тов.Кривицьким С.О. Діями групи керував Черкаський підпільний райком партії, по вказівці якого 15 вересня 1943 р. група ввійшла в склад партизанського загону ім.Щорса.

*ДАЧО. – Ф.П– 4619. – оп.6. – спр.13. –
арк.1.*

ЧАПАЄВСЬКІ ПІДПІЛЬНИКИ

1. КРИВИЦЬКИЙ Семен Олексійович – командир групи... Мас на своєму рахунку 13 знищених німецьких солдатів і 1 офіцера.
2. БАБИКІН Павло Васильович, ніс в групі службу зв'язку. Багато працював по озброєнню групи...
3. ВОВК Василь Омелянович... Особисто знищив 3 німецьких солдатів.
4. КЕРМАЧКОВ Іван Васильович ... мас на рахунку 4 знищених німецьких солдатів...
5. КАРПЕНКО (МОХОВ) Костянтин Васильович... поширював листівки, виконував завдання по зв'язку, дозору, постачанню продуктами...
6. ІВАНЬКОВ Іван Іванович ... виконував завдання по зв'язку, охороні, дозору...
7. КРИВИЦЬКИЙ Михайло Опанасович... виконував завдання по розвідці, зв'язку...
8. ХОМЕНКО Іван Васильович... багато працював по добуванню зброї...
9. ВЕРЕМІЙ Настя Олексіївна ... працювала по зв'язку, через неї вдалося встановити зв'язок з тов.Пальохою...
10. СЕРДЮК Яків – допомагав у озброєнні...

ДАЧО. – Ф.П– 4619. – ст.8. – спр.46. – арк.8-9.

ВСТАНОВЛЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ З ЧЕРКАСЬКИМИ ПІДПІЛЬНИКАМИ

Був встановлений зв'язок через Бабикіна П. з Черкаським підпільним комітетом і через Веремія М. з командиром партизанського загону – секретарем Черкаського партійного комітету тов.Пальохою С.М.

Тов.Бабикін одержує цілий ряд завдань від Черкаського підпільного комітету.

Зокрема, про підготовку зброї і заготівлю продуктів для виходу в ліс, для систематичної боротьби з німецькими окупантами і для партизанських дій.

Тов.Бабикін одержує для чапаєвської групи від черкаських підпільників деяку матеріальну допомогу (матеріал на 5 пар чобіт і 50 кг сала). Одержує радянські листівки і першотравневий наказ 1943 р. т.Сталіна..., листівки були приклеєні біля клубу в селі.

Кривицький С. і Вовк В. особисто зустрічаються з тов.Пальохою в с.Свидівок в будинку Заболотнього і він (Пальоха – *Ред.*) дав цілий ряд завдань, вказівок і настанов...

ДАЧО. – Ф.П– 4619. – оп.8. – спр.46. – арк.5-6 (перекл. з рос.).

ЗІ ЗВІТУ ПРО РОБОТУ ПІДПІЛЬНОЇ ГРУПИ

Після прибуття в с.Чапаєвку т.Кривицького Семена Олексійовича, який втік від німців, була організована підпільна група із жителів села і бійців, які попали в оточення. Ця група була створена в лютому 1943 р.

Придбали частину зброї – 5 гвинтівок, 1 автомат, 1 обріз, 1 пістолет ТТ, 1 наган і декілька гранат. Вся ця зброя була трофейна, за винятком 5-ти румунських гвинтівок, які вкрадені і доставлені Кривицьким С.О. зі складу на ст.Золотоноша.

Було проведено 3 диверсійні акти:

1-й акт – 13 березня був знищений на Дніпрі біля м.Черкаси один німецький офіцер і пушений під лід.

2-й акт – було здійснено замах на німецького барона ... Спроба не увінчалась успіхом.

3-й акт – знищено 2 поліцейських Кривицьким.

Виконані різні бойові завдання, а саме:

1. Знищено один легковий автомобіль по дорозі Іркліїв-Васютинці, в ній німецький офіцер – комендант Ірклієва і німецький водій.

2. Розбили обоз зв'язку, який складався з 7-ми завантажених підвід, і який супроводжували добровільці-власівці. Було знищено 7 власівців, захоплено 3 підводи з засобами зв'язку, взято в полон 4 власівці і передано т.Соболеву, добуто зброю.

3. Брала участь група в бою на р.Дніпро з чисельно більшою групою німців біля с.Налісні Іркліївського району, де знищено велику кількість німців (до 30 чол.), багато було поранено, відбиті трофеї – 3 скорохідні катери, 1 радіостанція, зброя та інше, за що від т.Соболева вся група отримала подяку, а т.Рубцов отримав іменний пістолет.

ДАЧО. – Ф.П– 4619. – оп.8. – спр.46. – арк.4-7.

ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПІЛЬНИКІВ З ГРУПОЮ СОБОЛЄВА

... До виходу в ліс підготувались повністю. Чапаєвська група мала 11 чол., 6 гвинтівок, 200 шт. патронів, 1 обріз, 1 автомат, 2 пістолети, 2 нагани, 25 шт. гранат, 50 кг сала, 4 цент. зерна, 1 коня, 1 велосипед.

У серпні 1943 року був висаджений парашутний десант під командуванням т.Соболева в Чубарівському лісі Чорнобаївського району, який наступного дня після висадки був виявлений поліцією і жандармерією і був підданий обстрілу і небезпеці знищення. Наші підпільники зв'язались з цим загonom і вивели його з під ударів до р.Дніпро, на острів за Миро-

нівкою... На цей острів в загін т.Соболева прибула вся група чапасців під командою Кривицького С. з усім своїм озброєнням, де діяли до з'єднання з частинами 52-ї армії...

*ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.46.-
арк.6-7.*

ПАРТИЗАНИ КОРОБІВКИ

У вересні 1941 р. був організований партизанський загін, керівником якого був Строкань Петро Кіндратович. Після окупації німцями Золотоніського району, загін вийшов з підпілля, частина бійців була виловлена і розстріляна німцями, а невелика група в кількості 25 чоловік у вересні 1943 р. об'єдналась і вела охорону села Коробівки від німецьких паліїв. Партизани обстріляли німецьких окупантів, в результаті чого Коробівка не була спалена.

*ДАЧО.- Ф.П- 4619.- оп.8.- спр.45.-
арк.16.*

Розділ IV

Пам'ятає врятований край

Після переможного завершення історичної битви на Курській дузі радянські війська розпочали загальний наступ з метою визволення Лівобережної України. У другій половині вересня 1943 року розгорнулись запеклі бої на території Золотоніщини. Фашисти вчинили військам Воронежського фронту відчайдушний опір, намагаючись за всяку ціну втриматись на лівому березі Дніпра. На Правобережжі був споруджений так званий «Східний вал», а Гітлер самовпевнено заявив: «Швидше Дніпро потече назад, ніж росіяни здолають його».

У визволенні нашого краю безпосередню участь взяли війська 3-го гвардійського Сталінградського механізованого корпусу, 23-ї і 218-ї стрілецьких дивізій, 138-ї стрілецької дивізії резерву ставки ВГК, 662-й близькобомбардувальний авіаполк та інші підрозділи.

Після визволення Ромодану і Лубен війська 3-го Сталінградського мехкорпусу, якими командував генерал-лейтенант Віктор Тимофійович Обухов, одержали завдання визволити Золотоношу, форсувати Дніпро і створити стратегічний плацдарм на його правому березі.¹

21 вересня 1943 року 7-а і 8-а бригади 3 ГСМК вибили німців із села Бойківщини, перерізавши залізничний шлях на Золотоношу. Наступного дня вони повели наступ на Золотоношу, а 9-а бригада – на село Вознесенське – значний опорний пункт противника. Воїни 7-ї бригади, переслідуючи відступаючих німців, зайняли село Деркачівку та хутори Вершинозгарський і Андріївський. Запеклий кількогодинний бій розгорівся за село Скориківку, де знаходились значні сили противника. Проте опір фашистів було зламано і село стало вільним.²

Тим часом командир 9-ї бригади полковник С.Д. Кремер доповідав командуванню корпусу: «Веду запеклий бій за Вознесенське. Противник чинить упертий опір». Водночас корпусна розвідка повідомила про рух відступаючих сил противника із Драбова на Золотоношу. Для того, щоб не допустити об'єднання ворожих підрозділів, наші війська посилили натиск і рішучим фланговим ударом 9-ї бригади вибили фашистів із Вознесенського.³

На світанку 22 вересня 1943 року воїни 3-го мехкорпусу зав'язали бої на підступах до міста. Ворога було вибито із Антипівки, Бакаївки, ст. Пальмира. О 7-й годині ранку частини 8-ї бригади під командуванням полковника Д.М.Белого зав'язали вуличні бої безпосередньо в Золотоноші. На північно-східну околицю міста увірвався передовий загін 7-ї бригади під командуванням командира танкового полку майора Митенкова. Основу цього бойового авангарду склали мотострілецькі батальйони капітанів О.А.Нанав'яна і О.Ф.Борисова. Загін був підсилений артилерією,

мінометами, ротою протитанкових рушниць і трьома танками. Згодом підоспіли і основні сили 7-ї бригади під командуванням М.І.Родіонова.

Воїни 8-ї бригади зуміли зламати запеклий опір ворога у районі залізничного вокзалу, а загін Митенкова і підрозділи 7-ї бригади, просуваючись із боєм від вулиці до вулиці, о пів на дев'яту ранку вийшли на північно-західну околицю міста. Тут противник зустрів їх мінометним вогнем, а драбівське угруповання німців, підійшовши до міста, кинулося у контратаку. Проте вихор вогню наших підрозділів змусив фашистів безладно відступити у північно-східному напрямі в надії з'єднатися із частинами, що відкочувались із Вознесенського під натиском гвардійців 9-ї бригади.⁴

22 вересня до 10 години 30 хвилин бригади корпусу у взаємодії з підрозділами 218-ї стрілецької дивізії оволоділи містом і залізничною станцією Золотоноша, знищивши при цьому 70 ворожих солдатів і офіцерів і захопивши великі трофеї.⁵

Проте на цьому бої за місто не закінчились. Зібравши свої розгромлені та розрізнені частини, противник кинувся в шалену контратаку з наміром з'єднатися із вознесенським і драбівським угрупованнями. Після запеклого бою ворогу вдалося прорватися і з'єднатися із вознесенським угрупованням. Склалася небезпечна обстановка. Усі три бригади виявились відрізненими від штабу корпусу і тилівих частин, а 7-а і 8-а бригади – навіть від своїх штабів. Однак і самі німці побоювались оточення і тому робили відчайдушні спроби пробитися через Золотоношу на південний захід. Кровопробитні бої на вулицях міста тривали ще близько чотирьох годин. Артилеристи корпусу стріляли по ворогу прямою наводкою. Загін під проводом командира артдивізіону капітана Кошелєва, взаємодіючи з двома мотострілецькими батальйонами, рішучим ударом завершив вуличні бої. До вечора 22 вересня місто було очищено від загарбників.

У боях за Золотоношу особливо відзначився заступник командира 8-ї бригади по політчастині гвардії підполковник Тюлін. Очолований ним передовий загін завдав раптового удару по противнику з північного сходу, що і вирішило результат бою. На жаль, сам М.В.Тюлін загинув у Золотоноші смертю хоробрих.⁶

Визволення райцентру оплачено кров'ю сотень наших бійців і командирів. Під час боїв у Золотоноші загинули також підполковник О.М.Николаєв, майори О.І.Шашкін та С.І.Ляхович, капітан М.М.Горбунов, старші лейтенанти М.С.Лапушкін та І.І.Кунда, лейтенант А.О.Степанов, молодший лейтенант І.М.Блошенко, старшина Н.К.Грабаренко та десятки сержантів і рядових.⁷

Значну допомогу нашим військам у визволенні міста подав Золотоніський партизанський загін під командуванням М.І.Саврана. У момент вирішальних боїв він подавив вогонь ворожої батареї, проникнувши до неї з тилу.⁸

У оперативному зведенні Радінформбюро від 22 вересня повідомлялося про визволення нашими військами міста Золотоноші і залізничного вузла.⁹ 23 вересня 1943 року наші війська з боями визволили Піщану і районний центр Гельмязів. У визволенні Гельмязова відзначилась 23-я стрілецька дивізія під командуванням генерала О.Г.Корольова, який згодом загинув.¹⁰

Визволивши Золотоношу, гвардійці 3-го Сталінградського мехкорпусу у взаємодії із 138-ю стрілецькою дивізією повели наступ на Черкаси. Ворожі війська на рубежі Кедина Гора, Снігурівка, Хрести, Чапаська, Чобітьки, Деньги, Кропивна чинили запеклий опір просуванню наших військ. Єдина дорога, що йшла із Золотоноші на Чапаську прострілювалась з усіх видів зброї.

23 вересня в районі села Деньгів попали в оточення частини 7-ї гвардійської бригади. Проте вже наступного дня бригада із незначними втратами вирвалася із оточення і вранці 25 вересня оволоділа Кропивною. Того ж дня підрозділи 7-ї бригади були контратаковані противником силою до 17 танків і 2 броневи́ків з автоматниками. В результаті 45-хвилинного бою контратака була відбита і ворог зазнав поразки.¹¹

У ході бою за Кропивну героїзм і високу бойову виучку проявив навідник гармати 1593-го винищувального протитанкового полку А.Т.Зеленін. Влучними пострілами своєї гармати він змусив відступити підрозділ противника, що оточив і на деякий час захопив батарею реактивної артилерії наших військ. У жовтні 1943 р. за цей подвиг мужній сержант був удостоєний звання Героя Радянського Союзу.¹²

Між тим підрозділи 9-ї бригади вели одночасний наступ на Деньги і Чапаську. Три дні йшли запеклі бої. В боях за Деньги відзначився підрозділ, яким командував гвардії старший лейтенант О.Степанов. Очолувана ним група розвідників захопила будинок на околиці Деньгів і утримувала його у багатогодинному бою з переважаючими силами ворога до підходу основних сил. Влучний вогонь гармат батареї старшого лейтенанта П.Шмакова забезпечив необхідні умови для наступу наших військ. Успішно відбили шалену контратаку гітлерівців у районі Деньгів воїни мінометного батальйону під командуванням гвардії майора О.В.Варави.

Долаючи запеклий опір противника, гвардійці посилювали свій натиск. 9-а бригада охоплювала село Деньги з трьох боків стальним напівкільцем. У ніч проти 26 вересня підрозділи бригади організували загальну атаку, і

до світанку ворог був викинутий із Деньгів, зазнавши великих втрат.

Вістряма трьох клинів бригади 3-го Сталінградського мехкорпусу протаранювали оборону противника, пробиваючись до Дніпра. Уже 25 вересня мотоциклетний батальйон корпусу вийшов на лівий берег Славуті. Частини 8-ї бригади обходили вузли оборони противника біля Кединої Гори і Хрестів. Гвардійці 9-ї бригади, не зупиняючи навального наступу після взяття Деньгів, буквально на плечах противника опівдні 26 вересня увірвались у Чапаську. А уже наступного дня підрозділи бригади оволоділи Красним.¹³

28 вересня 1943 року наші війська визволили від загарбників Бубнівську Слобідку, Домонгів, Коробівку, Матвійку. Вони вийшли до Дніпра широким фронтом від Супою до Сули і почали підготовку до його форсування.¹⁴

Таким чином, на кінець вересня 1943 р. уся територія Золотоніщини була звільнена від німецько-фашистських загарбників. Взяттям Золотоноші і виходом до Дніпра наші війська відрізали шляхи відходу полтавському угрупованню ворога до переправ у районі Черкас. Війська противника змушені були повернути на Кременчук.¹⁵

Світлий день визволення принесли золотонісцям сини багатьох братніх народів: росіяни – Герої Радянського Союзу Г.І.Прутко, О.М.Степанов і Т.Г.Соловійов, грузини Г.Г.Гоцерідзе і В.К.Мадебурі, вірменин О.А.На-нав'ян, удмурт В.Н.Коробов, узбек Ж.Махамбетов, татарин Ф.А.Зайнулін і багато інших.¹⁶ Понад півтори тисячі бійців загинули в боях за визволення краю.

У боях за визволення Золотоніщини із регулярними частинами взаємодіяли бійці об'єднаного загону десантників і партизанів під командуванням М.Р.Собольова-Кузьміна.¹⁷ А партизани М.І.Саврана тільки з 15 по 25 вересня ліквідували розрізнені групи ворога в районі Золотоноші, взяли у полон 15 гітлерівських солдатів і офіцерів, відбили у фашистів 157 голів худоби.¹⁸

Відступаючи, фашистські нелюди практикували практику випаленої землі. Проте їх спроби залишити після себе згарище натикались на протидію місцевого населення. Так, створений у вересні 1943 р. Коробівський загін самооборони обстріляв фашистських смолоскипників під час їх спроби спалити село. Карателі змушені були відступати.¹⁹

У селі Скориківці німецькі мотоциклісти-смолоскипники підпалили сільський млин. Тільки то вони відїхали, у вир вогню кинувся житель села С.Т.Скорик із своєю дочкою Марфою. Умілими діями Скориків пожежа була загашена і млин ще довго служив односельцям.²⁰

І все ж, незважаючи на спротив населення, карателі при відступі наробили багато лиха. За оперативними даними на жовтень 1943 р. ними було спалено в Деньгах 492 із 658 дворів, у Чапасьві – 449 із 994, а село Хрести (130 дворів) було спалене повністю.²¹

Упродовж двох місяців Золотоніщина перебувала на передовій лінії грандіозної наступальної операції, котра дістала назву битви за Дніпро. Уже 26 вересня передові загони корпусів 52-ї армії вийшли до Дніпра: у районі сіл Домонтова, Коробівки, Чапаськи. 373-я дивізія дислокувалась біля Домонтова, штаб 52-ї армії знаходився у Піщані.²²

У підготовці плавзасобів до форсування Дніпра велику допомогу надавало місцеве населення. Рибалки прибережних сіл, зокрема бакенщик із Домонтова Ничипір Зуй, показали нашим воїнам місця затоплення баркасів і човнів.²³ Уже наприкінці вересня і на початку жовтня 1943 року наші війська форсували Дніпро у районах озера Довгун, острова Кролевець та р. Бистрик.

Радянським військам вдалося захопити плацдарми біля сіл Свидівка, Лозівка, Хрещатика, Пекарів. Проте тут вони зазнали великих втрат і плацдарми часто переходили з рук в руки. Тільки в листопаді нашим військам вдалося закріпитися на правому березі. Запеклі бої велися також за утримання і розширення плацдармів на островах Козачий, Богун, Кролевець.²⁴

На початку жовтня 1943 року десантники об'єдналися із партизанами Золотоніського, Канівського і Черкаського районів. Об'єднану групу очолив підполковник Н.Сидорчук. 25 жовтня черкаські партизани захопили неподалік с. Домонтова німецького полковника. У нього був знайдений план укріплень фашистського «Східного валу» на лінії Рось-Черкаси-Леськи.²⁵

Після визволення Золотоніщини на території краю був оголошений військовий стан і проводилась велика мобілізаційна робота. Так, тільки у Чапасьві було мобілізовано 267 чоловік, 80 підлітків із Золотоноші направили на навчання до школи ФЗУ.²⁶

Восени 1943 року воїни 15-го окремого залізничного мостобудівельного батальйону розпочали роботи по відбудові моста в районі Черкас. Виконання цього завдання ускладнювалось постійними обстрілами і бомбардуванням противника та нестачею підсобної робочої сили.

Сотні жителів сіл Чапаськи, Панського, Залізків здебільшого добровільно взяли участь у будівництві мосту. Поряд із чоловіками працювали жінки і підлітки. Серед тих, хто став у ряди добровільних помічників військових мостобудівельників, були жителі Чапаськи Юхимина Федотівна Гайдар, Тетяна Яківна Харченко, Федосія Микитівна

Березняк та інші. Міст був зведений у гранично короткі терміни. Завдяки цьому мостовому переходу через Дніпро була задіяна єдина відбудована залізниця, що забезпечувала просування наших військ на цьому важливому стратегічному напрямі.²⁷

У Золотоноші, Коробівці та Чапасвці розташувалися прифронтові госпіталі, які забезпечували лікування поранених бійців та повернення їх у стрій. Місцеве населення всіляко допомагало в утриманні цих осередків милосердя.

Вересень 1943, який приніс визволення змученому більш як дворічною окупацією нашому краю, назавжди вкарбовано в літопис історії Золотоніщини.

- ¹ Самсонов А. От Волги до Балтики. – М., 1973 -с. 163.
- ² Цветков В. На пути к Днепру. М., 1985 – Рукопис.– Золотоніський державний краєзнавчий музей.– № 4882.– с.159-161.
- ³ Самсонов А. Назв. праця. – с.163.
- ⁴ Пономаренко М. Незабутня осінь // ПЛ.– 1978.– 23 вересня.
- ⁵ Самсонов А. Назв. праця. – с.164.
- ⁶ Там само.– с.165.
- ⁷ Пономаренко М. Незабутня осінь // ПЛ.– 1978.– 23 вересня.
- ⁸ Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 г.г. В 3-х том.– К.: Политиздат, 1975.– т.2.– с.281.
- ⁹ Правда.– 1943.– 23 вересня.
- ¹⁰ Архів МО РФ.– ф.1096.– оп.1.– спр.1.– арх.3.
- ¹¹ Самсонов А. Назв. праця. – с.168.
- ¹² Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь: в 2-х том.– М.: Воениздат, 1987.– т.1.– с.543.
- ¹³ Самсонов А. Назв. праця. – с.169-170.
- ¹⁴ Велич подвигу народного / Тези матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 р.р./.– Черкаси: 1995.– с.115.
- ¹⁵ Самсонов А. Назв. праця. – с.171.
- ¹⁶ Пономаренко М. Сонце над Золотоніщиною // ПЛ.– 1979.– 22 вересня.
- ¹⁷ Киевщина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.– К., 1963.– с.330.
- ¹⁸ Сергиенко В. Сила гнева народного. «Корсунь-Шевченковская битва»: – К., 1989.– с.234.
- ¹⁹ Спогади О. Стеблини. Рукопис.– Народний музей с.Домонтова, №237.

²⁰ ПЛ.– 1965.– 15 травня.

²¹ ДАЧО – ф.Р – 629-оп.6 – спр.7 – арк.160.

²² Бойовий шлях 93-ї дивізії. Рукопис. – Народний музей с. Домонтів – № 380.

²³ ДАЧО.– ф.Р – 681.– оп.1.– спр.2.– арк.9.

²⁴ Велич подвигу народного. – с.103.

²⁵ Автомонов П. Партизани. Дніпро. 1943 р.– К., 1973.– с.37.

²⁶ ДАЧО.– ф.Р – 681.– оп.1.– спр.2.– арк.11-12.

²⁷ Голиш Г. Подвиг мостобудівельників. // ПЛ.– 1983.– 13 грудня.

НА ПІДСТУПАХ ДО ЗОЛОТОНОШІ

Вранці 22 вересня 1943 року частини 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу повели наступ у напрямі міста Золотоноші. На правому фланзі вздовж невеличкої річечки Золотоноші здійснювали наступальний марш механізована бригада полковника М.І. Родіонова.

В центрі бойового порядку корпусу вздовж залізничного полотна Пирятин-Золотоноша рухались гвардійці полковника Д.М. Белого, а на лівому фланзі просуvalась мехбригада П.І.Горячева.

Сьома і восьма гвардійські мехбригади мали завдання увірватися в Золотоношу і визволити місто від німецько-фашистських загарбників, а 9-а гвардійська мехбригада мала оволодіти великим опорним пунктом Вознесенським і захопити переправу через ріку Дніпро в районі Черкас.

Цвєтков. Н.В. На пути к Днепру.- М., 1993. – Рукопис. – Відділ рукоп. Золотоніського краєзнавчого музею. – № 4882 – с. 158. (перекл. з рос.)

БІЙ ЗА СКОРИКІВКУ

Коли розвідники бригади (7-ї гв. бригади, 22 вересня – *Ред.*) підійшли до північної окраїни Скориківки, по них з укриття городньої зелені, з-за хат і сараїв фашисти плеснули рушничо-кулеметним вогнем.

Розвідники зупинились. На допомогу їм висунувся вперед на танку помічник начальника штабу 43-го гвардійського танкового полку по розвідці старший лейтенант І.І. Котенко. Спостерігаючи за противником, він помітив, як справа з-за поваленого тину спалахнув гострий язичок полум'я, але удару снарядом по броні не послідувало: ворог промахнувся.

-Осколочним!... Коротка! – подав команду екіпажу Котенко.

Танк зробив миттєву зупинку, пролунав постріл і ворожа гармата замовкла. Натхнені цим успіхом, танкісти рвонули вперед, але... ще одна артилерійська гармата противника раптовим ударом броньбійного снаряда підбила «тридцятьчотвірку», машина запалала...

У цей же час по команді полковника М.І. Родіонова, спішившись із машини, розвернулись і пішли в атаку 1-й і 2-й мотострілецькі батальйони. Стрільба посилювалась, над головою засвітили кулі...

Бій кипів. Попереду і справа німці. Ішла рушничо-кулеметна тріскотня...

Незабаром стрільба стала стихати. Ми просунулись до південної окраїни села. Від командирів батальйонів стали надходити донесення. Були за-

хоплені полонені, взяті трофеї. Вцілілі гітлерівці втекли на правий берег річечки Золотоношки в бік Гельмязова.

Цвєтков. Н.В. На пути к Днепру.- М., 1993. – Рукопис. – Відділ рукоп. Золотоніського краєзнавчого музею. – № 4882 – с. 159-161. (перекл. з рос.)

ВІДОЗВА ПАРТИЗАНСЬКОЇ ГАЗЕТИ

Червона Армія підходить до Дніпра. Визволяється Україна.

Готуймо бойову зустріч Червоної Армії!

Бачиш ворога – вбий його, бо він уб'є тебе або твого сина, брата, мужа, червоноармійця, що несе тобі волю.

Руйнуй та нищ мости, шляхи, залізниці, де їздять німці і мад'яри.

Ховай від них хліб та худобу. Пали їх склади.

Бий ворога!

Вільна Україна.- 1943.-22 вересня.

ГЛИБОКИЙ РЕЙД

...Біля ст. Гребінка захопили батарею далекобійних гармат, знищили 70 гітлерівців... Заступник комбрига підполковник Тюлін наказав швидше рухатися на Золотоношу... Фашистська застава біля с. Вознесенського прийняла через туман нас за своїх. Ця помилка дорого коштувала ворогу. Майже без бою були очищені міст і залізнична станція, осідлано шосе на переправу... Хлопчаки вказали на замінований міст, 15-річний Юра Денисенко провів тасмно бійців до міста. Біля банку знешкоджено батарею, захопили склади з паливом...

Коробов В. Глибокий рейд. // Рабочая газета.- 1965.- 22 вересня. (перекл. з рос.)

ПОДОЛЬСЬКИЙ ЗГАДУЄ

Гвардії старшина Подольський, в той час радист у мінометному батальйоні 9-ї бригади, розповідав: «Бій шов за станцію Пальмира. Командир батальйону капітан О.В.Варавва вирішив ударити по німцях, що обороняли станцію, із села Пальмира. Щоб встановити, чи немає там німців, він послав у розвідку мене і ще двох зв'язківців. Ми їдемо на «газику». В селі назустріч нам біжать селяни. Узнаємо, що німці відійшли, але замінували міст через річку і два гітлерівці охороняють його. Один із нас відправився з донесенням у батальйон, а ми вдвох стали пробиратися по задвірках і садах до річки.

Заховавшись за високим соняшником і кукурудзою, підбираємось до мосту, біля якого сиділи німці. Тільки но ми зібрались вискочити і кинутись на них, як із-за бугра показався бронетранспортер із гітлерівцями. Ми відкрили вогонь із автоматів. У бронетранспортері, зойкнувши, повалився офіцер і ще хтось. Піднялась велика стрілянина, але фашисти перелякались, мабуть думали, що нас тут багато. Бронетранспортер розвернувся, і німці, підхопивши на ходу підбігли до них охорону, швидко втекли.

Ми підбігли до мосту, і тут до нас приєдналась підоспіла допомога із батальйону і партизан. Незабаром міномети, встановлені в селі, відкрили шквальний вогонь по станції, і противник був вибитий».

Самсонов А.М. От Волги до Балтики. – М.: Наука, 1973 – с.164. (перекл. з рос.)

ЗОЛОТОНОША ЧЕКАЄ

Піднімаючи куряву, колони частин ішли швидко, стрімко. Вони поспішали, доки над головою не з'явилися із гидотним виттям ворожі літаки. До того ж, на швидкість руху нашої правої колони не в меншій мірі впливали начальник корпусу полковник Ф.Г. Катков і командуючий бронетанковими військами 47-ї армії генерал І.І. Кретов. Вони весь час тиснули на нас:

– Швидше... швидше...! Золотоноша нас чекає.

Цвєтков Н.В. На пути к Днепру.-М., 1993. – Рукопис – Відділ рукоп. Золотоноського краєзнавчого музею -№ 4882 – с. 158-159. (перекл. з рос.)

ПІДХІД ГОЛОВНИХ ЧАСТИН

...21 вересня 7-а і 8-а мехбригади 3-го мехкорпусу вибили ворога з Бойківщини і перетнули залізницю. Наступного дня вони повели наступ на Золотоношу, а 9-а мех. бригада – на Вознесенське...

7-а бригада, переслідуючи противника, зайняла Деркачівку і підійшла до Скориківки. Розгорівся бій за село...

Тим часом командир 9-ї бригади доповідав командирі корпусу Обухову: «Веду бій за Вознесенське. Противник чинить шалений опір». Водночас корпусна розвідка сповістила: «Німці просуваються з Драбова на Золотоношу». Корпус вклинився далеко вперед і німці опинились у нього в тилу.

Пономаренко М. Двобій з ворогом.// ПЛ. -1983 – 23 вересня

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП

Між Скориківкою і Вознесенським, де вели бої 7-а і 8-а мехбригади, утворився величезний пролом. У цей пролом рано вранці 22 вересня стрімко проскочила 8-а мехбригада і вийшла до південно-східної окраїни Золотоноші, в тил противнику.

О 7.00 командир 8-ї бригади полковник Д.М. Бєлий передав шифрованою по радіо командирі корпусу: «Увірвався у Золотоношу, веду тяжкий бій у районі вокзалу». Одночасно корпусна розвідка, що діяла на правому фланзі, повідомила, що на битому шляху із Драбова відступає колона німців у напрямі Золотоноші.

3-й гвардійський Сталінградський мехкорпус вклинився тут далеко вперед, а гітлерівці, як справа, так і зліва, опинились позаду. Відступаючи із Драбова, вони поспішали в Золотоношу. Втрата Золотоноші для них означала втрату останнього рубежа на підступах до Дніпра і Черкас у цьому районі.

Цвєтков Н.В. На пути к Днепру.-М., 1993. – Рукопис – Відділ рукоп. Золотоноського краєзнавчого музею -№ 4882 – с. 161-162. (перекл. з рос.)

БІЙ ЗА ЗОЛОТОНОШУ

О 7-й годині ранку частини 8-ї мехбригади уже зав'язали вуличні бої в м. Золотоноші. Вслід за ними туди увірвався посилений загін 7-ї бригади під командуванням майора Митенкова, а потім підрозділи 9-ї бригади.

22 вересня о 10 год. 30 хв. бригади корпусу у взаємодії з частинами 218-ї стрілецької дивізії повністю оволоділи містом і залізничною станцією Золотоноша, знищивши при цьому до 70 солдатів і офіцерів і захопивши великі трофеї.

Бої за місто на цьому, однак, не закінчилися. Зібравши свої розбиті і розвінені частини, німецько-фашистські війська кинулися у шалену контратаку, прагнучи з'єднатися зі своєю групою, що відходила із району Вознесенського і частинами, які знаходилися на північний схід і схід від м. Золотоноші. В результаті жорстокого бою противнику вдалося прорватися і з'єднатися із своїм вознесенським угрупуванням.

Створилася складна і напружена обстановка. Гвардійці 9-ї мехбригади були відрізані від штабу корпусу і своїх танкових частин. Однак німці боялись са. і бути оточеними радянськими військами і тому робили відчайдушні спроби пробитися через Золотоношу на південний схід. Знову зав'язалися вуличні бої, що тривали близько чотирьох годин. Гвардійці-ар-

тилеристи підпускали ворога на відстань до 100 м і стріляли прямою наводкою. Загін під командуванням гвардії капітана Кошелєва, командира артилерійського дивізіону, у взаємодії з 2-м мотострілецьким батальйоном рішучим ударом завершив вуличний бій. До вечора місто знову було очищено від німецьких загарбників.

У розгромі противника в Золотоноші особливо відзначилася 8-а гвардійська механізована бригада. Передові частини її, очолювані заступником комбрига по політчастині гвардії підполковником М.В.Тюліним, завдали раптового удару по противнику з північного сходу. Це вирішило результат бою... Підполковник Михайло Васильович Тюлін загинув смертю хоробрих. Разом з іншими полеглими воїнами він похований у Золотоноші.

Самсонов А.М. От Волги до Балтики. – М.: Наука, 1973 – с.164-165. (перекл. з рос.)

У ВОГНЯНИХ ЛЕЩАТАХ

...Полковник М.І. Родіонов, котрий осідлав частиною сил бригади дорогу Вознесенське-Золотоноша, вів впертий бій з противником, що відступав під ударами гвардійців 9-ї мехбригади із Вознесенського... Проте тут гітлерівці виявились притиснутими з двох боків:... з півночі бійцями полковника П.І. Горячева, а з півдня – воїнами полковника М.І. Родіонова.

Потрапивши у вогняні лещата і зумівши прорватися до Золотоноші, німці метушливо, в повному безпорядку кинулись вліво, в бік Кропивни...

До міських окраїн раз по раз накочувались ворожі підрозділи з боку Драбова, Безбородьок і Гельмязова, але, наштовхнувшись на наші бойові порядки, кидались у найближчий ліс, у болото, рятуючись від зустрічних ударів.

Цветков Н.В. На пути к Днепру.-М., 1993. – Рукопис – Відділ рукоп. Золотоноського краєзнавчого музею -№ 4882 – с. 165-166. (перекл. з рос.)

ПАРТИЗАНИ В БОЮ ЗА ЗОЛОТОНОШУ

...Значну допомогу радянським військам у визволенні Золотоноші подали партизани загону Саврана. У момент вирішальних боїв вогонь фашистської батареї, установлені на західній околиці міста, затримав просування радянських підрозділів. Командування корпусу поставило перед партизанами завдання: проникнути у ворожий тил і подавити вогонь фа-

шистської батареї. З цим завданням партизани справилися і командування оголосило їм подяку...

Пономаренко М. Золотоноша. – Дніпро., 1974 – с. 46-47.

ЮНІ ГЕРОЇ – ЗОЛОТОНІСЦІ

Коли командир відділення Циганюк (він же комсорг роти автоматників) вийшов з групою бійців з глухого завулка на одну із вулиць, як з-за рогу великого уцілілого будинку вискочили два шибеники, гаряче обговорюючи щось важливе. Вони розмахували руками, сперечались. Виглядали ці шибеники не старшими десяти-одинадцяти років...

- Візьміть нас, товаришу сержанте, ми вам допоможемо фашистів бити, – почав благувати Ванько. – Автомати у нас є... маленькі, німецькі...

- Де вони у вас? – спитав Циганюк.

- Заховані! – відповів Сергійко.

- Принесіть їх сюди! – подав команду Олег Циганюк.

- Пішли, Сергійку! – підхопив його за руку Ванько і вони зникли за наріжним будинком.

Чекати їх довго не довелося. Не пройшло і декількох хвилин, як Сергійко і Ванько знову з'явилися з-за наріжного будинку. Вони йшли мало чи не стройовим кроком з автоматом на грудях, як справжні солдати. Автомати були заряджені.

- Де ви взяли ці «іграшки»? – спитав сержант Циганюк, забравши в них автомати.

- Трофеї! – гарячково відповів Сергійко. – Сьогодні вранці прийшли до нас у двір два фашисти, поставили автомати до стіни будинку і пішли до колодязя пити воду, а ми тим часом і ... украли їх.

- Ми знеавтоматили їх, – поправив Сергійка Ванько.

- Ах, так, значить, розбріли їх, – усміхнувся Циганюк. -А тепер марш по домах, – скомандував він юним героям.

- Ні, ми з вами, хочемо розвідниками стати!

- Коли підростите, тоді й станете розвідниками.

- Але тоді війни не буде!

- Війни не буде, а розвідники все одно будуть потрібні. Будете руду шукати, нафту, золото, – пояснив їм сержант Циганюк. - А зараз вам учитися треба, через тиждень у школу підете...

Цветков Н.В. На пути к Днепру.-М., 1993. – Рукопис – Відділ рукоп. Золотоноського краєзнавчого музею -№ 4882 – с. 167-168. (перекл. з рос.)

ЗАЧИСТКА

Гвардійці 7-ї і 8-ї мехбригади Золотоношею оволоділи повністю, але в той же час у місті ще залишились німці. Вони ховалися на горищах і в підвалах. Нам довелося виділити роту автоматників для прочищення міських кварталів. Велику допомогу автоматникам надавали жителі кожної вулиці, кожного провулку і навіть діти. Вони показували їх темні закутки, де могли ховатися гітлерівці...

В місті за декілька денних годин автоматники бригади виловили з горіщ, підвалів та інших темних місць більше 20 гітлерівських вояк.

Цвєтков Н.В. На пути к Днепру.-М., 1993. – Рукопис – Відділ рукоп. Золотоніського краєзнавчого музею -№ 4882 – с. 166-168. (перекл. з рос.)

ОСТАННЯ КРАПКА

О 19.00 в Золотоношу увійшли передові підрозділи 9-ї гвардійської мехбригади... Вони разом з нашими бійцями взяли участь у відсічі контратак противника. Рушничо-кулеметна стрільба довго не припинялась. Вона спалахувала то в одному, то в іншому місці, а часом переходила у суцільний гул.

У вечірній перестрілці із гітлерівцями, що увірвалися з боку лісу, загинули замполіт командира 43-го гвардійського танкового полку нашої бригади майор С.І.Ляхович, інженер 1-го мотострілецького батальйону старший лейтенант М.М.Горбунов, сержант О.Ф.Вальновський, червоноармійці П.Л.Кислицин, С.М.Ковальов, М.Л.Болянов та інші гвардійці.

Пізньої ночі, коли навколо настала німа тиша, командир корпусу полковник Ф.І.Катков наказав полковнику М.І.Родіонову вивести 7-у гвардійську мехбригаду з міста на битий шлях, що вів на Деньги і Чапаську.

Бійці відходили, а місто, вирване із чіпких фашистських кігтів, здавалось, уперше полегшено зітхнувши, спокійно спало. Гвардійцям цієї ночі відпочити не вдалось...

Цвєтков Н.В. На пути к Днепру.-М., 1993. – Рукопис – Відділ рукоп. Золотоніського краєзнавчого музею -№ 4882 – с. 168-169. (перекл. з рос.)

«ВІД РАДЯНСЬКОГО ІНФОРМБЮРО...»

...На Київському напрямі наші війська продовжували розвивати успішний наступ. Просунулися вперед на 15-20 км і оволоділи містами Остер,

Переяслав, Золотоноша, а також зайняли 180 інших населених пунктів і серед них районний центр Полтавської області Драбів...

...За день боїв знищено до 2000 німецьких солдат і офіцерів, підбито і спалено 16 танків противника... Захоплено залізничний вузол Золотоноша і багато трофеїв...

Правда. – 1943. – 23 вересня. (перекл. з рос.)

ВІКОПОМНА СЕРЕДА

22 (вересня – *Ред.*) – середа.

Радянські війська звільнили районні центри... Драбів, Золотоношу... Полтавської області.

Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Хроника событий. – К.: Издат. полит. литературы Украины, 1985 – с. 347. (перекл. з рос.)

КОМБРИГ-8

За плечима командира 8-ї гвардійської механізованої бригади Д.М.Белого – велика школа трудового і бойового життя. Син батрака, колишній пастух, він після служби в царській армії навесні 1918 р. повернувся на Чернігівщину до батьків. Тут Бєлий вступив до партизанського загону, а потім у ряди Червоної Армії.

З'єднання під командуванням генерал-майора Д.М.Белого покрили себе славою в Сталінградській битві, у боях під Воронежем і на шляху до Дніпра. На грудях бувалою воїна блищали високі урядові нагороди: ордени Леніна, Червоного Прапора, Червоної Зірки. Знаходячись на переправі, генерал керував своєчасним виходом підрозділів до ріки, організацією переправи і її прикриттям.

Залишивши на лівому березі заступника, комбриг переправився на правий берег і знаходився в бойових порядках бійців, надихаючи їх на ратні подвиги.

За розгром ворожого угруповання в районі Золотоноші, захоплення плацдарму на правому березі Дніпра і надійне закріплення його, генерал-майору Данилу Микитовичу Белому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Герои – освободители Черкасщины. – Днепрон.: Промінь, 1975 -с.166. (перекл. з рос.)

З ФРОНТОВОГО ЛИСТА

...Україна нас зустрічає, як мати рідних синів. Люди за два роки багато натерпілись. Нас зустрічають партизани, які влаштовують паніку в стані ворога. А ворог, де встиг, спалив хліби, хати, знищив худобу, погнав у Німеччину молодь. Та далеко ворогу від нас не втекти.

*З листа бійця 3-го СМК Г.Л. Росліка.
26.09.-1943 р.*

ВИЗВОЛИТЕЛЬ ГЕЛЬМЯЗОВА

21 вересня дивізія заволоділа райцентром Драбовом, а через два дні – селом Гельмязовом. У нагородному листі генерала Корольова відзначається велика заслуга його з'єднання в боях за ці населені пункти.

Україна подобалась генералу. У листі рідним, який був останнім його листом, Олександр Гнагович писав: «Тут багато садів, будиночки – біленькі мазанки. Звільнили велике село. Скільки тут фруктів – яблук, груш... Народ натерпівся багато. Жінки нас зустрічають зі сльозами на очах. Підходимо до великої ріки...».

Олександр Гнагович Корольов весь час був на передових позиціях. Він обходив бойові порядки, підбадьорював бійців... Ворог посилив вогонь. Командний пункт, який був обладнаний вже на плацдармі, піддався сильному артилерійському обстрілу, і осколком снаряда Корольова було вбито. Помер він на руках свого заступника з політчастини майора О.І. Фролова.

*Герои – освободители Черкащины. -
Днепрон.: Промінь, 1975 -с.166. (перекл.
з рос.)*

ІЗ НАГОРОДНОГО ЛИСТА О.Г.КОРОЛЬОВА

...Звання – генерал-майор, посада – командир 23-ї стрілецької дивізії...

Рік народження – 04.05.1901 р.

Національність – росіянин...

Домашня адреса – Ярославська обл., м. Пошехонне...

...23-я дивізія 11.09.43 р. після форсування р. Псел штурмом оволоділа м. Гадячем. При цьому було захоплено великі трофеї і знищено до 600 гітлерівців...

23-я стрілецька дивізія після оволодіння 21.09.1943 р. райцентром Драбовом, 23.09.43 р. оволоділа райцентром Гельмязовом...

Генерал-майор Корольов був енергійним і грамотним генералом, сміли-

во приймав рішення і наполегливо проводив їх у життя.

Хоробрий і вольовий командир. Першим у армії він перейшов на правий берег р. Дніпро, де під час артобстрілу був убитий 29.09.43 р. ...

За проявлену виняткову мужність при форсуванні р. Дніпра і рішучі дії на правому березі, за героїзм і особистий приклад полеглою честю героя, генерал-майор Корольов, раніше нагороджений двома орденами Червоного Прапора, посмертно гідний присвоєння звання Героя Радянського Союзу...

Командувач військами Воронежського фронту

генерал армії

Член військової ради генерал-лейтенант

М. Ватутін

М. Хрущов

*Архів МО РФ.-ф.33.-оп.793756.-спр.23.-
арк. 227-228. (перекл. з рос.)*

ЗАПЕКЛІ БОЇ

... На світанку 23 вересня гвардійці повели наступ в напрямі м. Черкаси. Німецько-фашистські війська на рубежі Кедина Гора, хутір Снігірівка, Хрести, Чапаська, Чобітьки, Деньги, Кропивна чинили упертий опір просуванню частин корпусу, ведучи інтенсивний рушнично-кулеметний і артилерійський вогонь. Єдина дорога, що йшла із Золотоноші на Чапаську, прострілювалася із усіх видів зброї...

Того ж дня в районі населеного пункту Деньгів потрапили в оточення частини 7-ї гвардійської механізованої бригади. Одержавши на наступний день нове завдання, бригада із незначними втратами виийшла з оточення і вранці 25 вересня оволоділа населеним пунктом Кропивна. Опівдні підрозділи бригади були контратаковані противником силою до 17 танків і двох броневіків з десантом автоматників. У результаті 45-хвилинного бою контратаку було відбито, причому два німецькі танки спалено і два підбито. 26 вересня бригада одним батальйоном, який обороняв Кропивну, двома іншими батальйонами повела наступ на Іркліїв і надвечір оволоділа ним...

...Частини 9-ї гвардійської механізованої бригади вели наступ одночасно на Деньги і Чапаську. Три дні йшли жорстокі бої.

Ламаючи відчайдушний опір німецько-фашистських військ, відбиваючи їх контратаки, гвардійці з кожним днем посилювали свій натиск. Бригада охоплювала с. Деньги з трьох боків усе більше стискаючим сталінним напівкільцем.

...У ніч проти 26 вересня частини бригади організували загальну атаку, і до світанку противник був викинутий із с. Деньгів, зазнавши великих

втрата. Опівдні бригада зайняла Чапаську. 27 вересня бригада оволоділа Красним (Панським), вийшла на лівий берег Дніпра, якого ще 25 вересня досяг мотоциклетний батальйон корпусу...

...Взяттям Золотоноші і виходом до Дніпра корпус відрізав шляхи відходу полтавському угрупованню противника до переправ у районі Черкас. Німецько-фашистські війська змушені були повернути на Кременчук.

Самсонов А.М. От Волги до Балтики. – М.: Наука, 1973 – с.168-171. (перекл. з рос.)

СИН РОСІЇ

Андрій Тихонович Зеленін народився в с.Чорна Річка Рязанської обл., працював у колгоспі.

У армії з липня 1941 р., навідник гармати 1593-го винищувального протитанкового артилерійського полку 47-ї армії Воронежського фронту.

Сержант Зеленін А.Т. відзначився в бою 25 вересня 1943 р.

Дві батареї полку одержали завдання вибити противника із с.Кропивни Золотоніського району Черкаської області, зайняти і утримувати до приходу стрілецького батальйону.

Під час розгортання батареї реактивної артилерії противник оточив і захопив її. Зі своєю обслугою Зеленін викотив гармату на пряму наводку і знищив близько 40 солдатів ворога, відбив батарею.

Звання Героя Радянського Союзу одержав 25.10.1943 р.

Після війни демобілізований. До 1979 р. працював у рідному колгоспі на Рязанщині.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни I ст., Червоної Зірки, медалями.

Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь: в 2-х т. – М.: Воениздат, 1987. – т.1. – с.543. (перекл. з рос.)

БІЙ СТАРШОГО ЛЕЙТЕНАНТА СТЕПАНОВА

... Не доїжджаючи 2-2,5 км до Чапаськи, розвідники виявили зірваний німецькими військами міст через р. Золотоношку. Серед розвідників знаходилась група саперів і мінерів під командою гвардії старшого лейтенанта О.М.Степанова. Протягом ночі міст був відбудований. Ранком 23 вересня розвідники і мінери повернули назад. Однак на зворотному шляху

вони були виявлені противником. Із західної окраїни с. Деньгів спалахнув кулеметно-автоматний вогонь.

...Зав'язався бій. Німці стали обходити розвідників, намагаючись оточити їх. Гвардії старший лейтенант Степанов помітив, що найбільш смертельний вогонь противник вів із крайнього будиночка, який стояв неподалік від дороги.

...Степанов подивився на своїх мінерів: «По одному, обережно за мною!», і, притискаючись упригол до землі, прикриваючись нерівностями місцевості, високою травою, поповз в обхід до будиночка. Добравшись до нього, Степанов піднявся на ноги, виламав віконну раму і вскочив у дім. Опинившись усередині приміщення, він обережно пробрався до дверей кімнати, звідки через вікно вели вогонь із автоматів три гітлерівці, і короткою автоматною чергою знищив їх.

Потім по драбині піднявся на горище, з якого стріляли автоматники і обслуга станкового пулемета. Не поспішаючи, він знищив також і їх.

На той час у будинок добрались і воїни-мінери. Розставивши їх по місцях, Степанов організував кругову оборону.

...Степанов із своїми бойовими товаришами успішно і відважно продовжував тримати оборону. О 14 год. 23 вересня німці, вирішивши знищити групу Степанова, кинули в атаку на будинок взвод піхоти. Коли фашисти наблизилися, із вікон і дверей будинку по них ударив безпощадний вогонь, який гвардійці направили на фашистів із своїх 5 автоматів. Із 40 гітлерівців, які штурмували будинок, тільки небагатьом удалося врятуватися. Інші встелили своїми трупами шлях до будиночка, котрий гвардійці перетворили на неприступну фортецю.

Група Степанова протрималася тут до підходу до села своїх частин.

Самсонов А.М. От Волги до Балтики. – М.: Наука, 1973 – с.169-170. (перекл. з рос.)

ОДИН ІЗ ДЕВ'ЯТИ

У вересні 1941 двадцятирічний кубанський комсомолец Олександр Михайлович Степанов добровольцем пішов на фронт.

Пройшовши шлях від Сталінграда до Дніпра, він став офіцером, був нагороджений орденом Червоної Зірки.

Саша був дев'ятим сином Єпістимії Федорівни Степанової із кубанської станиці Тимашевської. Його назвали іменем первістка сім'ї, 17-річного Олександра, замученого білогвардійцями під час громадянської війни. Ще не влігся материнський біль, як помер від ран батько. Другий син за-

гинув на Халхін-Голі. Інші загинули смертю хоробрих на фронтах Великої Вітчизняної війни.

У своєму останньому листі матері з фронту Олександр Степанов писав: «Вам треба гордитися тим, що у Вас скільки синів на фронті зі зброєю в руках захищають любиму Вітчизну. Незабаром, мамо, ми повернемося додому з перемогою. А якщо судилось нам загинути, то знайте, що ми загинули за мир і щастя на землі...»

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 25 жовтня 1943 року ще в період боїв корпусу на Дніпропетровському плацдармі О.М. Степанову посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Герои – освободители Черкасщины. – Днепропетр.: Промінь, 1975 -с.173-174. (перекл. з рос.)

БІЙ БІЛЯ ДЕНЬГІВ

3-я батарея артилерійського дивізіону підтримувала своїм вогнем 1-й мотострілецький батальйон. Рано-вранці пролунала тривога. Німецькі автоматники, завдаючи удару із флангу, намагалися відрізати штаб батальйону. Обслуги швидко зайняли свої місця біля гармат, смертоносний вогонь артилеристів притиснув фашистів до землі. У свою чергу, по вогневих позиціях нашої батареї німецька артилерія відкрила вогонь. За 800 м від вогневих позицій знаходився старий вітряк. Командир батареї гвардії старший лейтенант П.С. Шмаков помітив, що на даху вітряка щось блиснуло. Через деякий час блиск знову повторився. Безперечно, це було відображення сонячних променів, що попадали на скло оптичного приладу ворожого корегувальника. Через декілька хвилин вітряк був зруйнований влучними снарядами гвардійців, поховавши під своїми руїнами гітлерівського спостерігача.

Самсонов А.М. От Волги до Балтики. – М.: Наука, 1973. – с.171. (перекл. з рос.)

ЛИСТ ІЗ ФРОНТУ У ЧАПАЄВКУ

Дорогі Тихін Савелійович і Марія Савеліївна! Повідомляємо про чудові подвиги вашого сина Федора Кулика – кращого штурмана – комсомольця нашої частини. Федя має близько 100 бойових вильотів. Багато разів він доставляв своєму командуванню цінні відомості про противника. В бойовій роботі проявляє мужність і відвагу.

Коли війська Червоної Армії звільняли Золотоніський район, Федя не раз літав над рідним селом, над батьківською хатою, прагнучи як можна швидше виконати бойові завдання командування...

Своєю відмінною бойовою роботою він мстив ворогу за насилля і криваві розгули, які ворог учиняв над миролюбним українським народом.

За зразкове виконання бойових завдань командування, Федір нагороджений орденами Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки.

Дякуємо Вам за правильне радянське виховання сина і бажанню успіху у відбудові зруйнованого німцями господарства вашого району.

Командир полку гв. підполковник Миронов. Листопад 1943 р.

Народний музей «Пам'ять» Чапаської ЗОШ 1-III ст., № 344. (перекл. з рос.)

ОПЕРАТИВНІ ЗВЕДЕННЯ РАДІНФОРМБЮРО

22 вересня

На Київському напрямі наші війська, продовжуючи розвивати успішний наступ, просунулись уперед від 15 до 20 кілометрів і оволоділи містом Остром, містом Переяславом, містом Золотоношою, а також зайняли більше 180 інших населених пунктів і серед них районний центр Полтавської області Драбів... і великі населені пункти... Великий Хутір. Вознесенське.

...Частини Н-ського гвардійського з'єднання в результаті жорстокого бою зайняли місто і залізничний вузол Золотоношу. Захоплено великі трофеї, в числі яких десятки гармат, багато автомашин, великі склади боєприпасів і військового майна. Взято значну кількість полонених.

23 вересня

На Київському напрямі наші війська, продовжили розвивати успішний наступ, і, просунувшись від 10 до 11 кілометрів, зайняли більше 200 населених пунктів, у тому числі районний центр Полтавської області Гельмязів, великі населені пункти... Піщану...

25 вересня

...Наші війська... просунулись уперед від 10 до 20 кілометрів і зайняли більше 50 населених пунктів, у тому числі... Дмитрівку, Кропивну.

28 вересня

...Наші війська... зайняли на лівому березі річки Дніпра великі населені

пункти... Бубнівську Слобідку... Домонтів, ... Коробівку, Красне.

Сообщение Советского Информбюро (июль — декабрь 1943) - М.: Издание Совинформбюро, 1944. — с.144-156 (перекл. з рос.)

ТАКТИКА ВИПАЛеної ЗЕМЛІ

...При відступі з Лівобережжя ворог проводить тактику «випаленої землі»... Населення виганяється на правий берег, села спалюються, врожай, що не встигли вивезти, теж...

... За даними на 31 жовтня 1943 року німецькі смолоскипники спалили в селах: Деньги — 492 з 658 дворів, Чапаська — 449 з 994 дворів. Залізки — 72 з 90 дворів, Липівське — 82 з 87 дворів, село Хрести (130 дворів) спалено повністю...

ДАЧО.- ф.Р - 629-оп. 6 — оп.7.-арк.160.

ТРАГЕДІЯ ХРЕСТІВ

...Це було у суботу... Три дні селом відступали німці, в селі стояли війська, в лісі теж, а до Черкас день і ніч сунули танки, танкетки, підводи, гналась худоба. Всі говорили між собою, що добром це не закінчиться, але й утекти не було куди — кругом німці... Вранці нас вигнали з погребя, де ми ховалися. Багато уже людей було вигнано на вулицю. Між хатами ходили німці з чимось схожим на велосипедні насоси. Качнуть такий «насос» — і виривається з нього полум'я... На наших очах порізали і постріляли худобу, птицю. Почали палити хати з дальнього кінця села. Загорілась і моя... Я кинулася рятувати добро, а німець схопив мене в оберемок і тягне до вогню. Закричав нелюдським голосом синок, свекруха. Німець випустив мене... Нас погнали поміж палаючі хати, аж вогонь до нас діставав, загнали усіх до сільради, набили повне приміщення люду...

Знадвору хтось загейкав, і нас знову вигнали надвір і під конвоєм відправили в бік Чапаськи...

Коло Панського, де був раніше дерев'яний міст, німці зробили міст понтонний і ним гнали величезну колону людей... Наші літаки налетять, але не стріляють, бо бачать, що німці між людей ховаються...

Коли я повернулася у грудні в село... то на все село залишилося сім хат, два воли й одна корова. Всі, хто повернувся зимувати, зимували у землянках.

Спогади Кошіль Т.- Рукопис.- Народний музей «Пам'ять» Чапаської ЗОШ І-ІІІ ст., № 344.

СПАЛЕНЕ СЕЛО

Колишній помічник начальника штабу артилерійського полку 138 стрілецької дивізії Микола Олексійович Малечкін згадує: «Коли 26 вересня 1943 р. ми після занепокоєного бою вступили у Чапаську, то жажнулися від варварства, яке вчинили тут фашисти. Те, що на топографічній карті значилося як село, являло тоді страхітливую картину згарищ... над якими піднімалися чорні димари. І тільки де-не-де, якимось навіть неприродно, на цьому пустирі маячили більш-менш уцілілі хати».

Голий Г. Вікопомне.// ПЛ.-1976.-23 вересня.

РУЇНИ І ЗГАРИЩА

Утікаючи під нищівними ударами радянських військ, німецькі окупанти залишили після себе руїни і згарища. Лише в Золотоноші вони знищили найбільші промислові підприємства, висадили у повітря 2 залізничні станції, підпалили склади і елеватор, перетворили на руїни і попіл 138 громадських, культурно-освітніх і житлових будинків. Загальна сума збитків склала 963 млн. крб.

ДАЧО.- ф.Р-624.-оп.1.-спр.1.-арк.98, 109.

ПІДГОТОВКА ДО ФОРСУВАННЯ ДНІПРА

Війська 52-ї армії почали підготовку до переправи через Дніпро. В усіх частинах і підрозділах готувалися плавзасоби. Гітлерівці перед відступом, під загрозою розстрілу, наказали знищити всі човни. Рибалки прибережних сіл, серед них і бакенщик с.Домонтів Ничипір Зуй вказали місця затоплених баркасів і човнів. Цього було недостатньо. Бійці набивали соломою брезентові мішки і перебиралися на правий берег. Вода була вкрита тонкою кригою.

На території краю було встановлено військове положення. За відмову виходу на оборонні роботи судили по законам військового часу. Це ж стосувалося розповсюдження хвороб, торгівлі військовим майном, вияви мародерства. Йшла мобілізація в армію чоловіків і жінок. По Чапаську мобілізовано 267 чоловік. 80 підлітків з Золотоноші направили до ФЗУ.

ДАЧО.- ф.Р -681- оп. 1.- спр.2.-арк. 9-12.

ДНІПРОВСЬКА ПОВІТРЯНО-ДЕСАНТНА ОПЕРАЦІЯ

Вона проводилася у вересні з метою сприяння військам Воронежського фронту і форсуванню Дніпра. Планом наступу військ передбачалося перед форсуванням Дніпра викинути протягом двох ночей повітряний десант, захопити плацдарм і не допустити підходу до нього резервів ворога. Виконання цього завдання покладалося на 1, 3, 5-у повітряно-десантні бригади, об'єднані для зручності управління в повітряно-десантний корпус (близько 10000 чоловік). Для десантування виділено 180 літаків М-2, 10 літаків буксирувальників і 35 планерів. Викидка першого ешелону десанту з частини сил 5-ї повітряної ПДБ була здійснена в ніч на 24 вересня в складних метеорологічних умовах при сильному зенітно-артилерійському вогні противника. В результаті багато екіпажів втратили орієнтування і зробили викид десантників з великих висот в районі від Чорнобая до Букрина. Частина десантників опинилась в розташуванні ворожих військ.

В боях загинуло більше 5000 чоловік. Частина десантників розкидана в Смілянських і Мошенських лісах, за 300 км від міста призначення Переяслав-Канев, втратили зв'язок.

До 5 жовтня уцілілих десантників зводили в групи партизани і підпільники Золотоніщини, Канівщини, Черкаського району. Командир 5-ї бригади підполковник Н.М.Сидорчук об'єднав ряд груп і вів бій в Канівських лісах. Партизани Черкаського загону дали продовольство.

З допомогою партизанів був встановлений зв'язок з штабом фронту. Бригада перейшла в розпорядження 52-ї армії. 13 листопада разом з партизанами вони утримували плацдарм біля с. Свидівок, але були вибиті з нього.

*Спогади Марокко М., 254 стр. див.
Рукопис.- Народний музей с. Домонтова,
№ 510.*

БОЇ ЗА ПЕРЕПРАВИ

26 вересня 93-я, 254-а, 373-я стрілецькі дивізії 52-ї армії тримали фронт 140 км від Канева до Чигирини-Діброви. Противник тримав перед фронтом 52-ї армії 8 піхотних, одну танкову дивізію «Вікінг», танкову бригаду СС «Валонія».

29 вересня передові загони армії захопили 2 плацдарми у гирлі р. Росі біля с. Хрещатика. Бої на утримання та розширення плацдарму точилися до 8 жовтня.

З 5 до 11 жовтня з'єднання вели бої на утримання та розширення плацдарму на островах Козачий, Богун, Кролевець, вели розвідку противника.

Штаб 52-ї армії був в с. Піщані, 73-го корпусу – в с. Коробівці. Корпус готував переправи в районі сіл Бубнів-Сушки-Домонтів. 78 стр. корпус –

від сіл Домонтів, Чапаська, Красне, Москаленки, Вереміївка. Ширина Дніпра тут була більше 600 м. Відсутність плавзасобів не дала змоги відразу здійснити переправу. В ніч з 30 вересня на 1 жовтня частини армії захопили на правому березі декілька переправ:

93-а стр. дивізія – біля с. Пекарів, 254 стр. дивізія – біля с. Хрещатика, 373-я стр. дивізія – біля о. Довгуна. Бої за утримання та розширення плацдармів велися до 3 жовтня. На плацдармі під Пекарями відзначився командир артилерійської батареї 93 стр. дивізії 100 полку ст. лейтенант Надеждін Ф.О., що був спостерігачем. Коли ворог оволодів висотою, де знаходився спостережний пункт, він викликав вогонь на себе. 80 фашистів знайшли свій кінець.

*Бойовий шлях 93 стр. Миргородської
Червонопрапорної ордена Суворова
дивізії. Рукопис.- Народний музей
с. Домонтова, № 514*

ХРЕЩАТИНСЬКИЙ ПЛАЦДАРМ

В ніч з 20 на 30 вересня прямо з 40-км маршу передові загони 73 стр. корпусу почали переправи в районі с. Хрещатик, Домонтова, Келеберди, Бубново, оз. Довгун. Першим досяг мегги десант 254 стр. дивізії біля с. Хрещатик. Ворог відкрив псевдопереправу біля с. Сушки, закидав з літаків пустими бочками. Своїм свистом вони розігнали її будівельників. Переправлялися на мішках з сіном, дошках, човнах у мерзлій воді. З великими втратами група 929 стр. полку капітана Кологойди протягом доби захищала плацдарм. Була відбита атака 18 танків і автоматників у кількості до двох батальйонів. Його група в кількості 102 чоловік знищила німців до 270 чоловік, сам командир знищив 17. Був представлений посмертно 12 жовтня 1943 року до звання Героя.

*Почепцов В. Хрещатинський плацдарм
// зб. Велич подвигу народного.- Черкаси.,
1995 – с.103.*

ПОДВИГ ВЕРЕТЕННІКОВА

Веретенніков Петро Митрофанович – старший лейтенант, командир 1 стр. батальйону 933 стр. полку 254 стр. дивізії 52-ї армії, двічі поранений. 2 жовтня 1943 року першим форсував Дніпро і без втрат переправив особовий склад і матеріальну частину на правий берег. 17 жовтня 1943 року його батальйон взяв с. Хрещатик. Поранений, не покинув поле бою і лише

за наказом командира полку був евакуйований з поля бою. Загинув 13 грудня 1943 року в боях за визволення Черкас. Указом від 22.02.1944 р. йому присвоєно звання Героя.

Архів МО РФ. – ф.33.- оп. 793756.-спр.8.- арк.262.

З НАГОРОДНОГО ЛИСТА К.К.ЄРМІШИНА

...Звання – майор, посада – заступник командира 35-го стрілецького полку по політичній частині 30-ї стрілецької дивізії.

Рік народження – 1912, національність – росіянин, народився у Воронежській області.

...25.09.43 р. першим з полку з боєм форсував р. Дніпро в районі Григорівка, на північ м. Канева і особисто керував бойовими операціями 1-го стрілецького батальйону на правому березі Дніпра.

Будучи відірваним від полку, 1-й стрілецький батальйон самостійно міцно закріпився на правому березі Дніпра, відбивши три шалених атаки переважаючих сил противника, завдавши йому великих утрат.

Двічі батальйон потрапляв в оточення, але рішучими рукопашними сутичками, якими командував т. Єрмішин, оточення ліквідувалося. При цьому т. Єрмішин показав приклад особистого героїзму, вміння мобілізувати людей на подвиги.

У боротьбі за правий берег Дніпра 02.10. 43 р. тов. Єрмішин загинув смертю хоробрих.

Гідний присвоєння звання Героя Радянського Союзу.

Командувач 47 армії генерал-лейтенант Жмаченко

Член військової ради 47 армії генерал-майор Королів.

Архів МО РФ.-ф.33.-оп.793756.-спр.15.- арк. 47. (перекл. з рос.)

ГАЗЕТА ДИВІЗІЇ

...Газета виходила у жовтні 1943 року у 254-й стрілецькій дивізії. На своїх сторінках газета вміщувала матеріали, які закликали бійців на ратні подвиги, розповідала про їхнє життя, зокрема про навчання казахів підрозділу, а їх чимало було в той час поблизу села Домонтів. Солдати – казахи ділилися всім, що в них було, з дітьми, хоч і у самих пайок був невеликий.

...Привертає увагу стаття ст. лейтенанта М.Сорокіна, який побував у відпустці в рідному селі на Курщині і зустрів там лише згарище... Сам

М.Сорокін загинув у битві за Дніпро і його ім'я викарбувано на Братській могилі у с.Домонтів.

Федоренко В. За нашу Радянську Батьківщину.// ПЛ. -1983. – 24 вересня.

ЕВАКОГОСПІТАЛЬ

У Золотоноші був розгорнутий ППР № 743, № 1411 ГЛР, евакогоспіталь № 1109, ХППГ № 5525. Кожна частина мала медсанбати, що діяли в полосі бойових дій. Медсанбати були розташовані в селах Домонтів, Сушки, Чапаська. Матеріальна частина була відсутня. На місцях населення ремонтувало приміщення, зносило ліжка, рядна, простирадла, подушки, посуд. Працювало в персоналі нагляду. ХППГ № 5525 в м. Золотоноша за вересень провів 511 операцій, зроблено 153 переливання крові. З 28 вересня до 14 грудня пройшло 1273 поранених, 76 хворих, проведено 577 операцій. За грудень поступило 1252 поранених, померло 21 чол., операцій проведено 331, переливань – 772. В грудні госпіталь стояв в с. Сви́дівок, де пройшли важкі бої.

За даними Санкт-Петербурзького військово-медичного архіву.– Народний музей с. Домонтова, № 560.

ВОЇНИ ДОПОМАГАЮТЬ КОЛГОСПНИКАМ

У колгоспі «Червоний лан» (с. Гельмязів) проведено бригадні збори. Після цих зборів 95% людей вийшли на роботу. У результаті наданої військовими допомоги колгосп успішно завершив збирання врожаю картоплі, вчасно провів оранку на зяб і сівбу озимих. Колгосп на 200% виконав річний план задачі державі м'яса і на 90% інших сільськогосподарських продуктів.

Архів МО РФ.– ф.402. – оп. 9629.-спр.80 – арк.424.

КОНЦЕРТ ВИЗВОЛИТЕЛІВ

У роки війни багато було пам'ятних концертів – і в тилу, і на передовій. А я пригадую незабутній фронтовий концерт у Золотоноші. В той день воїнам, що відзначилися при форсуванні Дніпра, були вручені нагороди Батьківщини. Літаки противника намагалися зробити наліт на місто, де розташувався штаб 52 армії і армійські частини, але діями зенітників і нашої авіації наліт був зірваний і торжество продовжувалося. Після вру-

чення нагород відбувся великий концерт ансамблю пісні і танцю 52 армії. Звучали російські і українські пісні, читалися вірші, вихором неслись солдатські танці. «Пісня про Дніпро» кілька разів виконувалася на «біс»...

*Мішин М. Ой Дніпро, Дніпро. // ПЛ.-1988.
– 9 травня.*

ПИШУ ІЗ ЗОЛОТНОШІ

15 жовтня. Позаду дні форсування Дніпра... Ми знову в Золотоноші, неподалік від Дніпра. Німець зруйнував це місто, спалив школи, в яких перед цим були німецькі госпіталі. На території міста розкопали могили розстріляних жителів. Над містом – запах трупів. Ми ходили на розкопки. Жахливо. В трьох ямах, які розкопали при нас поліцаї, було близько 3 тисяч, а може й більше, розстріляних. У двох могилах трупи укладені акуратно в 2 ряди, ярусами один на один, більшість у білизні. У третій лежать і сидять один на одному, є жінки і малі діти, багато роздягнутих. Їх так і розстрілювали.

У центрі міста на майдані могила наших загиблих товаришів. На могилі встановили пам'ятник, а свосму командиру ми пожертвували танк... (Гена).

*Листи з фронту. // ПЛ.-1983.-23
вересня.*

ОСЕРЕДОК МИЛОСЕРДЯ

Жовтень 1943 року. Чапаська вже визволена від фашистів і все далі на захід відкочувалася артилерійська кононада. А в село почали прибувати машини з червоними хрестами на бортах.

- Будемо розгортати прифронтовий госпіталь,- пояснив чапасьцям, які з квітами і глечиками молока вийшли зустрічати червоноармійців, підтягнутий молодий майор з емблемами медико-санітарної служби.

Госпіталь розмістили у небагатих, чудом уцілілих будівлях у центрі села, біля тихої річечки Золотоношки. Його корпуси склалися з понівечених приміщень сільської бані, магазину та їдальні. Відділення госпіталю розташувалося і в хатах колгоспників Микити Івановича Гончара, Івана Онопрійовича Гончара, вдови партизана Марії Іванівни Харченко та багатьох інших.

У госпіталі не вистачало молодшого медперсоналу. І комсомольці села, а їх було 26, за пропозицією свого ватажка Мотрі Вовк вирішили встановити чергування біля тяжко поранених. Майже цілодобово не виходили із

палат Даша Бабікіна, Іван Даниленко, Настя Харченко, Катерина Івахницька. Щоб допомогти госпіталю продуктами, жителі зібрали 392 курей, 1230 яєць, а навесні 1944 року посадили 3 га овочів, щоб постачати ними поранених.

*Голиш Г. Осередок милосердя в
Чапасьці. // ПЛ.-1983. – 24 вересня.*

ЧАПАЄВСЬКИЙ ГОСПІТАЛЬ У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

Надія Леонтіївна Пономаренко, ветеран праці: «У госпіталі не було найнеобхіднішого. Тому й несли ми, що могли – хто ліжко, хто подушку, хто ряднинку, хто кухонний посуд».

Колишня санітарка госпіталю Марія Пантелеймонівна Труба: «Вийшла я з хати і бачу: привезли нову велику партію поранених. Лежать, бідолашні, просто неба, а місця в госпіталі немає. Підійшла я до начальника госпіталю і кажу йому: «Розміщайте поранених у моїй хаті». Збрала рядна, які в мене були, набила наволочки соломою і взяла 12 поранених. Думаю, мій Кузьма теж десь воює і йому хтось дасть порятунок».

Ветеран 138 стрілецької дивізії, житель Черкас Павло Степанович Горбик: «Я потрапив у чапасьький прифронтовий госпіталь у жовтні 1943 року, одержавши легке поранення на підступах до Дніпра. Ніколи не забуду тієї уваги і тепла, якими оточували нас поранених бійців, жителі села. Відриваючи від свого рота останні продукти, вони приносили у госпіталь молоко, яйця, мед, фрукти...».

*Голиш Г. Осередок милосердя в
Чапасьці. // ПЛ.-1983. – 24 вересня.*

ПОДВИГ МОСТБУДІВЕЛЬНИКІВ

...У жовтні 1943 року до Чапаськи почала прибувати нова війська частина.

«Ми – мостобудівельники – пояснив землякам Ларіон Диккуль. Будемо відбудовувати міст біля Черкас».

Точилися гарячі бої на підступах до Дніпра, а воїни мостобудівельного батальйону, який розташувався у Чапасьці, готували необхідні матеріали для відбудови моста: копри, палі, рами, мостові і оборонні бруси.

...Сотні чапасьців і жителів інших сіл вступили до підсобних бригад... Серед тих, хто став у ряди добровільних помічників мостобудівельників, були чапасьці Юхимина Федотівна Гайдар, Тетяна Яківна Харченко, Фе-

досія Микитівна Березняк та інші. Виконували вони найтяжчу роботу: вивантажували глину, каміння, насипали дамбу. На руках натирали лопатами криваві мозолі, працюючи по 16 годин на добу.

Ворог все ще був у Черкасах і невпинно обстрілював будову з артилерії. З гулом нависали над Дніпром хрестаті стерж'ятники і, пікіруючи на міст, скидали смертоносні бомби. Вирувала від вибухів дніпровська земля і не один мостобудівельник пролив тут свою кров.

А тим часом водолази технічної служби дослідили і розчистили місця для забивання палів. Розгорнулися основні технічні роботи, які проходили у вкрай складних умовах. Палі зносило течією. Їх було дуже важко встановити на проектну помітку. У воїнів дубіли руки на пекучому морозі, немилосердно шмагав в обличчя колючий вітер, сніговий вихор засліплював очі, провалювалася крига, тягнучи людей у страшний вир. Але мостобудівельники виявили чудеса витримки і героїзму... Ще тривали роботи, а через велетень – міст, який складався переважно з дерев'яних конструкцій, уже рушили до Черкас важкі ешелони з грізною бойовою технікою і воїнами-визволителями. 14 грудня Черкаси були визвалені від фашистських окупантів і командування оголосило подяку воїнам-мостобудівельникам за дострокове введення черкаського мосту.

...Завдяки цьому мостовому переходу через Дніпро була задіяна єдина відбудована залізниця, яка забезпечувала наші війська на цьому важливому стратегічному напрямі...

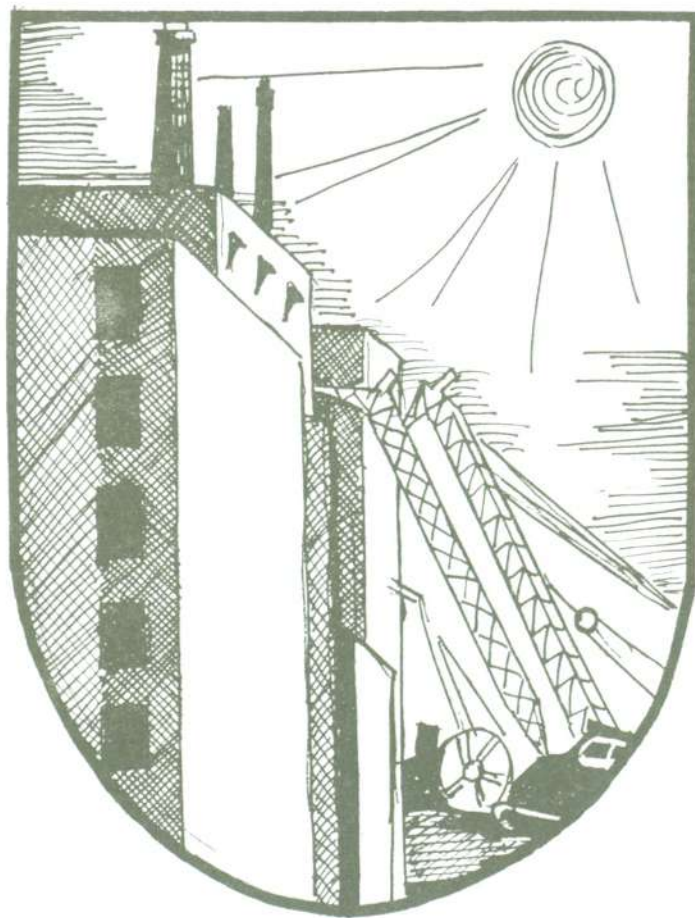
Саме через цю магістраль нагромаджувалися необхідні сили для підготовки Корсунь-Шевченківської операції.

Голиш Г. Подвиг мостобудівельників. // ПЛ.-1983. – 13 грудня.

Розділ V

Як Фенікс із попелу

Ще гриміли бої неподалік від Дніпра, а жителі Золотоніщини приступили до мирної праці по відбудові зруйнованого війною господарства. А війна принесла краю багато лиха. Заподіяні нею рани були дуже глибокими і болісними. Загалом Україна втратила у воєнні роки п'яту частину свого населення, тисячі наших земляків загинули на фронтах чи стали жертвами фашистського «нового порядку». Тоді як на початку війни у Золотоніші мешкало 18500 чол., то на осінь 1943 р. населення міста скоротилось більш як наполовину і склало 9000 чол.¹ Подібне спостерігалось і в селах району. Так, населення Хрущівки складало на червень 1941 – 1514 мешканців, а після окупації – 1121 чол., Дмитрівки – відповідно 2503 і 2270, Кривonosівки – 1630 і 1180, Антипівки – 831 і 605, Вільхів – 1214 і 1095 і т.д.² Тисячі людей залишилися без даху над головою, адже відступаючи, фашистські варвари піддали тотальному знищенню житловий фонд населених пунктів. Тільки у Золотоніші вони спалили 204 помешкання мирних жителів,³ а в селах тодішнього Золотоніського району (без Гельмязівщини – ред.) пустили за димом 1376 осель.⁴ Повністю були спалені села Хрести, Залізьки, Ліпівське, більш як наполовину – Деньги і Чапаєвка.⁵

У роки війни катастрофічно постраждала промисловість району. Було виведено з ладу більше 30 підприємств, в тому числі завод імені Лепсе, маслозавод, лікєро-горілчаний завод, 3 державні млини, 2 МТС, підприємство «Енергія» (Гельмязів), електростанція, висаджено у повітря 2 залізничні станції, спалено елеватор та зернові склади.⁶

Великої шкоди завдали гітлерівці і сільському господарству. Вони пограбували всі колгоспи, радгоспи, МТС, спалили громадські будівлі. Лише із Золотоніського району окупанти вивезли 43 трактори, 25760 цн. хліба, 11170 коней, 10945 голів великої рогатої худоби, 8560 свиней, знищили 67 молочно-товарних ферм, 60 свиноферм, стільки ж птахоферм, 48 вівцеферм.⁷ У Гельмязові було пограбовано держплемстанцію ВРХ симентальської породи, конярства і свинарства. У населення Гельмязівщини окупанти забрали 1868 голів ВРХ, 3171 свиню, 300 вівців.⁸

Поля були забур'янені, урожайність зернобобових на Золотоніщині складала у 1943 р. всього 7,2 центнери з гектара.

Окупанти перетворили на руїни десятки культурно-освітніх установ: шкіл, лікарень, клубів, бібліотек. Скажімо, на Гельмязівщині вони спалили Гладківщинську, Софіївську, Плешканівську, Каврайську, обидві Гельмязівські школи,⁹ а в Золотоніші – 2 технікуми, 2 театри, лікарню. Залізничні збитки, завдані тільки місту Золотоніші, склали 963 млн. крб.¹⁰

Незважаючи на неймовірні труднощі воєнного часу та тяжкі рани війни,

наші земляки були сповнені рішучості у найкоротші строки підняти з руїн Золотоніський край. Вони демонстрували великий ентузіазм, показували зразки справжнього трудового героїзму. Уже в кінці вересня 1943 року дала струм міська електростанція, а згодом було пушено і водогін. Всього через місяць після визволення Золотоноші було відновлено роботу ремонтно-механічного заводу імені Лепсе; його 3 цехи до 7 листопада 1943 р. дали першу продукцію. Вже тоді на цьому флагмані промислового виробництва Золотоніщини працювало більше 700 робітників. Завод випускав необхідну продукцію для фронту, конструкції для мостових переправ через Дніпро.¹¹ Просто неба, у напівзруйнованих корпусах заводу, його робітники забезпечували високу продуктивність праці. В 1944 році ремонтно-механічний завод виробив продукції на 2600 тис. крб., а у 1945 – на 3800 тис. крб.¹² Машинобудівники Д.І.Коваленко, Г.А.Костюк, М.Ф.Бердник, П.І.Перепада виконували по півтори норми.

У тяжких умовах відновлювалось виробництво на Золотоніському маслозаводі, адже його корпуси були майже повністю зруйновані. Розпочавши роботу у пристосованих приміщеннях, робітники цього підприємства виконали план 1944 року до 1 листопада на 137% і посіли 3-є місце у республіці.¹³

Гідними подиву темпами йшла відбудова й інших підприємств. Уже в першій половині 1944 р. стали до ладу нафтобаза, пекарня, швейна фабрика, птахокомбінат і харчокомбінат.¹⁴ На осінь 1944 р. у місті вже працювало 19 підприємств.¹⁵

Відразу після визволення Золотоноші відновила роботу хлібопекарня. В її незатишних приміщеннях, які продувало з усіх боків, робітниця, працюючи у дві зміни, випікали щодня не менше 1 тонни хліба. Буханці вагою 3 кг, випечені із суміші горохового, ячмінного, кукурудзяного та житнього борошна щоранку доставлялися у магазини міста і у військові підрозділи.¹⁶

Неймовірні труднощі довелось переборювати селянам. Не вистачало тягла, посівного матеріалу, робочих рук, різко скоротилося поголів'я худоби. Понад силу випало працювати жінкам, старим, дітям. Колгоспники запрягали власних корів, а часто і самим доводилось виконувати роль тягової сили. Трудилися від зорі до зорі, надривалися на роботі, але всі розуміли, що без хліба не буде Перемоги. В умовах нестачі техніки люди взялися за коси, серпи, ціпи, лопати.

Тяжкої осені 1943 р. жителі Золотоніського району зуміли зібрати уцілілі поля зернобобових культур на площі 33061 га (85%), при цьому у фонд Червоної Армії було здано 337000 цн. хліба, а по закупках – 65000 цн.

Озимих було посіяно на площі більше 15000 га, на зяб виорано 3192 га.¹⁷ На Гельмязівщині посіяли 6700 га озимини.

Цінний досвід ремонту сільськогосподарської техніки з використанням деталей пошкоджених військових механізмів був нагромаджений у Гельмязівському районі. За зиму 1943/1944 рр. тут у такий спосіб відремонтували 42 трактори, 16 комбайнів, 36 молотарок.¹⁸

Уже на кінець 1943 р. в Золотоніському районі було відбудовано 19 ферм, зерносовище і млин. Для відбудови громадських будівель і житла виділили понад 3300 м³ лісоматеріалів.¹⁹

Незважаючи на труднощі, наші земляки успішно провели посівну кампанію 1944 року. За високоякісне виконання плану посіву ранніх зернових рішенням Полтавського обкому КП(б)У та облвиконкому Золотоніський район був занесений на обласну Дошку пошани.²⁰

Не відставали і гельмязівці. В оптимальні строки навесні 1944 р. вони посіяли 6000 га соняшника, 1400 га кукурудзи, 1800 га картоплі.²¹ У 1944 році з кожного гектара було зібрано 100-пудовий урожай хліба.

Селянство Золотоніщини успішно працювало над збільшенням посівних площ. Уже на весну 1945 року всі посівні площі Золотоніського району склали 76% довоєнних, а під зерновими – 84%.²²

В авангарді відбудови сільського господарства знаходилися трудівники Чапаськи та Піщани. Ланка О.Вакули з піщанського колгоспу «Нове життя» виконала план весняних сільгоспробіт на 130%, і її було занесено на районну Дошку пошани.²³ Далеко за межами району були відомі імена піщанських ланкових М.Брус, О.Гальченко, М.Нестеренко (колгосп ім. Шевченка), ланки яких добились значних результатів у Всесоюзному змаганні молодіжних колективів.²⁴ Зразки ударної праці на колгоспних полях і фермах демонстрували і чапаські колгоспниці М.А.Пилипенко, Х.А.-Вареник, К.Є.Чуйкевич, Н.О.Ткаченко.²⁵

Значних успіхів було досягнуто у відновленні освітньої мережі краю. Уже на грудень 1943 року навчання проводилось у 46 школах Золотоніського району, в яких налічувалось 8238 учнів.²⁶ Тоді ж відновились заняття у Золотоніському педагогічному та агрономічному технікумах. У 1944 р. почала працювати школа механізації сільського господарства, а через рік – технікум рільництва й обласна школа техніків-садівників.²⁷ Щороку ці заклади випускали сотні фахівців народного господарства.

Уставала з руїн і освіта Гельмязівщини. Тут навчання у 23 школах було відновлено уже 13 жовтня 1943 року. Школярі навчалися в однозмінному режимі, за що виконком Гельмязівської райради був відзначений Грамотою.²⁸

Швидко відроджувалась медицина краю. Уже на другий день після визволення Золотоноші місцева лікарня прийняла групу поранених бійців. На кінець 1944 року відновили свою роботу усі довоєнні медичні заклади Золотоноші і Гельмязова. Поступово відродилась і медична мережа сіл нашого краю.²⁹

Мов Фенікс із попелу відроджувалась і культура. На кінець 1944 року в Золотоніському районі працювали районний Будинок культури, 15 сільських клубів, районна бібліотека з фондом 16432 книги, 2 дитячі бібліотеки, 33 читальні. Всі культосвітні установи були укомплектовані кадрами кваліфікованих працівників.

У районі в той час працювало 33 гуртки художньої самодіяльності, (без Гельмязівщини), із них 15 драматичних (173 учасники), 8 танцювальних (67 учасників), 5 співочих (117 учасників).

28 жовтня 1944 року був проведений районний огляд художньої самодіяльності, в якому першість виборів колектив Чапаського клубу. Добре була поставлена робота також у клубі заводу ім.Лепсе, коробівському, вільхівському, каврайському клубах.³⁰

Велику допомогу жителі району надавали фронту. Вони діяли під лозунгом: «Все для фронту, все для перемоги». Крайні збирали кошти на будівництво танкової колони «Визволена Полтавщина» та повітряної ескадрильї «Полтавщина – переможцям». Зокрема, на 1944 р. внески робітників заводу ім. Лепсе на будівництво танкової колони склали 16178 крб., Золотоніського держмлина № 1 – 3800 крб.³¹

Колгоспниця із Хрущівки М.Д. Шевченко передала до цього фонду 35000 крб. своїх особистих заощаджень.³² А всього на території Золотоніського району на будівництво танкової колони було зібрано 2170230 крб. Керівництво району одержало за цей значний внесок його жителів у наближення перемоги подяку Верховного Головнокомандуючого Й.Сталіна.³³

Колгоспники сільгоспартілі «Червона Діброва» (х. Дібрівка) збрали 3000 крб. для будівництва повітряної ескадрильї.³⁴ Жителі району підписали воєнну позику 1943 р. на суму 950000 крб., придбали грошових лотерей фонду оборони сумою 1400 тис. крб.³⁵

Поширювався рух по збиранню продуктів у фонд Червоної Армії. Так, до 7 листопада 1943 року жителі Гельмязівського району збрали для бійців Червоної Армії 11 тисяч яєць, 1418 курей, 113 кг сухарів, 28 кг меду, 23 кг тютюну.³⁶

Значні кошти і велику кількість продуктів жителі Золотоніщини направляли у фонд здоров'я бійців Червоної Армії для прифронтових госпіталів

і медсанбатів. Жінки шили і відсиляли на фронт теплі речі для бійців. Віддали свої хати під відділення прифронтового госп. талю жителі Чапаськи М.І.Гончар, І.О.Гончар, М.П.Труба, М.І.Харченко. Молодь цього села поповнила молодший персонал госпітально: цілодобово чергували біля поранених д.Бабікіна, І.Даниленко, Н.Харченко, К.Івахницька. Жителі Чапаськи збрали необхідний посуд і постільну білизну для госпітально, а також 392 курей, 1230 яєць. Навесні 1944 чапасьці посадили 3 га овочів для постачання ними поранених бійців.³⁷

У Золотоніському прифронтовому госпіталі № 5525 з 28 вересня по 14 грудня 1943 р. лікувалося 1273 поранених і 76 хворих бійців, було проведено 577 операцій. Тільки в грудні сюди надійшло 1252 поранених.³⁸

29 безпритульних дітей із Домонтівського патронату врятувала місцева жителька Галина Черес. Назвавши їх своїми рідними дітьми, щоб сиріт у роки окупації не забрали у Німеччину, вона надала їм притулок у своїй оселі і доглядала до повноліття.

Материнський подвиг «домонтівської чайки» високо відзначено нашою державою: Указом Президії Верховної Ради України від 17 вересня 1971 р. її нагороджено Почесною Грамотою українського парламенту.³⁹

Подвиг відродження вписав яскраві сторінки у літопис трудової слави нашого краю. Наші земляки продемонстрували гідну подиву самовідданість і громадську мужність з метою якнайшвидшої відбудови знівченої війною Золотоніщини.

¹ ДАЧО. – Ф.Р – 624-оп.1. – спр.32. – арк.27.

² Там само, – арк.25.

³ Там само, – арк.27.

⁴ Радянська Золотоніщина. – 1948. – 19 вересня.

⁵ ДАЧО. – Ф.Р – 629-оп.6. – спр.7. – арк.160.

⁶ Радянська Золотоніщина. – 1948. – 19 вересня.

⁷ Доповідь І. Авраменка. 1943 – Рукопис. – Особ. архів М. Пономаренка.

⁸ ДАЧО. – Ф.Р-87.-оп.1. – спр.25. – арк.7.

⁹ Там само, – арк.4-6.

¹⁰ Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область -К., 1972. – с. 269.

¹¹ ДАЧО. – Ф.Р – 624. -оп.1. – спр.17. – арк. 3.

¹² Радянська Золотоніщина. – 1948. – 19 вересня.

¹³ Пономаренко М. Золотоноша. – Дніпроп.: Промінь, 1974 – с. 48.

¹⁴ Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область – с. 269.

¹⁵ ДАЧО. – Ф.Р-624. – оп.1. – спр.36. – арк.174.

- ¹⁶ Улан М. – Хліб – свідчення достатку. // ПЛ. – 1983. – 24 вересня.
¹⁷ Доповідь І. Авраменка. 1943 – Рукопис. – Особ. архів М. Пономаренка.
¹⁸ ДАЧО. – Ф.Р – 87. – оп.1. – спр.20. – арк. 1-2.
¹⁹ Доповідь І. Авраменка. 1943 – Рукопис. – Особ. архів М. Пономаренка.
²⁰ Зоря Полтавщини. – 1944. – 30 квітня.
²¹ ДАЧО. – Ф.Р – 87. – оп.1. – спр.20. – арк.1 – 2.
²² Пономаренко М. Назв. праця – с. 48 – 49.
²³ Радянська Золотоніщина. – 1944. – 1 червня.
²⁴ Історія міст і сіл УРСР. – с. 287.
²⁵ Голиш Г. Відновити славу Чапаєвки. // ПЛ. – 1979. – 20 листопада.
²⁶ Радянська Золотоніщина. – 1943. – 1 грудня.
²⁷ Історія міст і сіл УРСР. – с. 287.
²⁸ Златокрай. – 1992. – 6 серпня.
²⁹ Історія міст і сіл УРСР. – с. 269.
³⁰ ДАЧО. – Ф.Р – 630. – оп.2. – спр. 23. – арк. 7.
³¹ ДАЧО. – Ф.Р – 647. – оп.1. – спр. 6. – арк. 15.
³² Музей с. Хрущівки – № 93.
³³ Золотоніський державний краєзнавчий музей. – №1226.
³⁴ ДАЧО. – Ф.Р – 737. – оп.1. – спр.3. – арк. 1.
³⁵ Радянська Золотоніщина. – 1944. – 18 грудня.
³⁶ Історія міст і сіл УРСР. – с. 279.
³⁷ Голиш Г. Осередок милосердя в Чапаєвці. // ПЛ. – 1983. – 24 вересня.
³⁸ Дані Санкт-Петербурзького військово-медичного архіву. Народний музей с. Домонтова. – №560.
³⁹ Радянська жінка. – 1972. – № 2.

ВИПАЛЕНА ЗЕМЛЯ

Для здійснення диявольського плану «випаленої землі» нацисти створили спеціальні команди німців-факельщиків. За спогадами С.Т. Скорика, «гітлерівці, відступаючи, залишили в селі Скориківці мотоциклістів – факельщиків. Вони підпалили школу, магазини, клуб, колгоспні стайні, млин... Село було в огні».

Пономаренко М. Нацистський окупаційний режим на Черкащині // Велич подвигу народного (тези матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 р.р.) – Черкаси: 1995. – с. 89-90.

ВАРВАРИ

Відступаючи із Золотоноші, німецько-фашистські війська підпалили всі заводські споруди, зруйнували центральну вулицю, дві школи, педагогічний технікум, театр, висадили в повітря залізничну станцію, запалили склади і елеватор із зерном. Обладнання міської радіостанції патріоти міста врятували від знищення ворогом.

Самсонов А. От Волги до Балтики. – М.: Наука, 1973. – с. 168. (перекл. з рос.)

РАНИ ВІЙНИ

Фашисти зруйнували більше 30 підприємств, в тому числі завод ім. Лепсе, маслозавод, пенькозавод, горілчаний завод, три державних млини, дві електростанції, дві МТС.

Завдали вороги величезної шкоди і нашому сільському господарству. Вони спалили вщент красуню-Чапаєвку, великі села Хрести і Деньги. Окупанти знищили 1376 хат колгоспників, 612 колгоспних будівель, десятки сільських клубів і хат-читалень, шкіл і лікувальних установ.

Радянська Золотоніщина – 1948 – 19 вересня.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО В РУЇНАХ

(Із доповіді секретаря РК КП(б)У І.Авраменка), 1943.

1. Нанесені збитки нашому району...

...Зруйновано колгоспних будівель – 458, з них:

свинарників - 31	конюшень - 108
майстерень - 19	корівників - 33
кузень - 18	комор - 75
млинів - 28	підкатів - 22

Крім того, спалено 3 населених пункти Христівської сільради та більш як наполовину спалено Деньги та Чапаську. Разом спалено німцями 1482 хати колгоспників та спалено і зруйновано центр м. Золотоноша.

Вивезено та знищено 43 трактори, вивезено лише в 1943 році 25760 цнт. хліба, спалено в токах у переводі на гектар 4185 га і в коморах – на 2121 га. Забрано худоби: 11170 коней, в тому числі 54 племенні жеребці, великої рогатої худоби – 10495 голів, в тому числі 80 племінних бугаїв і 486 волів, свиней – 8560 штук, овець – 586 штук. Знищено ферм:

молочно-товарних - 67	конеферм - 16
свиноферм - 60	птахоферм - 60
вівцеферм - 48	пасік - 38

Крім того, забито скоту під час відступу німців – 1800 голів.

...колгоспи ослаблені організаційно, поля засмічені бур'яном.

Назва культури	Урожай 1941 р. ц/га.	Урожай 1943 р. ц/га.
Озима пшениця	14,5	6
Озиме жито	12,7	6
Яра пшениця	9,5	10
Ячмінь	12,4	10
Овес	9,6	7
Просо	11	6
Гречка	5	2
Кукуруза	14,2	10
Горох	8,4	4
Сочевиця	7	2,3
Квасоля	8	5
Разом по зернобобових	12,1	7,2

Особ. архів М. Пономаренка

ДЕМОГРАФІЧНІ ЗМІНИ

Населений пункт	До окупації	Після окупації
Хрущівка	2108	1121
Примісто	1088	964
Драбівці	2202	2041
Дмитрівка	2503	2270
Вільхи	1214	1095
Кривоносівка	1630	1180
Антипівка	831	605

ДАЧО.- Р.-624.-оп.1.-спр.32.-арк.25.

ОПЕРАТИВНЕ ЗВЕДЕННЯ
ЗА 20 ЛИСТОПАДА 1943 РОКУ

...Після визволення від німецьких бандитів у м. Золотоноша виявлено 30 ям, у яких за попередніми підрахунками закопано понад 12 тисяч радянських громадян.

Безпосередніми виконавцями цих злочинів ми вважаємо... гебітскомісара Отто Гайдемана, начальника гестапо майора Клауса, його заступника Каубіша, начальника польової жандармерії лейтенанта Шольца...

Сообщения Советского информбюро (июль-декабрь 1943). – М.: Изд. Совинформбюро, 1944. – Т.5. – с.249-250. (перекл. з рос.)

РОЗМІНУВАННЯ ЗАКІНЧЕНЕ

Із постанови виконкому районної ради від 10 вересня 1946 р.

1. Вважати всю площу району очищеною від мін та вибухонебезпечних речовин і прийняти її від райради ТСО АВІАХІМу для експлуатації.

2. З метою уникнення нещасних випадків під час проведення польових робіт... зобов'язати райраду ТСО АВІАХІМу провести роз'яснюючу роботу серед населення...

ДАЧО.- Ф.Р.-624.-оп.1.-спр.91.-арк.152.

ВАЖКА ОСІНЬ 43-ГО

Не відразу по визволенню прийшло полегшення. На Дніпрі тривали бої, жителів прибережних сіл Ліплявого, Келеберди, Прохорівки, Сушок,

Бубнівської Слобідки переселяли в степові села, здебільшого в Гельмязів.

Все чоловіче населення негайно було призвано до армії. Всі турботи по відновленню колгоспів, проведенню посіву лягли на жінок, старих, дітей. А тягла немає, техніки немає, поля неорані, те що, десь виростало, незібране, незмелене, незмолочене. І одягу, взуття в людей немає – обносилися за 2 роки.

*Герман П. Пам'ятаємо осінь 43-го року.
// Златокрай.-1994 – 8 жовтня.*

СПАЛЕНО І ВІДІГНАНО

(Інформація Гельмязівського РК КП(б)У)

Усі середні і неповно-середні школи закриті. Шкільні приміщення перетворено у зерносховища. Гельмязівську СШ № 1 перетворено у попередній концентраційний пункт молоді для відправки до Німеччини. Гельмязівську СШ № 2 – у стайню для поліцейських коней.

Під час відступу у вересні 1943 року фашисти спалили обидві Гельмязівські середні школи, Прохорівську і Ліплявську середні школи, Гладківщинську, Софіївську, Плешканівську і Каврайську неповні середні школи. Спалили Гельмязівську і Прохорівську лікарні, обидва гельмязівські вальцеві млини, райвиконком, райком партії, банк, суд, МТС, підприємство «Енергія», всього 17 установ.

Угнано 1800 коней, 655 голів кінського молодняка, 47 жеребців, 279 голів ВРХ, в т.ч. 75 корів, 38 бугаїв, 440 свиней, в т.ч. 44 кнури, 230 овець – з колгоспів і радгоспів. У населення забрано 1868 голів ВРХ, в т.ч. ...корів 1012, свиней 3171, в т.ч. свиноматок 200, хряків – 2, овець 300, в т.ч. баранів 17. Повністю пограбовано державну племстанцію ВРХ симентальської породи, конярства і свинарства.

ДАЧО.- Ф. Р.-87.-оп.1. – спр.25. – арк.4-7.

ВСІМ УСТАНОВАМ ТА ПІДПРИЄМСТВАМ ЗОЛОТОНОШІ

Постанова Золотоніської міської ради від 23.10.1943 р.

Міська рада пропонує вам негайно збудувати бомбосховище від ворожої авіації.

Голова ради
Секретар

Підмогильний
Ярмілко

ДАЧО.- Ф. Р.-647.-оп.1. – спр.3. – арк.383.

МОЛОДЬ НА ВІДБУДОВІ

... Неймовірно важкими були перші місяці відбудови міста: не вистачало палива, будівельних матеріалів, обладнання, сировини, кадрових робітників і спеціалістів... Активність молоді була надзвичайно високою. Працювали після закінчення зміни і у вихідні. Почали відбудовувати зруйновану електростанцію. Збирали електричні лампи для роботи політвідділів і штабів військових частин, залізні бочки для пального і для переправи через Дніпро.

Силами комсомольців збудували на суботниках водопровід від електростанції до військової хлібопекарні, яка розташувалась там, де нині дитсадок «Ялинка». Розчистили теперішні вулиці ім. Шевченка, ім. Леніна, Комсомольську та інші.

На Донбас відбудовувати шахти відправили 30 комсомольців.

У Бакаївці відкрили дитбудинок для сиріт, батьки яких загинули на фронті або в партизанських загонах. Збирали для нього білизну, посуд, меблі. Особливо відзначилися у цьому комсомольці промартілі «Ощадність» – Іван Муха, Іван Коломісць та Дмитро Лопуляк. Вони збирали у зруйнованих будинках ліжка, ремонтували їх після роботи і відправляли до дитбудинку.

Волков П. Застрільниками були комсомольці. // ПЛ. – 1983. – 24 вересня.

ВОЄННИЙ ХЛІБ

...Відразу після визволення міста відновила роботу пекарня. У напіврозваленому приміщенні, де дірки були залатані дошками і цеглою, працювали ми у дві зміни. Одна зміна – від досвітку до смерку, а друга – вночі, щоб уранці доставити його в магазини.

Вся робота лягла на руки жінок: воду носили відрами, піч топили дровами, аж сьомий піт виступав, поки вимішували тісто та виробляли буханці. Очі дим виїдав, коли виймали з печі хліб.

...Щодня випікали до 1 тонни хліба. Буханці вручну не встигали ділити на менші і вони були вагою 3-4 кг. Він був чорний, з домішками горохового, ячмінного, кукурудзяного, житнього борошна.

Улан М. Хліб – свідчення достатку. // ПЛ. – 1983. – 24 вересня.

У ПРИФРОНТОВІЙ СМУЗІ

(Гельмязівський район)

На Правобережжі ідуть бої з оточеною фашистською групою військ, а на Лівобережжі населення евакуують до степових сіл. Райвиконком і райком Компарті створюють ремонтні бригади і майстерні по ремонту та виготовленню одягу, взуття, діжок, лозоплетіння, заготівельних організацій, ревізійних комісій. В прибережних селах організовано «кистребгрупшы» у зв'язку з тим, що це «прифронтний район», налагоджено в селах самооборону.

Для ремонту сільськогосподарської техніки використовувались деталі з військової пошкодженої техніки. Ввели в дію 42 трактори, 16 комбайнів, 36 молотарок (з них 18 кінних). Уцілілі жорнові двигуни поставлені на помол зерна не лише для населення, але й для фронту.

У зв'язку з відсутністю сівалок дано дозвіл на ручний посів озимини. На 1944 рік посіяно 6700 га озимини, а весною 6000 га соняшника, кукурудзи 1400 га, картоплі 1800 га, цукрових буряків 108 га.

ДАЧО. – Ф.Р-87.-оп.1. – спр.20. – арк.1,2.

ПІДСУМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РОБІТ ЗА 1943 РІК

... Нами посіяно восени 1943 року озимих 15002 га, виорано на зяб 3192 га, зібрано всі зернобобові культури на площі 33061 га, обмолочено хлібів, залишених німцями – 85%, зібрано всі овочеві культури, картоплю, технічні культури, зібрано соняшника 99% та обмолочено 88%.

Здано хліба державі:

в фонд Червоної Армії – 337000 цнт.
по закупкам – 65000 цнт.

крім того, продано та здано державі:

соняшника – 37000 цнт.
картоплі – 80000 цнт.

Законтрактовано телят для колгоспних ферм 2571 голів, відбудовано ферм – 19 шт. Відбудовано хат колгоспників – 224 шт.

землянок – 302 шт.
розміщено по квартирах – 956 потерпілих.

Видано лісу на відбудову:

колгоспникам – 1746 куб. м
колгоспам – 1613 куб. м

Відбудовано колгоспних будівель в районі 3 шт. З них:
зерноховищ – 1
конюшень – 1

млинів – 1.

Розгорнуто роботу по відбудові значного числа об'єктів у колгоспах. Відбудовано по району мости та шляхи районного і міжрайонного значення.

Недоліки:

Район не обмолотив досі 900 га хліба, не обмолотив соняшника 871 га, не закінчив молотьбу конопель.

Із доповіді секретаря Золотоніського РККП(б)У І.Авраменка. 1943.- Особ. архів М. Пономаренка.

ІЗ РУІН

На очах трудящих району виріс з руїн завод ім. Лепсе – гордість трудящих Золотоніщини... Ще 22 листопада 1943 року, на другий місяць після визволення, завод випускав нову продукцію. І вже в 1944 році він виготовив її на 2600000 крб., у 1945 році на 3800000 крб.

Радянська Золотоніщина. – 1948. – 19 вересня.

ОСВІТА ВСТАЄ ІЗ РУІН

З протоколу засідання бюро Гельмязівського райкому КП(б)У

Секретар РК КП(б)У Харченко П.П.

Голова РВК Кучеров

Нач. УДБ Варфоломєєв

Нач. НКВС Кабиш

Слухали доповідь зав. РВНО Гацанюка М.І.:

1. Всі середні і неповно-середні школи при німцях закриті.
2. У початкових школах діти навчалися 2-3 місяці на рік.
3. Рос. мова, історія, географія не викладалися.
4. Приміщення шкіл перетворені в зерноховище.
5. Гельмязівські середні школи № 1, 2, Прохорівську і Ліплявську середні школи спалено.
6. Гладківщинську, Софіївську, Плешканівську і Каврайську неповні середні школи спалено.
7. Після вигнання німців відновлено навчання у степовій частині сіл. Відкрито 4 НСШ, 17 початкових шкіл, охоплено навчанням 1200 учнів по НСШ, 1255 учнів по початкових колах. Навчання розпочато 12.10.43 р. Школи повністю укомплектовано учителями, директорами, завідувачами.

8. Відвідування в школах погане: у Гладківщині – 31%, Жорнокольовах – 36%, у Левченках – 41%, Безбородьках – 36%.

9. Школи та вчителі паливом не забезпечені.

10. Комсомольська та піонерська робота в школах не налагоджена.

РК КП(б)У ухвалює:

1. Зобов'язати зав. РВНО Ганацюка М.І. за 3-4 дні всіх дітей охопити навчанням, налагодити комсомольську та піонерську роботу.

2. До 15.11.43 р. укомплектувати кадрами РВНО. Надати методичну допомогу вчителям.

3. Виявити, облікувати сиріт, патрунувати дітей червоних партизанів до 12.11.43 р. Організувати патронаж у колгоспах, а де мало дітей – укласти договори з окремими колгоспниками, робітниками, службовцями на патрунування.

Навчання в школах району першими серед районів області перевели на одну зміну, за що виконком районної Ради відзначений грамотою.

Златокрай. – 1992. – 6 серпня.

УСПІХ ЗОЛОТОНІСЦІВ

За успішне і високоякісне виконання плану посіву ранніх зернових і розгортання сівби на обласну Дошку пошани занесено Золотоніський район (секретар райкому КП(б)У І.П. Авраменко).

Зоря Полтавщини. – 1944. – 30 квітня.

ХЛІБ І ПОЗИЧКА

Трудащі району продали з своїх лишків 65 тисяч пудів хліба, 53 тисячі цнт. крупи, 22 тис. цнт. соняшника. Здали на воєнну позику 1943 року 950 тис. крб., на грошову лотерею 1400000 крб. на допомогу Червоної Армії.

Радянська Золотоніщина. – 1944. – 18 червня.

ВІДРОДЖЕННЯ ЗЛАТОКРАЮ

(1944)

Промисловість

Відбудовано:

1. 5 млинів.

2. 3 електростанції.

3. Водопровід.

4. Чавуно-ливарний і ковальський цехи заводу ім. Лепсе.

5. Токарно-технічну майстерню(арт. «Ощадність»)...

6. Маслозавод.

7. Райхарчокомбінат.

8. Артіль «Кераміка» (виробництво гончарних виробів).

9. Працюють: хлібокомбінат, інкубаторна станція, шкірзавод, цегельня...

Лікувальні заклади

Відновлено міську лікарню, ветлікарню, поліклініку, венерологічний диспансер, тубдиспансер, дитячу консультацію, рентгенкабінет, аптеку, райсанстанцію.

Культурно-освітні установи

Відновлені:

1. Кінотеатр.

2. Радіовузол.

3. Друкарня.

Школи

Працюють педшкола, агрошкола, 1 неповно-середня і 4 початкових школи, школа механізаторів.

Дитячі садки та ясла

1. Відкрито будинок для дітей-сиріт.

2. Дитячий садок на 75 дітей і дитячі ясла на 40 дітей.

Торгівельні заклади

1. Відновив роботу Полтавторг, відкрито 2 хлібні крамниці та одну комісійну.

2. Відкрито їдальню громадського харчування.

3. Працює райспоживспілка та її майстерні: в'язальна і шевська.

4. Працює артіль «Взуття».

ДАЧО.- Ф.Р -647.-оп.1. – спр.7. – арк. 6. 636.

ОСВІТА ВІДРОДЖУЄТЬСЯ

З перших днів приходу Червоної Армії РВНО розгорнув роботу по відновленню навчання в школах району. Всі школи забезпечені приміщеннями й укомплектовані педкадрами. Уже призначено 156 учителів на посади 1-4 класи й 194 вчителі в 5-10 класи.

У школах навчається 8 238 учнів.

Проводиться навчання вже в 46 школах.

Радянська Золотоніщина. – 1943. – 1 грудня.

ОЖИВ ОСЕРЕДОК ДУХОВНОСТІ

Після звільнення нашого району від німецьких загарбників розгорнулася робота по відновленню районної бібліотеки... вся література... не потрапила до рук німецьких варварів. Попередні працівники бібліотеки ховали їх від ворожих очей різними способами. Удалось зберегти до 50 тисяч книжок... Бібліотека має вже 467 читачів, кількість їх щодня збільшується... Щодня бібліотеку відвідують до 60 читачів.

Радянська Золотоніщина. – 1943. – 1 грудня.

У ФОНД ОБОРОНИ

*До всіх підприємств і установ м. Золотоноша.
Міськрада, 22. 02. 1944 р.*

...Для збільшення фонду Наркомату оборони по всій країні розгорнувся масовий збір коштів на будівництво танкової колони. Виконком райради депутатів трудящих та РК КП(б)У пропонують вам негайно приступити до збору коштів на будівництво танкової колони, при цьому треба охопити всіх робітників в установах, підприємствах і здати ці кошти в Держбанк у фонд Наркомату оборони Союзу РСР.

Про хід роботи інформуйте РК КП(б)У та РВК щоденно.

Голова виконкому райради депутатів трудящих (Варич)

Секретар Золотоніського РК КП(б)У (Нор)

ДАЧО.- Ф.Р -647-оп.1. – спр.6. – арк. 1.

ЗОЛОТОНІЩИНА – ФРОНТОВІ

Золотоноша.

Секретарю Золотоніського райкому КП(б)У І.П.Авраменку

Голові райради депутатів трудящих В. В. Варичу

Секретареві Золотоніського райкому ЛКСМУ П.Б.Волкову

Передайте трудящим Золотоніського району, які зібрали 2170230 крб. на будівництво танкової колони «Визволена Полтавщина», мій братський привіт і подяку Червоної Армії.

Й. Сталін

Золотоніській державний краєзнавчий музей.- № 1224. (перекл. з рос.)

НА БУДІВНИЦТВО ТАНКА

Цим повідомляємо вам відомості про надходження і внески від робітників і службовців заводу ім. Ленсе на будівництво танка.

1. Загальна кількість робітників і службовців заводу складає 108 чоловік.

2. Підписалися ... 90 чоловік.

3. Сума внесків готівкою – 13 823, облигаціями – 2 355.

Підписка триває.

Начальник заводу

(Скляр)

Продзавком

(Бердник)

ДАЧО.- Ф.Р -647.-оп.1. – спр.6. – арк. 15.

ВСЕ ДЛЯ ФРОНТУ

Трудящі району з великим піднесенням допомагають фронту, продаючи свої лишки хліба і овочів для доблесних воїнів.

На 15 грудня 1943 року уже продано більше 5 тисяч тонн хліба.

Є багато сіл і колгоспів, які продали значно більше проти плану. Це такі, як «Нове життя» (Піщана), «Перемога» (Хрущівка), «Комуніст» (Зорівка), ім. Шевченка (Піщана), ім. Чапасва (Чапасвка).

Радянська Золотоніщина. – 1943. – 19 грудня.

ДАРУНКИ ФРОНТОВИКАМ

Не дивлячись на тяжкий стан, колгоспники у жовтні 1943 збирали подарунки бійцям на фронт, до польових лазаретів і тилових госпіталів. У районі зібрано 11 000 яєць, 1418 жарених курей, 28 кг меду, коржиків 29 кг, сухарів 113 кг, сала 12,5 кг, цибулі 45 кг, тютюну 24 кг, рушників 24, носових платків 23 шт. Все це вручалось бійцям на фронтах і в госпіталях.

ДАЧО. – Ф. Р-87.-оп.1. – спр.20. – арк. 12.

ФОНД ЗДОРОВ'Я

Із постанови виконкому Золотоніської районної ради від 17 жовтня 1944 року

1.... Розгорнути серед населення міста та сіл Золотоніського району.. політико-масову роботу по утворенню фонду здоров'я бійців Червоної Армії...

2. Встановити, як мінімум, заготівлю молока по 30 літрів з однієї корови...

3. Зобов'язати голів міської і сільських рад депутатів трудящих району про утворення фонду здоров'я для бійців Червоної Армії, листовно доповісти виконкому районної ради депутатів трудящих не пізніше 20 жовтня 1944 року.

Голова виконкому

(Варич)

ДАЧО.- Ф.Р -647-оп.1 – спр.12 – арк. 13.

ЗЕМЛЯ – ГОСПІТАЛЮ

Згідно постанови президії Золотоніської районної ради депутатів трудящих від 1.03.1944 р. в межах м. Золотоноші відводиться земля для підсобного господарства... військовому госпіталю № 3360 – 5 гектарів.

ДАЧО. – Ф. Р – 647. – оп. 1. – спр. 2. – арк. 57.

З ТЕПЛОМ І ТУРБОТОЮ

Любов'ю і піклуванням оточує молодь поранених бійців та командирів Червоної Армії. Вони читають їм книжки, газети та журнали, пишуть їм листи додому, розповідають про життя нашого міста.

Піклуються вони і про те, щоб харчування поранених було якнайкраще. Так, комсомольці села Чапаська (секретар М.Вовк) зібрали для госпіталю 392 курей, 1 230 яєць, 11,5 кг меду, 11,5 кг фруктів та інші продукти.

...Учні Золотоніської 6-ї школи зібрали канцириладдя та папір для госпіталів, а також 1 175 крб., за які купили подарунки пораненим бійцям.

Радянська Золотоніщина. – 1943. – 8 грудня.

БІЙЦІ ТРУДОВОГО ФРОНТУ

Коли замайорів над Чапаською прапор визволення, перед очима воїнів-визволителів постала страхітлива картина: руїни, згарища, над якими піднімалися чорні димарі, виття здичавілих собак, заросла бур'янами земля. Був спалений Будинок культури, школа, стадіон, зруйнований пам'ятник В.І.Леніну. Доводилося все починати спочатку. І впрягались у важкі борони жінки, до крові збивали босі ноги, поганяючи волів на оранці. Не забути тих неймовірно тяжких 1943-1944 років ветеранам колгоспної праці М.А.Пилипенко, С.О.Шевченко, Х.А.Вареник, К.Г.Диккуль, К.С.Чуйкевич, Н.О.Ткаченко. «Ми думали тоді тільки про одне, – згадує М.А.Пилипенко, – як дати більше хліба фронтові, хоч трішки наблизити перемогу».

А коли Москва відсалютувала Перемозі, Указом Президії Верховної Ради 35 чапаських колгоспників були нагороджені медалями «За доблесну працю в роки Великої Вітчизняної війни».

Голиш Г. Відновити славу Чапаськи. // ПЛ. – 1979. – 20 листопада.

НАПРУЖЕНА ПРАЦЯ

...До Дня Перемоги в Золотоноші працювали всі підприємства... ..Селяни... працюючи з серпами, косами, ціпами, орючи на коровах, у 1944 році виконали державний план сівби ярих культур. Вже 1945 року всі посівні площі Золотоніського району склали 76%, а площі під зерновими – 84% довосних...

Почала працювати на фронт харчова промисловість... Маслороби, працюючи в необладнаних приміщеннях, до 1 листопада 1944 року виконали річний план на 137%.

Ремонтно-механічний завод виготовляв обладнання для мостів на дніпровських переправах.

Пономаренко М. Золотоноша – Дніпроп.: Промінь, 1974. – с. 48 – 49.

З АКТУ ВІД 16 БЕРЕЗНЯ 1944 р.

... Під час окупації м. Золотоноші німецькими військами печатка і штамп Золотоніської міської ради знаходилась у голови ради Ярошевського Михайла Ушеревича, який попав у оточення і був розстріляний німцями в 1941 р. Печатки і штамп у міській раді в даний час немає.

Голова

(Підмогильний)

ДАЧО.– Ф.Р -647.–оп.1. – спр.6. – арк. 347.

КУЛЬТУРА ВІДРОДЖУЄТЬСЯ

Із звіту Золотоніського райВО від 1 січня 1945 р.

У районі працюють політосвітні установи: районний Будинок культури, сільських клубів – 15, з них із звільненими працівниками – п'ять, хатчиталень – 33. Всі політосвітні установи укомплектовані робітниками...

Всього працює гуртків 33, з них: політгуртків – 5, в них членів -84, драматичних -15, членів – 173, балетних – 8, членів -67, співочих – 5, членів – 117.

Кращі гуртки в селах Чапаська – драматичний, співочий і балетний;

Вільхи – драматичний; Коробівка – драматичний та співочий; Домонтів – драматичний; на заводі ім. Лепсе – драматичний, співочий, у райклубі – драматичний.

Випущено за цей період 175 стінгазет, отримано газетних вітрин – 72. Радіо обслуговує місто і п'ять сілрад.

Найкраще працюють Коробівський, Вільхівський, Каврайський клуби...

28 жовтня 1944 року була проведена районна колгоспна олімпіада, в якій найактивнішу участь взяли Чапасвський клуб (завоював першість), завод ім. Лепсе та райклуб.

У районному та Вільхівському клубах у грудні 1944 року була організована зустріч з двома Героями Радянського Союзу, уродженцями Золотоніського району.

Бібліотек в районі 12, в них книг – 29 260, бібліотекарів – 13.

Зав. райВО

Політінспектор

ДАЧО.– Ф.Р-630. -оп.2. – спр.23. – арк. 7.

ПРО ЩО ПИСАЛА РАЙОНКА

(11 березня 1945 р.)

«На повний хід іде підготовка до посівної кампанії у коробівському колгоспі ім. Сталіна (голова тов. Гмиря). Вже повністю засипано, очищено і здано на аналіз посівний матеріал. Закінчено ремонт сільськогосподарського реманенту, вивезено під технічні і городні культури 874 тонн гною, проходить збір попелу, курячого посліду та інших добрив.

Добре підготовлені до роботи в полі коні та воли. 45 коней і 43 пари волів, які будуть працювати в час весняної сівби, повністю забезпечені грубими та концентрованими кормами і вже доведені до середньої та вищої вгодованості. Збруя для коней і ярма для волів підготовлені повністю. За живим тяглом закріплені постійні конюхи та їздові. На час посівної кампанії виділено корми для коней та волів і підвезені на місце роботи. В колгоспі організовано 4 ланки високого врожаю на чолі з ланковими Козей Г., Харченко Г., Молодик Г., Коломісць В...»

«Керівники евакогоспітально 3116 надіслали до редакції такого листа: «В день 27-ї річниці Червоної Армії в госпіталь від вашого району надійшла велика кількість подарунків: яєць, сала, тютюну, печива тощо і багато патріотичних листів, що закликають воїнів Червоної Армії на ратні подвиги в остаточному розгромі ворога

Поранені бійці, сержанти і офіцери, учасники великих боїв за визволення нашої Батьківщини і союзних нам держав Польщі, Чехословаччини

та Югославії, просять передати через вашу районну газету трудящим вашого району, партійним, комсомольським і радянським організаціям щиро подяку за проявлену турботу і запевняють, що після виздоровлення та повернення в діючу армію ще міцніше будуть громити ворога до остаточного знищення в його власному лігві і піднімуть над Берліном прапор Перемоги».

Радянська Золотоніщина. – 1945. – 11 березня.

ЗА ДОБЛЕСНУ ПРАЦЮ У ВІЙНІ

Витяг з протоколу засідання виконкому Золотоніської районної ради від 26 лютого 1946 року

... Ухвалили: Розглянувши персональні списки осіб, що представляються до вручення медалі «За доблесний труд в Великій Отчественной войне 1941-1945 гг.», представити до вручення медалей:

- I. По виконкому Золотоніської районної ради (у списку 13 осіб – *Ред.*)
 - II. Голів та секретарів виконкомів сільських рад (27 осіб)
 - III. Голів колгоспів та інших фахівців сільського господарства (37 осіб)
 - IV. Співробітників Золотоніського райземвідділу (12 осіб)
 - V. Співробітників Золотоніського райкому КП(б)У (21 особа)
 - VI. Співробітників колективу органів юстиції (6 осіб)
 - VII. Співробітників Золотоніського РСТ (11 осіб)
 - VIII. Співробітників Золотоніського відділу Державного банку (9 осіб)
 - IX. Співробітників Золотоніського районного уповноваженого комітету заготівель (9 осіб)
 - X. Співробітників районної інспекції ЦСУ Держплану СРСР (3 особи)
 - XI. Співробітницю Золотоніського райвідділу наркомату внутрішніх справ (Пісна Варвара Миколаївна)
 - XII. Працівників РСТ (22 особи)
 - XIII. Співробітників відділу соціального забезпечення (4 особи)
 - XIV. Співробітників Золотоніського райфінвідділу (12 осіб)
 - XV. Співробітників Золотоніської райпрокуратури (5 осіб)
- Голова (Варич)

ДАЧО.– Ф.Р-624. -оп.1. – спр.87. – арк. 57-59.

В ТИЛУ, ЯК НА ФРОНТИ

Із Указу Президії Верховної Ради СРСР

Враховуючи, що в умовах воєнного часу робота по хлібозаготівлях має особливе значення для досягнення перемоги над ворогом і дорівнюється своїм значенням до фронтової роботи, нагородити за успішне виконання державного плану хлібозаготівель 1944 року:

Орденом Вітчизняної війни II ступеня

...13. Тютюнника Івана Сергійовича - голову виконкому Гельмязівської райради депутатів трудящих Полтавської області...

Москва, Кремль, 1 лютого 1945 р.

Голова Президії Верховної Ради СРСР

Секретар Президії Верховної Ради СРСР

М.Калінін

О.Горкін

Зоря Полтавщини. – 1945. – 2 лютого

Розділ VI

Земляки на фронтах війни

На фронтах священної війни із темними силами фашизму наші земляки демонстрували яскраві зразки героїзму, вірність військовій присязі, здатність до самопожертви. Кожний десятий житель України у годину воєнного лихоліття став воїном – фронтовиком, понад 12 тис. краян одягли солдатські шинелі. Широка бойова географія земляків: від суворих скель Норвегії до теплих хвиль Середземномор'я, від Ельби до хребтів Великого Хінгану і сопок Курил.

За ратні подвиги на фронтах війни понад 3 тисячі жителів Золотоніщини нагороджені орденами і медалями¹. Серед 149 черкащан, удостоєних у роки Великої Вітчизняної звання Героя Радянського Союзу, шестеро є уродженцями нашого району. У сузір'ї Героїв воєни-золотонісці Я.Т.Андрюшенко, М.О.Лисенко, В.Ф.Педько, В.І.Рибалко, Г.Л.Світличний, М.А.Сукач. Трос з них загинули смертю хоробрих: М.О.Лисенко, В.Ф.Педько, М.А.Сукач².

Четверо героїв – земляків були офіцерами, один – сержантом і один ефрейтором. Серед нагороджених Золотою Зіркою Героя уродженців нашого району – представники різних військових спеціальностей: артилерист, льотчик, піхотинець, політпрацівник, мінометник і понтонер. По роках звання Героя наші земляки здобували у такій послідовності: 1940 р. – 1, 1943 – 2, 1944 – 2, 1945 – 1. Двоє (М.А.Сукач і В.Ф.Педько) найвищих нагород були удостоєні посмертно³.

Ще шість Героїв Радянського Союзу до чи після присвоєння їм цього високого звання жили на Золотоніщині, хоча і не були уродженцями нашого краю. Зокрема, це – І.М.Дорофєєв (жив у Золотоноші до війни), Ф.М.Зінченко (жив у Золотоноші з 1950 р. до переїзду в Черкаси у 1966р.), С.А.Куниця (секретар Золотоніського райкому комсомолу у 30-х роках), Л.О.Меньшиков (жив у м.Золотоноші після війни), Ю.С.Ороховатський (жив у райцентрі з 1952 по 1977р.), П.Р.Романчук (до війни працював директором Золотоніського педучилища), І.Г.Чорний (жив у Гельмязові з 1937 по 1988 р.)⁴.

Бойова біографія кожного героя гідна великої повісті. Розкажемо бодай коротко про деякі ратні подвиги наших земляків-героїв. Одному із найперших на Черкащині звання Героя Радянського Союзу присвоєно уродженцю с. Софіївки М.О.Лисенку, політруку роти 255-го стрілецького полку. Під час радянсько-фінляндської війни він відзначився при штурмі ворожої висоти, піднявши в атаку батальйон. Звання Героя нашому земляку присвоєно 21 березня 1940 р. Загинув під Сталінградом у січні 1943 року⁵.

Уродженець села Дмитрівки льотчик-штурмовик Г.Л.Світличний здійснив 62 бойових вильоти, знищив понад 1 тис. фашистських солдатів

і офіцерів, десятки одиниць військової техніки. Золоту Зірку Героя вручено Світличному у травні 1943 року⁶.

Під час операції «Багратіон» у Білорусії (літо 1944 р.) відзначився артилерійський дивізіон під командуванням Я.Т.Андрющенка. У серпні 1944 наш земляк був удостоєний звання Героя⁷.

Драбівчанин В.І.Рибалко разом із своїми бойовими побратимами взяв участь у визволенні Правобережної Черкащини. Він уміло командував своєю мінометною обслугою і проявив мужність та героїзм у боях під Рижанівкою і Тарнавою. Золоту Зірку Героя вручено мужньому сержанту у вересні 1944⁸.

М.А.Сукач, родом із Лукашівки, командував стрілецьким батальйоном. Високого звання Героя, майора Сукача удостоєно посмертно у березні 1945⁹.

Героєм битви за Дніпро став кавраєць В.Ф. Педько, котрий під вогнем противника переправив наші частини на Правобережжя, здійснивши за одну ніч 14 рейсів через Дніпро і загинув під час переправи. Звання Героя йому присвоєно восени 1943, посмертно¹⁰.

С.А.Куниця, родом із Драбівщини, секретар Золотоніського райкому комсомолу до війни, служив льотчиком-винищувачем, здійснив 107 бойових вильотів, захищав небо Одеси. Загинув у нерівному бою із чотирма ворожими винищувачами. Похований у Одесі біля могили Невідомого матроса¹¹.

Людиною з легенди по праву називають Ф.М.Зінченка – першого коменданта поверженого рейхстагу. Саме бійці його полку сержанти Єгоров і Кантарія встановили на куполі рейхстагу прапор Перемоги¹².

А І.Г.Чорний, хоч і народився в с. Березняки Черкаського району, проте майже все своє життя мешкав у Гельмязові. На фронті з перших днів війни. Під час битви за Дніпро понтонер – моторист Чорний, ризикуючи життям, переправив на плацдарм 30 танків, сотні ящиків з боєприпасами, десятки автоцистерн із паливом. У грудні 1943 єфрейтору присвоєно звання Героя Радянського Союзу¹³.

Земля Золотоніщини дала Україні 4-х повних кавалерів ордена Слави. На цей високий п'єдестал солдатської доблесті Батьківщина підняла наших земляків М.К.Андрієнка, Г.П.Березу, А.Л.Дерев'янка, Г.Л.Криворучка.

У 20 років став повним кавалером ордена Слави кулеметник М.К.Андрієнко, родом із Гельмязова. В числі перших разом із своїми бойовими побратимами він вступив у Берлін¹⁴.

Уродженець Ковтунів А.Л.Дерев'янка був командиром обслуги 76-мм гармати. Проїшов вогняними верстами війни від Волги до Берліна,

останній постріл із своєї гармати зробив наприкінці квітня 1945 р. по рейхстагу. Орден Слави 1-го ступеня йому вручили у поверженій фашистській твердині¹⁵.

Домонівчанин Г.Л.Криворучко служив сапером і звістку про Перемогу зустрів на Ельбі, неподалік від легендарного Торгау. Мужність його відзначено трьома орденами Слави¹⁶.

Всього тільки 36 повітряних стрільців штурмової авіації стали повними кавалерами ордена Слави. Серед них і наш земляк – чапасвець Г.П.Береза. Він здійснив 105 бойових вильотів на ІЛ-2 і загинув 7 квітня 1945 р. під час штурму фашистської твердині Кенігсберга¹⁷.

У літопис безсмертя назавжди вписане ім'я нашого земляка – гастрелівця О.Т.Романенка. Біля м.Опочки Псковської області він спрямував свій палаючий літак на ворожу колону і загинув, як герой¹⁸.

Понад 1500 гельмязівців брали участь у священій війні із фашистськими загарбниками, близько 800 нагороджено орденами і медалями. Орденом Леніна посмертно нагороджений уродженець Гельмязова Д.О. Коробочка, під командуванням якого взвод автоматників у бою під Смоленськом у ніч з 15 на 16 серпня 1943 р., вибив ворога з першої і другої траншей, утримував позицію до підходу підкріплення. Його земляк І.П. Бубка відзначився під час штурму Берліна, нагороджений орденами Слави І, ІІ, ІІІ ступенів.¹⁹

1127 мешканців Піщани воювали на різних фронтах війни, 439 нагороджено урядовими нагородами.²⁰ Уродженець цього села Г.К.Чорнобай служив на Північному флоті, був командиром есмінця «Жгучий». Його подвиги на морях відзначені одинадцятьма бойовими орденами: п'ятьма Червоного Прапора, двома Вітчизняної війни, чотирма Червоної Зірки. До речі, з моменту запровадження ордена Червоного Прапора, з 1918 р., трохи більше 100 чоловік удостоїлися нагороди п'ятьма цими відзнаками. Серед них маршали Тимошенко, Батицький, Москаленко та ін. Закінчував свою морську службу Чорнобай уже у званні віце-адмірала.²¹

Сімома орденами, в тому числі і трьома Червоного Прапора, відзначені подвиги на фронтах війни піщанця М.Д.Колесника. Орден Леніна і ще 4 бойові ордени сяяли на грудях його земляка І.Г.Прокопенка.²² Командир танкового корпусу Д.Д.Давальченко, родом із Піщани, пройшов бойовий шлях від Сталінграда до Берліна.²³

В уславленому з'єднанні – 1-й польській дивізії імені Т.Костюшка – воював наш земляк із Пальмири Л.В.Нікель. Разом із своїми бойовими побратимами пройшов фронтовими дорогами Білорусії і Польщі, визволяв Варшаву, де й був тяжко поранений. За мужність і героїзм відзначений як

- ¹⁸ Архів МО РФ. – оп. 690306. – спр. 2652 – № 349.
¹⁹ Народний музей с. Гельмязова. – № 160, 163.
²⁰ ДАЧО. – Ф. Р- 624.- оп. I. – спр. I. – арк.3.
²¹ Флаг Родина. – 1994. – 29 листопада.
²² Народний музей с. Піщани. – № 220, 261.
²³ Історія міст і сіл УРСР, Черкаська обл.– К., 1972 – с. 287.
²⁴ Нагородні посвідчення Л.Н. Нікеля.
²⁵ Голиш Г. Хвилююча зустріч // ПЛ. – 1988. – 24 травня.
²⁶ Фролов П. Найвища нагорода // ПЛ. – 1980. – 26 лютого.
²⁷ ПЛ. – 1988.- 22 лютого.
²⁸ Архів МО РФ. – Ф. 33. – оп. 690306. – спр. 3188. – арк. 269, 273.
²⁹ Книга Пам'яті України. Черкаська обл. К., 1995. – Т.3 – с. 506.

СУЗІР'Я ГЕРОЇВ

АНДРІЮЩЕНКО ЯКІВ ТРОХИМОВИЧ

Народився в 1920 році у с.Матвіївці Золотоніського району в сім'ї селянина... У 1936 році закінчив Шабельниківську семирічну школу, в 1940 – Золотоніський технікум сільського господарства. У цьому ж році вступив до Краснодарського стрілецько-мінометного училища, яке закінчив у 1941 році.

У Великій Вітчизняній війні з 1942 року. Воював у складі військ Приволзького військового округу, Північно-Західного, Західного, 1-го і 2-го Білоруських фронтів. Тричі поранений. Нагороджений орденом Олександра Невського і двома – Червоної Зірки.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 серпня 1944 року командир артилерійського дивізіону 57-го артилерійського полку 95-ї стрілецької дивізії 49-ї армії 2-го Білоруського фронту капітану Андрюшенку Якову Трохимовичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Подвиг на шосе Могильов – Мінськ

Не дивлячись на втрати в живій силі і техніці, гітлерівці особливо вперто захищали шосе Могильов – Мінськ – важливу для них фронтову артерію.

Стрілецькі підрозділи 95-ї дивізії, підтримані шквальним вогнем дивізіону Андрюшенка, перерізали цю комунікацію фашистських військ, заволоділи шосе, яке вело до столиці Білорусії. В боях за Василевичі і Тетерин дивізіон вийшов на пряму наводку. Ворог відступив до Дніпра.

Був знову бій. Він почався артилерійською підготовкою радянських військ. Стрілецькі підрозділи форсували Дніпро... Дивізіон Андрюшенка прикривав переправу, прицільним вогнем знищував кулеметні гнізда, стримував вогонь батареї противника – і радянська піхота успішно досягла правого берега Дніпра.

28 червня 1944 року в бою за населений пункт Княжиця капітан Андрюшенко знову вивів свій дивізіон на пряму наводку і майже впритул розстрілював колони фашистів, які відступали.

Они отстояли мир. – Дніпроп., 1985.– с.13-14. (перекл.з рос.)

ЛИСЕНКО МИКОЛА ОМЕЛЯНОВИЧ

Народився в 1910 році у с.Софіївці Золотоніського району в сім'ї селянина.

Закінчив семирічку. В армію призваний у 1930 році. Після військового

училища, брав участь у радянсько-фінляндській війні 1939-1940 р.р. Особливо відзначився при штурмі висоти «Підшва». Нагороджений орденами Леніна і Червоної Зірки.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 березня 1940 року політруку роти 255-го стрілецького полку і 123-ї стрілецької дивізії Лисенку Миколі Омеляновичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Загинув 18 січня 1943 року в боях з німецько-фашистськими загарбниками.

Подвиг політрука

Під час штурму висоти «Підшва» М.О.Лисенко виявив виняткову мужність і відвагу: в момент атаки очолив і повів за собою не тільки бійців своєї роти, а цілий батальйон. Під сильним кулеметним вогнем ворога він перший досяг висоти. Запалені особистим прикладом політрука, воїни батальйону кинулись на штурм укріплень, прикладами гвинтівок і саперними лопатками зробили проходи у паутині колючого дроту і увірвались у ворожі траншеї. Політрук Лисенко закидав гранатами дот ворога, знищив його обслугу.

За цей подвиг його удостоєно звання Героя Радянського Союзу.

Они отстояли мир.-Дніпроп., 1985.-с.181-182. (перекл. з рос.)

ПЕДЬКО ВАСИЛЬ ФЕДОРОВИЧ

Народився 1920 року в с.Кавраї Золотоніського району в сім'ї селянина.

У Збройних силах з 1940 року, на фронтах війни – з 1941 р. Сапер 92-го гвардійського окремого саперного батальйону (81-ма гвардійська стрілецька дивізія, 7-ма гвардійська армія, Степовий фронт).

Гв. сфрейтор Педько в ніч на 25.09.1943 р. в районі села Бородаївки (Верхньодніпровський район Дніпропетровської області) під вогнем противника переправив передові частини на правий берег Дніпра, здійснивши 14 рейсів. Загинув під час переправи. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 26.10.1943 р. посмертно. Нагороджений орденом Леніна, медалями. Похований в с. Орлик Кобеляцького району Полтавської області.

Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь: в 2-х т. – М.: Воениздат, 1987.-Т.2 – с.244. (перекл. з рос.)

РИБАЛКО ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ

Народився 29 серпня 1921 року в м. Золотоноші (*с.Дібрівка – *Ред.*) в робітничій сім'ї.

Трудову діяльність почав з 18 років на залізниці робітником. Після закінчення курсів працював майстром.

У 1943 році Золотоніським райвійськоматом призваний до армії. У Великій Вітчизняній війні з жовтня 1943 року. Воював на другому Українському фронті. Форсував Дніпро, звільняв міста Черкаси, Звенигородку, Смілу, Корсунь, Умань.

Нагороджений орденами Жовтневої Революції, Трудового Червоного прапора, двома – «Знак Пошани», вісьмома медалями.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 вересня 1944 року командир мінометної обслуги 361-го стрілецького полку 294-ї стрілецької Черкаської орден Богдана Хмельницького дивізії 52-ї армії 2-го Українського фронту сержантові Рибалку Василю Івановичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

На берегах Славутича

Під час прориву ворожої оборони в районі села Рижанівки Звенигородського району вогонь двох станкових кулеметів і артилерія противника зупинили на деякий час наступ батальйону. Установити, звідки гітлерівці ведуть вогонь, взявся сержант Василь Рибалко. Ризикуючи життям, він доповз упритул до цих вогневих точок і викликав вогонь на себе. Корегуючи дії своєї мінометної обслуги, сержант допоміг подавити вогневі точки ворога. Завдяки цьому батальйон успішно виконав бойове завдання.

Свою відвагою і мужністю Рибалко завжди показував приклад іншим бійцям. Під Тарнавою, коли фашисти перейшли в контратаку, він під градом куль виніс із поля бою пораненого офіцера. Під час рукопашного бою знищив 14 фашистів. За ці подвиги йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Они отстояли мир.-Дніпроп., 1985.-с.260-261. (перекл. з рос.)

СВІТЛИЧНИЙ ГРИГОРІЙ ЛАВРЕНТІЙОВИЧ

Народився 1 травня 1921 року в с. Дмитрівці Золотоніського району в сім'ї робітників.

* с.Дібрівка, яке раніше входило в межі м. Золотоноші, нині виділена в самостійну територіальну одиницю.

У 1936 році закінчив 8 класів середньої школи, в 1937 – ФЗУ. Працював токарем у м. Подільському Московської області.

В армію був призваний у грудні 1939 року. В 1941 закінчив Балахівську військову школу льотчиків.

У Великій Вітчизняній війні з жовтня 1941 року. Учасник оборони Москви. Безстрашно громив скупчення військової техніки і живої сили ворога на підступах до Москви. На літаку ІЛ-2 неодноразово літав у розвідку і доставляв цінні дані про ворога. Свій бойовий досвід уміло передавав молодим льотчикам.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1-го ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 1 травня 1943 року командир ланки 312-го штурмового авіаполку 233-ї штурмової авіа дивізії 1-ї повітряної армії Західного фронту лейтенанту Світличному Григорію Лаврентійовичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Захищаючи Москву

Особливо серйозне випробування довелось витримати ланці лейтенанта Світличного 11 листопада, коли фашистські війська підтягували нові резерви, щоб поновити наступ на Москву. Під час бойових вильотів в районах Покровського і Михайлівського-Редчиного Григорій Лаврентійович Світличний був тяжко поранений, але довів ушкоджений літак до свого аеродрому і посадив його.

Після госпіталю хоробрий льотчик повернувся у свою частину і через деякий час за зразкове виконане бойове завдання, за мужність і героїзм його удостоєно високої нагороди – ордена Леніна.

Багато подвигів на рахунку відважного льотчика. 1 травня 1942 року ланка штурмовиків, які вів у бій Світличний, під прикриттям винищувачів, несподівано для ворога атакувала чотири військові ешелони на станції Гжатськ, де вивантажувались війська і боєприпаси гітлерівців. До місця призначення військові ешелони не дійшли.

З листопада до кінця грудня 1942 року ланка Світличного щоденно бомбардувала і розстрілювала з повітря фашистські війська. За час перебування на фронті він зробив 62 бойові вильоти, знищив чи вивів з ладу понад 20 танків, 169 машин, 11 літаків, 24 гармати, 11 залізничних вагонів, 3 автоцистерни, 5 мінометів, 6 зенітно-артилерійських гармат і більше 1000 фашистських солдатів і офіцерів.

Они отстояли мир.-Дніпроп., 1985.-с.267-268. (перекл. з рос.)

СУКАЧ МИКОЛА АРХИПОВИЧ

Народився в 1919 році у с. Лукашівці Золотоніського району в сім'ї селянина.

У 1934 році закінчив Хрущівську семирічну школу, в 1937 – Велико-Хутірську середню школу Драбівського району. Потім навчався в Одеському метеорологічному училищі. Працював метеорологом. У 1939 році призваний до армії.

У Великій Вітчизняній війні – з перших днів. Воював на Північно-Західному, 2-му Прибалтійському. В 1942 році закінчив Устюгське піхотне училище, курси «Постріл». Загинув 25 липня 1944 року.

Нагороджений орденом Вітчизняної війни I-го ступеня, медаллю «За відвагу».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 березня 1945 року командир 1-го стрілецького батальйону 1278-го стрілецького полку 391-ї стрілецької дивізії 2-го Прибалтійського фронту майору Сукачу Миколі Архиповичу посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Крок у безсмертя

У ніч на 20 липня 1944 року батальйон Миколи Архиповича Сукача отримав наказ оволодіти висотою 227 у районі села Осова. Фашисти чинили упертий опір, і прорвати їх оборону було тяжко. Але все-таки висоту було взято.

Намагаючись повернути втрачені позиції, гітлерівці упродовж дня сім разів переходили в контратаки. Але всі вони були відбиті. Мужність майора Сукача служила прикладом для бійців і командирів батальйону.

Кровопрлитний бій розгорівся на шосе Рацинівка – Режиця. Комбат майор Сукач добре розумів, що від того, хто заволодіє цією магістраллю, буде залежати доля міста Режиці. Весь час командир батальйону знаходився на бойових позиціях, надихаючи бійців особистим прикладом.

В одну із вирішальних хвилин Микола Архипович побачив, що на дільницю його підрозділу рухаються п'ять гітлерівських танків. Майор Сукач гранатою підірвав перший танк. Із другого його помітили, і сталеве чудовисько посунулось на комбата. Майор кинув другу гранату – і танк загорівся. Решта повернули назад.

- Вперед! За мною! – пролунала команда, і батальйон піднявся в атаку.

Режицю було звільнено. В цьому бою смертю хоробрих загинув командир батальйону Микола Архипович Сукач. Двадцятирічний воїн

зробив свій останній крок у житті, але ступив ним у безсмертя.

*Они отстояли мир.-Дніпроп., 1985.-
с.287-288. (перекл. з рос.)*

ВОНИ ЖИЛИ НА ЗОЛОТОНІЩИНІ ДОРОФЄЄВ ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ

Народився 26.10.1914 в с. Суженці Донецької області в сім'ї селянина. Українець. Закінчив середню школу, машинобудівний технікум. В Збройних Силах з 1938, учасник війни з 1941 р. ...

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 24.03.1945 р. Загинув в автомобільній катастрофі 22.08.1945 року.

*Герои Советского Союза. Краткий
биографический словарь: в 2-х т. – М.:
Воениздат, 1987.-Т.1. – с.442. (перекл. з
рос.)*

З нагородного листа Дорофєєва Івана Миколайовича

Звання – гвардії лейтенант. Посада – командир кулеметного взводу 100-го гвардійського стрілецького полку 35-ї гв. стр. Лозовської Червонопрапорної ордену Б. Хмельницького дивізії.

Рік народження – 1914, національність – українець...

Участь у громадянській війні та наступних бойових діях:

Зах. фр. з 13.03.41 р. по 7.09.42 р., 4-й Укр. фронт з 23.09.43 р. по 30.10.43 р.
3-й укр. фр. по 10.07.44 р. 1-й Білоруський фронт з 10.07.44 р.

Постійна домашня адреса представленого до нагороди та адреса сім'ї: Полтавська область, м. Золотоноша, в. Шевченківська, буд. 155, дружина Дорофєєва Олександра Митрофанівна.

Тов. Дорофєєв 1 серпня 1944 р. з першою партією людей форсував річку Віслу в районі села Вільна-Атерновича, відразу встановив кулемети, ліг за один із них і відкрив ураганний вогонь, притиснув противника до землі, і прикрив дії нашої піхоти.

В бою за село Воля Магнушевська, взаємодіючи і зі стрілецькими ротами, першим увірвався у населений пункт і у вуличному бою знищив 25 солдатів і офіцерів противника.

Противник провів дві контратаки переважуючими силами піхоти і танків з десантами автоматників. Кулеметний взвод Дорофєєва відсік піхоту від танків і відбив контратаки. При цьому Дорофєєв особисто з кулемета знищив до 15 гітлерівців, а взвод до 35 солдатів і офіцерів противника.

Тов. Дорофєєв за свій беззавітний героїзм і мужність у бою гідний присвоєння звання «Героя Радянського Союзу».

Командир гвардійського стрілецького полку
гвардії майор Воїнков.
6 серпня 1944 р.

*Архів МО РФ.-Оп. 793756 – с. 14.-арк. 98.
(перекл. з рос.)*

ЗІНЧЕНКО ФЕДІР МАТВІЙОВИЧ

Народився 1902 року в с. Ставково Томської області в сім'ї селянина. Українець. В армії з 1926 року, закінчив полкову школу.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з березня 1942 року. Після закінчення курсів «Постріл» став командиром 756-го стрілецького полку (150-а стрілецька дивізія, 3-я ударна армія, 1-й Білоруський фронт).

У ході Берлінської операції, не дивлячись на впертий опір противника, полк під командуванням полковника Зінченка виконав поставлені завдання, 24.04.1945 р. першим увірвався на окраїну Берліна – Буххольц. 27.04.1945 р. стрімко форсував під сильним вогнем канал, штурмом оволодів центральним кварталом Берліна, вийшов до р. Шпре.

30.04. бійці полку увірвалися у рейхстаг, підняли над ним прапор Перемоги. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 31.05.1945 р.

З 1950 року жив у Золотоноші. Нагороджений орденом Леніна, 3 орденами Червоного Прапора, орденами Суворова 3-го ступеня, Кутузова 3-го ступеня, Вітчизняної війни 1-го ступеня, Червоної Зірки, медалями та чужеземними орденами.

*Герои Советского Союза. Краткий
биографический словарь: в 2-х т. – М.:
Воениздат, 1987. т.1.– с.551. (перекл. з
рос.)*

КУНИЦЯ СЕМЕН АНДРІЙОВИЧ

Народився в 1914 році в с. Великому Хуторі Драбівського району в сім'ї селянина. Після закінчення сільської школи закінчив у 1934 році Золотоніський технікум. Деякий час працював секретарем Золотоніського райкому комсомолу. 1935-го призваний у армію. За направленням комсомолу був зарахований в Качинську військову школу льотчиків, яку закінчив у 1937 році.

Напередодні війни був призначений військовим комісаром ескадрильї 69-го винищувального авіаполку. За півтора місяці бойових дій С.А. Ку-

ниця зробив 107 бойових вильотів.

29 серпня 1941 року, захищаючи небо Одеси, Семен Андрійович Куниця вступив у бій з чотирма винищувачами противника. У цьому бою він загинув смертю хоробрих. Нагороджений орденом Червоної Зірки.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 лютого 1942 року льотчику-винищувачу, військовому комісарові ескадрильї 69-го винищувального авіаційного полку Куниці Семену Андрійовичу посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Похований в Одесі у парку імені Шевченка біля могили Невідомого матроса.

Они отстояли мир. – Дніпроп., 1985. – с.144,146. (перекл. з рос.)

МЕНЬШИКОВ ЛЕОНІД ОМЕЛЯНОВИЧ

Народився 20.02.1916 р. в с. Мангола Красноярського краю в сім'ї селянина. Росіянин.

В армії в 1937-1940 р.р. та з 1941 р. У 1939 р. закінчив курси молодших лейтенантів.

У боях Великої Вітчизняної війни з грудня 1941 р. Командир взводу 82-мм мінометів 69-ї механізованої бригади (9-й мех. корпус, 3-я гвард. танкова армія).

Лейтенант Меньшиков у ніч на 22.09.1943 р. біля с. Зарубинців (Канівський район) у числі перших форсував Дніпро. Разом із стрілецьким підрозділом взвод оволодів невеликим плацдармом, що створило бригаді сприятливі умови для форсування річки. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 17.11.1943 р. Нагороджений орденом Леніна, Вітчизняної війни 1-го і 2-го ступеня, Червоної Зірки.

Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь: в 2-х т. – М.: Воениздат, 1987.-Т. 2 – с.72. (перекл. з рос.)

ОРОХОВАТСЬКИЙ ЮХИМ САВЕЛІЙОВИЧ

Народився 15.02.1903 р. на хуторі Глухомановському Ростовської області в сім'ї селянина. Росіянин. В армії з 1925 року, у 1931 закінчив Київську піхотну школу.

У боях Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Командир 26-го гвардійського повітряно-десантного полку (9-а повітряно-десантна дивізія, 5-а гвардійська армія, 1-й Український фронт).

Гвардії підполковник Ороховатський уміло організував 12.01.1945 р. прорив оборони противника на північний схід від населеного пункту Стопниця (Польща). Переслідуючи противника, полк 13.01. звільнив місто Буско-Збруй, знищивши при цьому велику кількість живої сили і бойової техніки ворога.

19.01.1945 р. одним із перших перейшов кордон між Німеччиною і Польщею, зайняв великий населений пункт Розенберг. 23.01. полк першим форсував Одер і захопив плацдарм, забезпечив переправу основних сил дивізії. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 27.06.1945 р.

Жив у Золотоноші з 1952 р. до 1977 р. Нагороджений двома орденами Леніна, 2-а Червоного Прапора і 2-а Червоної Зірки.

Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь: в 2-х т. – М.: Воениздат, 1987.-Т. 2 – с. 206. (перекл. з рос.)

РОМАНЧУК ПАВЛО РОДІОНОВИЧ

Народився 11.03.1921 р. в с.Засулля Сумської області в сім'ї селянина. Українець. В армії з 1939року. Закінчив Київське артилерійське училище в 1942 р., тоді ж пішов на фронт.

Начальник розвідки дивізіону 791-го артилерійського полку (254-а стрілецька дивізія, 52-а армія, Степовий фронт).

Старший лейтенант Романчук 7.10.43 р. в ході бою за утримання плацдарму на правому березі Дніпра на північ від с. Хрещатик (Черкаський район) опинився з двома радистами в оточенні на передовому НП. Поранений, він упродовж семи годин відбивав ворожі атаки, а в критичний момент бою викликав вогонь на себе. Звання Героя Радянського Союзу було присвоєно 22.02.1944 р.

Нагороджений орденом Леніна, Вітчизняної війни 1-го ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Працював директором педучилища в м. Золотоноші.

Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь: в 2-х т. – М.: Воениздат, 1987.-Т. 2 – с. 370. (перекл. з рос.)

ЧОРНИЙ ІЛЛЯ ГРИГОРОВИЧ

Народився 22 серпня 1913 року в с.Березняках Черкаського району в сім'ї селянина.

В армію призваний у 1940 році Гельмязівським райвійськкоматом. У Великій Вітчизняній війні – з перших днів. Воював у складі військ Степового, 2-го Українського фронтів. Нагороджений медалями «За бойові заслуги», «За оборону Сталінграда».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 12 грудня 1943 року понтонеру-мотористу 7-го окремого мотопонтонно-постового батальйону 7-ї гвардійської армії Степового фронту сфрейтору Чорному Іллі Григоровичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Переправа, переправа

24 вересня 1943 року війська 7-ї гвардійської армії генерала М.С. Шумілова вийшли до Дніпра... На відвойованому плацдармі стрілецькі підрозділи давали відсіч шаленим контратакам ворога. Необхідно було переправити на протилежний берег танки. Моторист Ілля Григорович Чорний одержав складне і небезпечне завдання: переправити через річку пароми з танками...

В умовах безперервних нальотів ворожої авіації та артилерійського обстрілу упродовж семи днів і ночей Чорний переправив на плацдарм 30 танків, сотні ящиків з боєприпасами, десятки автоцистерн із паливом.

Забувши про сон і відпочинок, мужній сапер водив свій паром від берега до берега. Нарешті останній танк було закріплено на паромі, сфрейтор поплив до західного берега, де кипів бій.

Посередині річки німецький бомбардувальник прямим попаданням розбив катер Чорного, пошкодив паром. Два мотористи загинули. Вода хлинула у пробоїну блоків парома. Танкам і бійцям загрожувала небезпека. Сфрейтор швидко задраїв пробоїни, пересів на другий катер і доставив вантаж талюдей на правий берег.

Своїми героїчними діями Чорний сприяв успішному проведенню бойової операції по захопленню та утриманню плацдарму частинами 7-ї гвардійської армії в районі Глинськ-Бородасвський, на північ від Дніпропетровська.

Они отстояли мир.-Дніпроп., 1985.- с.345-346. (перекл. з рос.)

ПОВНІ КАВАЛЕРИ ОРДЕНА СЛАВИ КУЛЕМЕТНИК АНДРІЄНКО

Андрієнко Микола Карпович народився 15 вересня 1925 р. в селищі Гельмязові Золотоніського району Черкаської області. Восени 43-го добровільно пішов на фронт. Після закінчення школи кулеметників був зара-

хований у 102-й гвардійський стрілецький полк 35-ї гвардійської стрілецької дивізії. Воював у складі 3-го Українського та 1-го Білоруського фронтів. Пройшов з боями від Ковеля до Берліна. Гвардії сфрейтор.

Нагороджений трьома орденами Слави, орденом Вітчизняної війни I ступеня, кількома медалями.

Демобілізувавшись, повернувся в Гельмязів. Потім у 1951 році знову йде на надстрокову військову службу в армію, де перебуває до 1959 р. Згодом поселяється у м.Полтаві і протягом більше 20-ти років працює в обласному виробничо-технічному управлінні зв'язку.

Клюєнко Д. Слава солдатська. Нариси про повних кавалерів ордена Слави.- Дніпроп.: Січ, 1994.- с.3.

Відзнаки Слави

Його 102-й стрілецький полк форсував Віслу. Німці чинили шалений опір. Бої точилися день і ніч. Андрієнку було наказано забезпечити кулеметним вогнем велику ділянку переправи. Він блискуче справився з цим завданням, за що отримав орден Слави III ступеня.

На Одерському плацдармі Микола Андрієнко відзначився вже як мінометник, відбивши чергову контратаку ворога, він став до міномета на місце вибухливих із строю товаришів і повів вогонь по противнику. За цей бій він одержав орден Слави II ступеня.

...Залишилося кілька кілометрів до Берліна. Андрієнко летів на мотоциклі, везучи командира роти, раптом на висотці помітив зблиск скелець бінокля. Обігнувши підвищення, автоматною чергою зняв ворожого корегувальника, а далі – одним з перших досяг Берліна. На його грудях засяяв третій орден солдатської Слави.

Дубов Б., Солдатська слава.- К., 1987.- с. 160.

Г. П. БЕРЕЗА

Перше бойове хрещення Григорій пройшов в окопах Сталінграду, а коли радянські війська розгромили там фашистів, прийшов наказ Верховного головнокомандуючого про повернення всіх авіаторів з наземних частин на літаки. Григорія направили у першу гвардійську штурмову авіадивізію. Довелось переучуватись, оволодівати матеріальною частиною «літаючого танка» ІЛ-2.

У березні 1943 року Григорій зробив перший бойовий виліт. Громив ворога у небі Донбасу і Криму. В грудні 1943 року вручили першу бойову

нагороду – орден Червоної Зірки. Потім воював у небі Білорусії, а влітку 1944 року потрапив у склад Прибалтійського фронту. В листопаді 1944 року засяяв на його грудях орден Слави III ступеня.

...За проведення 24 успішних бойових вильотів мужнього повітряного стрільця було нагороджено орденом Слави II ступеня.

...Східна Прусія. Одвічне гадюче гніздо німецького милітаризму. Під крильми літака – Кенігсберг. Наші війська взяли тут у залізні лещата велике угруповання фашистських військ. Близкість довгожданої перемоги потроїла бойову енергію Григорія і він робив по декілька бойових вильотів за день.

Голиш Г. Кавалер солдатської слави.// ПЛ. – 1974. – 11 червня.

Останній бій

То було 7 квітня 1945 року. Ішов другий день штурму фашистської твердині Кенігсбергу... Командир 74-го штурмового авіаполку Герой Радянського Союзу гвардії майор М.І. Смильський поставив групі льотчиків завдання: «Подалити вогневі точки ворога на Прегельському плацдармі. Орєнтири: «Головний вокзал», «Хорст-Вессель-парк».

У складі групи ІЛів були екіпажі льотчиків – Героїв Радянського Союзу Сергія Апраксина, Григорія Шпилькова та старшого лейтенанта Юхима Ісаєва, у парі з якими літав повітряний стрілець старшина Береза. Злетівши з аеродрому під Ростенбургом (Польща), шестірка «літаючих танків» взяла курс на Кенігсберг. Нарешті під крилами літаків об'єкт удару – Фрідландський бастион, що здійнявся над місцевістю темно-червоним громадям потужних стін і башт, найжачився сірим бетоном, відпльовувався смертоносними трасами перехресного вогню, навіснів гавканням зеніток, виригав вогонь з гармат, мінометів.

Один за другим радянські соколи почали пікірувати на об'єкти. Від фюзеляжів літаків відривалися бомби, потяглися вогняні хвости «ересів»... «Ідемо на другий захід», – пролунав у навушниках льотчиків лаконічний наказ ведучого групи майора В.Гамзіна. На ворога обрушився з неба шквал гарматно-кулеметного вогню. Раптом здригнувся один зорекрилий птах – він був прошитий із фашистського зенітного крупнокаліберного кулемета. «Юхиме, Гришо, що з вами?» – марно кричав Шпильков, який вів екіпаж Ісаєва. Відповіді не було. Зранений сталевий птах, розвалюючись у повітрі, пірнув у густе сиво-чорне море диму.

Голиш Г. Відлуння війни.// ПЛ.-1989. – 25 квітня.

З нагородного листа Г.П. Берези

...Тов. Береза на фронтах Вітчизняної війни з березня 1943 року. Як повітряний стрілець літака ІЛ-2 здійснив 105 успішних вильотів.

...Тов. Береза – мужній, хоробрий і відважний повітряний боєць. Він провів 10 повітряних боїв з винищувачами противника. Випадків утрат свого літака не було. Тактично грамотний, уміло і наполегливо дас відсіч атакам ворожих винищувачів.

Тов. Береза завжди допомагає льотчику у знаходженні цілі, особисто із свого кулемета знищив 6 автомашин і убив до 30 гітлерівців.

За активну участь у боях при прориві оборони і знищенні оточеного угруповання противника у Східній Прусії, за проведення 24 успішних бойових вильотів на літаку ІЛ-2 після останньої нагороди, тов. Береза гідний урядової нагороди – ордена Слави I ступеня.

Командир 74 гвардійського штурмового авіаційного
Сталінградського Червонопрапорного полку
Герой Радянського Союзу гв. майор Смильський

Архів МО РФ, – оп. 686946. – спр.47. – арк. 282. (перекл. з рос.)

Із листа начальника музею військово-повітряних сил членам групи «Пошук» Чапаської СШ

...Відносно авіаторів – повних кавалерів ордена Слави повідомляємо, що всього їх 53, із них 3 льотчики, 2 начальника зв'язку, 12 – стрільці-радисти бомбардувальної та розвідувальної авіації (з них одна жінка) і 36 повітряних стрільців штурмової авіації, куди входить і тов. Береза.

Начальник музею ВПС С. Федоров, № 144, 1984. – 12 червня.

Народний музей Чапаської ЗОШ І-ІІІ ст., № 620. (перекл. з рос.)

АРТИЛЕРИСТ ДЕРЕВ'ЯНКО

Дерев'янку Андрій Леонтійович народився 25 вересня 1921 р. в селі Ковтунах Золотоніського району Черкаської області. На фронті з першого й до останнього дня війни. Навідник, командир гармати 823-го артилерійського полку 1174-ї окремої артилерійської дивізії. Старший сержант.

Визвольні бої вів у складі 823-го артилерійського полку 301-ї дивізії, що перебувала в 9-й, 57-й та 5-й Ударній арміях. Двічі поранений. Нагороджений трьома орденами Слави, орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни I і II ступенів, кількома медалями.

Після війни повернувся в рідне село. Працював бригадиром рілничої бригади, завідуючим тваринницькою фермою, а потім більше 30-ти років – механізатором колгоспу. За високі виробничі показники нагороджений орденом Жовтневої Революції, медалями.

Клюєнко Д. Слава солдатська. Нариси про повних кавалерів ордена Слави. – Дніпроп.: Січ, 1994. – с.45.

Фронтові дороги

...Навідник Дерев'янка за виявлену мужність і відвагу в боях по визволенню території Краснодарського краю одержав свою першу бойову нагороду – медаль «За відвагу»... Невдовзі Андрія Дерев'янка призначили командиром 76-мм гармати і присвоїли йому звання сержанта.

...Запам'ятався один важливий бій. Гарматники послали снаряд за снарядом. Уже запалала одна панцерна машина, друга, третя... Ворог не витримав вогню і повернув назад. Але через деякий час повторив атаку ще більшими силами танків і бронетранспортерів. Артилеристи вступили у нерівний бій з переважаючим противником. На щастя, їх незабаром підтримав наш бронепоезд, що підійшов по залізничній колії. Спільним вогнем у тому бою було знищено 36 ворожих танків і бронетранспортерів.

...А незабаром груди командира гармати Дерев'янка прикрасив бойовий орден Червоної Зірки.

...Артилеристи Дерев'янка разом з військовими визволяли Донецький край. Обслуга зайняла бойову позицію на березі невеличкої річки поблизу Макіївки. Ворог уперто рвався до водного рубежу, прагнучи за всяку ціну оволодіти важливою переправою... Гарматники навели приціл і вдарили по танку саме тоді, коли він перетнув межу мосту. Пролунав сильний вибух. «Тигр» ніби спіткнувся на місці і завмер. Другим пострілом вдалось підпалити машину... Своім полум'яним тілом «тигр» перекрив шлях іншим танкам. Танкову атаку противника було відбито. За виявлену кмітливість і відвагу в тих боях командира гармати А. Дерев'янка було нагороджено орденом Вітчизняної війни II ступеня...

Клюєнко Д. Залп по рейстагу.//ПЛ. – 1986 – 3 травня

Останній залп

Повний кавалер ордена Слави із Ковтунів А.Л. Дерев'янка згадує: «Ніколи не забуду штурм рейхстагу. Моїй гарматі теж довелося зробити не один десяток пострілів по фашистському штабу. Я відповідав за одне з вікон

рейхстагу, мав наказ не шкодувати снарядів, щоб жоден фашист не вистрелив голову. Бачу, від Бранденбургських воріт суне танк, я йому по гусеницях двічі вдарив, а інші добили.

...За останній бій у Берліні я одержав третій орден Слави – золотий, першого ступеня».

Пишченко М. Борозна Дерев'янка. //ПЛ. –1975. – 9 травня.

САПЕР КРИВОРУЧКО

Криворучко Григорій Лукич народився 7 лютого 1912 р. в селі Домонтів Золотоніського району Черкаської області. Разом з батьками займався хліборобством, пізніше працював у колгоспі, споруджував Магнітку й Харківський тракторний завод.

У 1941 р. призваний до лав Червоної Армії. На фронті з першого дня війни. Брав участь в оборонних боях, воював під Києвом, потрапив у оточення, а потім – у полон. Вирвавшись з полону, повернувся у рідне село. Восени 1943 р., після визволення села Радянською армією, був зарахований до складу 254-ї стрілецької дивізії, а згодом – переведений у 113-й гвардійський стрілецький полк 38-ї гвардійської стрілецької дивізії 70-ї армії. Гвардії рядовий, сапер. Тричі поранений.

Нагороджений трьома орденами Слави, орденом Вітчизняної війни II ступеня, орденом Червоної Зірки, кількома медалями. Демобілізувався з армії восени 1945 року. Повернувся в Домонтів і працював на різних роботах у місцевому колгоспі.

Клюєнко Д. Слава солдатська. Нариси про повних кавалерів ордена Слави. – Дніпроп.: Січ, 1994. – с.126.

Герой із Домонтова

Після визволення Золотоніші Г.Криворучко будував переправу через Дніпро, оволодів професією мінера і воював далі у складі 113-го стрілецького полку 38-ї гвардійської дивізії Білоруського фронту, був нагороджений медаллю «За відвагу». Свій перший орден він одержав трохи пізніше, в 1944 р., коли на їх міні напоролась колона «тигрів». Тоді йому вручили орден Червоної Зірки.

Восени того року Григорій знешкодив 82 протипіхотні міни. За це й був нагороджений орденом Слави III ст. А буквально через кілька місяців одержав ще один орден Слави III ст.

У січні 1945 року визволяв Польщу, знешкодив 113 мін і йому вручили

орден Слави II ст. Закінчив війну на Ельбі.

Учня Домонтівської школи через Міністерство оборони вдалося допомогти виправити помилку у нагородах: Г. Криворучко було нагороджено орденом Слави I ст.

Так з'явився ще один повний кавалер ордена Слави.

Почепцов В. Скромний герой. // Черкаський край. – 1995. – 25 березня.

НАШ ГАСТЕЛЛІВЕЦЬ ОЛЕКСАНДР РОМАНЕНКО

Коли у світі запахло порохом і зазвучали заклики Батьківщини «Комсомолец – на літак», Олександр Романенко не закінчив середньої школи. У передгрозовому 1940 році, коли у Європі уже бушувало полум'я світової війни, за комсомольською путівкою він вступив до Рибінського аероклубу ТСОАВІАХІМу. З головою поринув юнак у вивчення льотної справи і став одним із найкращих слухачів клубу. Ось і перший самостійний політ. Радості юнака не було меж.

Олександр вирішив стати військовим льотчиком і після закінчення аероклубу у 1941 році був зачислений курсантом військової авіаційної школи пілотів. З боєм у серці слухав він зведення Радінформбюро про тяжкі оборонні бої Червоної Армії з фашистськими ордами, що вже топтали рідну землю. Олександр думав тільки про одне: швидше б закінчити навчання і влитися в ряди захисників Батьківщини.

Голиш Г. Наш гастеллівець. // ПЛ. – 1985. – 27 квітня.

На фронті

Олександр довелось опанувати нову матеріальну частину – на зміну бомбардувальникові «СБ» прийшов штурмовик «ІЛ-2», справжній літаючий броньовик, який фашисти звали «чорною смертю». Влітку 1942 року, по закінченню школи, старший сержант пілот Романенко був направлений на фронт.

Бойове хрещення він пройшов на Західному фронті, захищаючи далекі підступи до Москви. А коли фашистські полчища прорвались до Волги, полк перекинули під Сталінград. Разом із повітряним стрільцем Сергієм Царьковим Олександр Романенко здійснив десятки бойових вильотів, знищуючи фашистських загарбників. У деякі дні Романенко здійснював по 5-6 бойових вильотів. Велике напруження витримали Романенко і Царьков у дні завершальних ударів радянських військ по оточеній фашистській армії Паулюса.

Після розгрому фашистів на Волзі льотчик брав участь в операції по звільненні Ростова-на-Дону, потім бився з фашистськими загарбниками на Курській дузі, визволяв Орел.

Румянцев Б. Наш Гастелло.-Ярославль: 1973. – с.69. (перекл. з рос.)

Ім'я його – безсмертя

...У 1944 році 825-й штурмовий авіаційний полк, де служив Романенко, влився до складу другого Прибалтійського фронту. При виконанні бойового завдання Олександр був поранений. Потяглися довгі дні і ночі фронтового госпіталю.

...З подвбною енергією після одужання бив ворога Романенко. Під час наступу радянських військ, тільки 11 липня він зробив 5 бойових вильотів на штурмування ворога.

...12 липня 1944 року. Цей день не віщував для Олександра та його побратима Царькова чогось незвичайного. Рядовий бойовий виліт у складі семи «ІЛів». Успішне бомбування ворога, нарешті команда в навушниках шлемофону: «Завдання виконане. Ідемо додому».

Раптом здригнувся Романенків залізний птах: ворожий снаряд влучив в його груди. За літаком потягнувся димовий хвіст. А згодом він, охоплений полум'ям, почав втрачати висоту. Схилився на штурвал поранений Олександр, але зіщипивши зуби, намагався втримати курс літака... Пікіруючи на скупчення ворогів, Олександр натиснув на спуск гармати і гашетки кулеметів. Розметалась ворожа колона. А коли закінчились боєприпаси, повернувся до Царькова з мовчазним запитанням. «Тарань!» – прочитав у його очах. Востаннє набрав висоту зореносний птах. Ще раз освітив горизонт палаючий факел літака – символ безсмертя. Глухо застогнала від страшного вибуху понівечена снарядами і бомбами псковська земля...

...По-материнському прийняла ця земля у свої обійми героїв-соколів, що полягли за Батьківщину. Однополчани поховали останки героїв в Опочці, поблизу якої було здійснено цей подвиг. Посмертно лейтенанта О.Т.Романенка було нагороджено орденом Вітчизняної війни I-го ступеня.

Голиш Г. Наш гастеллівець. // ПЛ. – 1985. – 27 квітня.

З нагородного листа О.Т. Романенка

...Свою смертю тов. Романенко О.Г. завдав великих втрат ворогу. При зайнятті нашими військами міста Опочки встановлено, що в результаті

героїчного подвигу він знищив: 23 гітлерівців, 13 навантажених мінами підвід, дві автомашини з кухнею, 13 гітлерівців поранено. Результат героїчного подвигу підтверджується знімками, місцевими жителями і моїм заступником з політчастини, який сам особисто після звільнення міста Опочки був на місці здійснення героїчного подвигу і встановив втрати, завдані ворогові.

Весь особовий склад з сумом вшановує пам'ять полеглого героя-льотчика Романенка. На фюзеляжах бойових машин молодших лейтенантів Короткова та Рязанцева написано: «Мищу за Романенка і Царькова»...

Командир 825 ШАП капітан Солопов. 27.08.1944 року.

Архів МО РФ.- оп.690306.-спр. 2652.-№ 349. (перекл. з рос.)

ГЕЛЬМЯЗІВЦІ НА ФРОНТАХ ВІЙНИ

Понад 1500 гельмязівців брали участь у боях з фашистами на всіх фронтах Великої Вітчизняної війни, в партизанських загонах, на морях. 523 з них не повернулися до рідного дому. Всі вони занесені до книги Пам'яті в народному музеї, імена їх викарбувані на гранітних меморіальних дошках обеліску Слави. Ті, що повернулися, відзначені орденами, медалями.

Коробочка Данило Олександрович, командир взводу автоматників, у бою під Смоленськом потіснив фашистів з першої і другої лінії траншей у ніч з 15 на 16 серпня 1943 року і ціною власного життя утримував позицію. Посмертно нагороджений орденом Леніна.

Могила Яків Явухович, молодший лейтенант, командир танка Т-34 першого окремого танкового батальйону десятої танкової бригади, у боях за Рубіжне (в Сталінградській битві) знищив 9 ПТГ, 4 гармати, 4 мінометні батареї, багато іншого. Посмертно нагороджений орденом Леніна.

Високих нагород удостоєний **Кушнір Іван Павлович**, командир танкового підрозділу, загинув в боях за Будапешт і з почестями похований в угорській столиці.

Кушиць В'ячеслав Іванович, майор, командир 306 гвардійського полку, у жовтні 1944 року визволяв столицю Югославії, за що полку присвоєно ім'я Белградського, у січні 1945 року брав участь у розгромі будапештського угруповання фашистів, де й загинув. Похований в Одесі, відзначений численними нагородами.

Ісасвич Іван Олександрович – командир партизанської роти. У 1941-43 роках вів нескінченні бої з фашистами на території Білорусії. Відзначився своєю роботою у так званій рейковій війні в час Курської битви

1943 року. Влився в ряди радянської армії і дійшов до Перемоги.

Бубка Іван Петрович – відзначився в боях за Берлін. Удостоєний нагород орденами Слави III і II ступенів та медалі «За відвагу».

Чорнюк Данило Савелійович – солдат 1983-го полку 312-ї Смоленської Червонопрапорної дивізії, у складі якої його подвиги відзначені двома орденами Слави і медалями...

Народний музей с. Гельмязова. – №323.

У ПЕРШИЙ ДЕНЬ ВІЙНИ

...Він народився у Мицалівці у багатодітній селянській родині Мокрини та Тодосія Крохів. Жили на хуторі Петрівка. Закінчив Іван Кроха Вознесенську семирічку. Вчителював у Зорівці, потім – у Жашківському районі. У 1940 році призваний до армії. Служив політруком полку в Перемішлі, на самому кордоні, коли спалахнула війна. 22 червня зберігся такий спогад: "Молодого політрука Кроху з ПТР і обслугою оточили 7 німецьких бронемашин. Кроха з бійцями знищив 4 з них, решта повернули назад. Але більше не піднявся, не глянув у синє небо Іван Кроха». Було прожито тільки 27 років...

Рябокін І. Було прожито тільки 27 років. // Златокрай. – 1995. – 11 січня.

КОМАНДИР ПОЛКУ

...Як найдорожчу реліквію зберігає фронтові листи-трикутники від свого чоловіка жителя Чопаєвки Катерина Іванівна Пилипенко. Одержала вона їх немало, бо куди б не кидала доля кадрового військового Федосія Миколайовича Пилипенка, він завжди знаходив час написати листа дружині. Вони приносили їй відгомін боїв, ніжність і кохання солдатського серця. Ось рядки із листа від 25 січня 1945 року: «Люба моя! Передаю привіт із Східної Прусії. Знаходимося за 40-км від Кенігсбергу. Наші успіхи чудові – фриси у паніці відступають». А через шість днів новий лист: «Рідна моя! Знаходжусь у безкінечних боях. Підійшли до стін Кенігсбергу. Надіюсь незабаром ця фашистська твердиня впаде». То був останній лист Федосія Миколайовича. На початку війни він закінчив піхотне училище, брав участь у боях на півночі, де був поранений.

У Велику Вітчизняну воював на Західному і Ленінградському фронтах. Командував ротою, батальйоном, а потім 243-м гвардійським стрілецьким полком, визволяв Білорусію і Прибалтику. Бойові подвиги підполковника Пилипенка відзначені двома орденами Червоного Прапора і орде-

ном Вітчизняної війни II ступеня. Вічним сном спить наш доблесний земляк у Братській могилі в литовському місті Капсукас...

Голиш Г. Уклін вам, солдатки. // ПЛ. – 1985. – 1 травня.

ВІЩЕ-АДМІРАЛ ЧОРНОБАЙ

Командування бачило бойове зростання старшого лейтенанта Чернобая. І командувач флотом вирішив послати його на вищі спеціальні курси (курси командирів міноносців) у Самарканд, де Григорій Корнійович і навчався з вересня 1943 по серпень 1944.

А після курсів – повернувся на рідну Північ і прийняв під командування есмінець «Жгучий». На ньому із серпня 1944 і до кінця Великої Вітчизняної війни і воював Григорій Корнійович. І знову вистачало всього: конвоювання транспортів із Арктики в Біле море і в Кольську затоку під безперервними нальотами і бомбардуванням німецьких літаків, боротьба не на життя, а на смерть з підводними човнами ворога...

Заслужено носить Григорій Корнійович одинадцять бойових орденів: п'ять орденів Червоного Прапора, два ордени Вітчизняної війни, чотири ордени Червоної Зірки, багато медалей...

Небагато людей у країні мають 5 орденів Червоного Прапора. Орден під номером п'ять у нього з цифрою 100. Це означає, що з моменту запровадження ордену з 1918 р., до Чернобая лише 99 осіб мали по 5 орденів. Серед них маршали Тимошенко, Батицький, Москаленко, Кутахов, Судець, Скрипко, генерали армії Белобородов, Жданов, Тюлснев...

Сунаев А. Наш главный ветеран // Флаг Родины. – 1944. – 29 листопада. (перекл. з рос.)

ПАМ'ЯТНА НАГОРОДА

Петро Іванович Андрушко – кавалер орденів Слави III і II ступенів, ордена Червоної Зірки, та медалі «За відвагу», «За оборону Києва» та інші.

«Петре Івановичу, яка із цих нагород Вам найпам'ятніша?» «Медаль «За відвагу». Хоч з поміж усіх нагород ця не найвища, зате найдорожча. Це було в одному із сіл при форсуванні Дніпра. Тоді я був навідником гармати. Першою пішла в атаку піхота. Але коли фашисти зустріли її танками, атака захлинулася. Побачивши це, обслуга нашої гармати, яка стояла віддалік, відкрила вогонь по фашистах. Тоді ми підбили 2 німецькі бронетранспортери, дві автомашини, машину з кухнею. Але головне – не

знищена техніка, а те, що ми підтримали вогнем і підняли дух у піхоти, яка в новій ситуації потіснила ворога. Командир полку нас мало не розцілував, а мене відзначено було ось цією медаллю».

Гавришкевич В. Спогади ветеранів. // ПЛ. – 1984. – 6 жовтня.

ШТУРМАН КУЛИК

Уродженець Чапаєвки Федір Тихонович Кулик здійснив 270 бойових вильотів – чи не найбільше з усіх штурманів 193-го окремого авіаційного розвідувального гвардійського полку.

Кожний бойовий виліт крилатого розвідника – то справжній подвиг.

... Під час одного з бойових вильотів екіпажу Федора Кулика було вбито льотчика, а літак пошкодили осколки зенітного снаряда. Стрибати – здавалось це було єдиним правильним рішенням. Та Кулик вирішив кинути виклик долі і сів за штурвал, обережно відсунувши тіло бойового побратима. Великий літак ПЕ-2Р сів біля аеродрому на «живіт», звістка про подвиг мужнього штурмана розлетілася за межі полку...

...Крилаті розвідники фотографували ворожі позиції преславутого «Східного валу» на Правобережжі Черкащини. А коли 26 вересня стало відомо про визволення Чапаєвки, попрохав Федір свого пілота пролетіти на бриючому над рідним селом.

Під час Львівсько-Сандомирської операції екіпаж Кулика одержав завдання розвідати позиції ворога. До місця дісталися без пригод... Раптом різкий окрик стрільця-радиста: «Шість «мессерів» по курсу!» «Підпускай ближче, цілься напевне!»... – спокійно скомандував Кулик. У бік хрестатих стерж'ятників потяглися вогняні траси. Ось один із них здригнувся і, залишаючи шлейф диму, почав падати. «Молодець, Кучерявенко», – похвалив стрільця Федір. Та «мессери» почали оточувати зореносного розвідника. «Всяя, кидай літак в піке!» – запропонував льотчику Федір. На очах в оторопілих фашистських льотчиків ПЕ-2Р виконав декілька фігур вищого пілотажу і пішов вертикально вниз, «мессери» відстали, «пешка» пішла на бриючому з увімкненими фотокамерами і перш ніж фашистські льотчики опам'яталися, бойові побратими взяли курс на свою базу.

Подвиги Кулика у небі війни відзначені трьома орденами Червоного Прапора, орденами Вітчизняної війни I ступеня, Богдана Хмельницького, Червоної Зірки.

Голиш Г. Хвилююча зустріч. // ПЛ. – 1988. – 24 травня.

РОЗВІДНИК ВЕЛИЧКО

Гвардії підполковник Іван Іванович Величко народився у селі Моцокивіці (*Подільське – *Ред.*) на Золотоніщині. Був учасником боїв на озері Хасан.

У роки Великої Вітчизняної війни був заступником командира мотоциклетного полку.

...Кінець серпня 1944 року. Румунія. У бою біля міста Текучі полк Величка швидко обходив ворожі укріплення, розвідуючи боєм шлях основним силам. Біля Фокшан знищили 3 артилерійські батареї, розгромили зенітну дивізію і змусили переважаючі сили ворога відступати, щоб уникнути оточення... 15 вересня 1944 року І.І.Величко був нагороджений орденом Леніна...

Фролов. П. Найвища нагорода. // ПЛ. – 1980 – 26 лютого.

КАВАЛЕР ОРДЕНІВ СЛАВИ

Географія бойових походів нашого земляка із Чапаськи Василя Івановича Пилипенка охоплює Європу і Азію і простягається від Ельби до Тихого океану. У складі військ 2-го Українського фронту він брав участь у знаменитій Корсунь-Шевченківській битві. Служив Василь Іванович у протитанковій артилерії, і вогнем своєї 45-мм гармати знищив не одного фашистського панцерника. Саме під час битви відкрив він свій бойовий рахунок, і командування відзначило мужність та майстерність навідника медаллю «За відвагу». А в боях за одну висоту в Молдавії сержант Пилипенко влучними пострілами своєї гармати примусив замовкнути ворожі кулеметні гнізда. Висота була взята, а груди командира прикрасив орден Слави III ступеня. Та вручили Пилипенку цю нагороду уже в медсанбаті, куди він потрапив після поранення...

А потім Василю Івановичу було доручено командувати відділенням розвідників. У Австрії під час однієї розвідки боєм потрапило відділення Пилипенка в оточення. «Рус, здавайся!» – лунало звідусіль. Та розвідники протрималися до прибуття підкріплення і шквальною атакою зуміли завдати ворогові поразки. Після цього бою сяйнула позолотою ще одна нагорода на грудях – орден Слави II ступеня.

Перемогу зустрів сержант у Чехословаччині, та війна для нього ще не скінчилася. На Далекому Сході у складі Забайкальського фронту громив японських самураїв і повернувся додому вже з далекого Китаю.

Голиці Г. Фронтовики, надіньте ордени. // ПЛ. – 1984. – 18 лютого.

ВСІМ СМЕРТЯМ НА ЗЛО

Дорошенко Василь Захарович, 1924 р., с. Щербинівка. Молодший лейтенант. Пропав безвісті 24.03.1944 р. у с. Єршов Рибницького району, Молдова.

Книга Пам'яті України. Черкаська область. – К., 1995. – Т.3 – с. 506.

Наймолодшим із щербинівських комвзводів, на якого його мати Орина Микитівна отримала похоронку в травні 1944 року, був Василь Захарович Дорошенко. Евакуйований зі Сміли до Сибіру, де й здобув кваліфікацію помічника машиніста паровоза. Після закінчення Омського піхотного училища молодший лейтенант прийняв перше бойове хрещення 12 липня 1943 року в Курській битві під Прохорівкою. Комвзводу мотострілецького батальйону п'ятої гвардійської танкової армії брав участь у боях за Харків, Кривий Ріг, Кіровоград, був учасником Корсунь-Шевченківської битви.

При визволенні Рибниці на Дністрі 24 березня 1944 року його тяжко пораненого фашисти захопили в полон. У бойовій характеристиці на молодшого лейтенанта В.З.Дорошенка нач. штабу 25 танкової бригади зазначає: внаслідок виконання комвзводу В.З.Дорошенкою своїх службових обов'язків бригади неодноразово досягали бойових успіхів (Архів МО РФ, особова справа 600100). Комвзводу витримав перебування у ворожому полоні, хоч і став інвалідом другої групи. Нагороджений орденом Вітчизняної війни I-го ступеня, Червоної Зірки, медалями. Після демобілізації закінчив технікум, Київський держуніверситет ім. Т.Г.Шевченка, аспірантуру, захистив кандидатську дисертацію, має понад 60 друкованих праць.

38 років викладав на кафедрі Укрсільгоспакадемії (нині Національний аграрний університет). З дружиною Катериною Артемівною виховали сина і дочку, мають трьох онуків і двох правнуків.

У своїх спогадах бувалий воїн розповідає про своїх односельців-щербинівців, які воювали за волю рідного краю.

Вісник Золотоніщини. – 1999. – 24 квітня.

ШТУРМАН МОРСЬКОЇ АВІАЦІЇ

З перших днів війни штурман морської бомбардувальної авіації С.О.Кривицький воював у складі 40-го авіаполку Чорноморського флоту. Він брав участь у обороні чорноморських цитаделей Одеси, Севастополя, Керчі, Новоросійська. Екіпаж бомбардувальника, на якому літав Семен Олексійович, потопив німецького міноносця і транспорт водомісткістю 10 тис. тонн, пошкодив три інші ворожі судна, знищив на землі вісім літаків

і двох збив у повітряних боях. С. О. Кривицький з бойовими друзями підпав також 10 танків і шість автомобілів, вивів з ладу переправу через Дніпро.

За це на грудях штурмана Кривицького (а саме він розраховував бомбові удари) з'явилися перші бойові нагороди – орден Червоної Зірки та медалі. Назавжди вкарбувалась в пам'яті ветерана ніч з 6 на 7 жовтня 1942 року. То був його 104-й бойовий виліт. Бомбили фашистський аеродром неподалік від станції Білореченської. Уже виходили з піке, коли сильний поштовх струснув літак. То влучив у нього зенітний снаряд. Охоплена полум'ям машин почала падати. Кривицький вистрибнув з парашутом. Падаючи у темну безодню, побачив охоплені полум'ям фашистський аеродром. Отже, завдання виконано!

Голиця Г. Зустріч з ветераном//ПЛ. – 1984. – 8 квітня.

ОФЦЕРИ ІЗ ЩЕРБИНІВКИ

Іван Петрович Вирвикишка на фронтах війни з 24 червня 1941 року. Тричі поранений у боях. Нагороджений орденами Червоного Прапора, Червоної Зірки, Вітчизняної війни 1 ступеня. Як відзначено у наказі командира корпусу, «інспектор політвідділу 66-ї стрілецької дивізії майор Вирвикишка перебував у бойових порядках рот і виховував стійкість. Перед наступом знаходився в ротах, підготовлюючи людей до атаки. При прориві оборони був серед наступаючих, переслідуючи противника, піднімаючи бійців на бойові подвиги. Виявив мужність, особистий героїзм, відвагу при прориві оборони 23 серпня 1944 р.»

Архів МО РФ. – ф. 33. – оп. 690306, -спр. 3188. – арк. 269, 273. (перекл. з рос.)

Капітан Андрій Митрофанович Зінченко своєю практичною роботою надав велику допомогу оперативному складові в полках, батальйонах дивізії по виявленню антиармійських елементів, очищаючи підрозділи від боягузів та панікерів. Ліквідовуючи оточене угруповання противника під м. Брест, знаходився в полках на передовій лінії фронту, вживав заходів, які допомагали командуванню дивізії у виконанні поставлених бойових завдань.

(Із нагородного листа, подання на орден Червоної Зірки 16.12.1944 р.)

Архів МО РФ. – ф. 33. – оп. 690155, -спр. 4830. – арк. 210. (перекл. з рос.)

ДЕСАНТНИК

Війна для Дмитра Павловича Калашника розпочалася о 4-й годині 30 хвилин 22 червня 1941 року.

Тяглися довгі скорботні ночі відступу і криваві бої вдень з наседаючим противником, падали поруч мертві товариші. Оточення. Полон. «Уманська яма». Втеча. Нові бої. Після поранення в 1942 році потрапив у повітряний десантний батальйон 29 стрілецького подку.

І почала його жбурляти незбагненна фронтова доля від Орловсько-Курської дуги до міста Охтирки, де від дивізії в оточенні лишилося з 10 тисяч не більше 800 ледь живих, змучених бійців.

У вересні 1943 року Дмитро Павлович форсував Дніпро. Двічі. Перші висадки були невдалі, більшу частину десанту скинуто було прямо в розташування ворожих військ і їх перестріляли в повітрі. А вдруге – біля Свидівка.

– Нам дуже допомогли партизани Пальохи, – згадує ветеран, – аби не їх атака в тил ворогу, не втримати б нам плацдарму...

Ніколи не забуде сержант Калашник спалену в селі Кирилівці разом з людьми школу, не простить 22-х дітей від одного до трьох років, замучених у селі Остапівка, на Полтавщині. Варвари, відступаючи посадили голеньких дітей на гострі кілки вздовж тину. Хотіли залякати, а викликали лише ненависть.

Після Остапівки, рука в мене не здригнулася ні разу, – розповідає Дмитро Павлович.

В Корсунь-Шевченківській битві постріл розривною кулею розтрощив ліве стегно. Хоробрий десантник не зміг більше повернутися на фронт.

Собко С. Сліпучі спалахи війни// ПЛ. – 1986. -21 червня.

КОМБАТ

Із нагородного листа Марченка О.М.

05.10.1943 р. тов. Марченко одержав бойовий наказ форсувати р. Дніпро у напрямі Ново-Георгіївськ Градизького району Полтавської області. Правильно та уміло організувавши підготовку і швидку переправу батальйону, не дивлячись на сильний вогонь противника, з босом оволодів правим берегом Дніпра раніше строку без утрат у людях і техніці. 06.10.43 р. німці контратакували батальйон. Усі атаки противника при правильному використанні вогневих засобів були відбиті з великими для нього втратами. В останній контратаці тов. Марченко був тяжко поранений, але продовжував командувати, доки не відбив атаку. Сам особисто знищив 5 німців, з

них 1 офіцера.

Гідний нагородження орденом Леніна. 07.10.1943 р.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22.02.1944 р. нагороджений орденом Леніна.

Архів МО РФ.-оп.686043.-спр.22.-арк. 363. (перекл. з рос.)

ВОСКРЕСЛИЙ СОКІЛ

Мій земляк Віктор Іванович Буга служив повітряним стрільцем на штурмовику ІЛІ-2, якого фашисти називали «чорною смертю». Здійснив 11 бойових вильотів, не раз дивився у вічі смерті.

...Не один спомин тривожить пам'ять ветерана, та найбільше запам'ятався йому бій над Одесою у квітні 1944 року.

Дев'ятка «ІЛІВ» одержала завдання потопити морський транспорт відступаючого ворога. Нехтуючи небезпекою, незважаючи на шквал зенітного вогню, радянські льотчики успішно виконали завдання, потопили ворожі транспорти. Правда, дорогою ціною: чотири штурмовики не повернулися з бою. Був збитий і літак В.І.Буги. Та його командир зумів зробити неймовірне – посадив літак в розташування наших військ. Бойових побратимів уже було викреслено із списку живих. Але через кілька днів після того бою, вони повернулися у розташування авіаполку. Воскреслих соколів було нагороджено. На грудях Віктора Івановича засяяв орден Червоної Зірки.

Триль О. Славний сокіл.// Златокрай. – 1992. – 9 травня.

СЕСТРА – РЯТІВНИЦЯ

Для Марії Аврамівни Змихновської, жительки Деньгів, 1941-1945 роки були роками бойових тривог, героїчних подвигів, радості перемог над фашистськими ордами.

Старшому військфельдшеру М. А. Змихновській назавжди запам'яталася битва за Мамаїв курган. Цей клаптик рідної землі по кілька разів попадав до рук фашистів, та ворог знову і знову тіснився. Серед мужніх героїв передових позицій оборони Сталінграда була і Марія Аврамівна. На диво швидка, смілива і кмітлива, вона стала бійцям рідною сестрою, сестрою-рятівницею.

За відвагу і мужність М. А. Змихновська нагороджена орденом Червоного Прапора і медаллю «За оборону Сталінграда».

ПЛ. – 1988. – 22 лютого.

УСПІХ СЕРЖАНТА

...То було у квітні 1945 року неподалік від чехословацького міста Пльзень. Командування полку виділило групу, підсилену артилерійською батареєю, для проведення розвідки боєм. До неї увійшов і навідник 76 мм гармати Іван Юхимович Заболотній, житель Чапасвки.

Спочатку загін пересувався без особливих перешкод. Раптом попереду показала велика фашистська колона – хрестаті танки, бронетранспортери: «Розгорнутись у бойову лінію! – пролунала команда, – підпустити ближче!» І ось уже запалали чорним полум'ям два ворожі танки, упали підкошені автоматним вогнем гітлеровці.

– Гармата, по бронетранспортерам – вогонь! Молодший сержант Заболотній упіймав хрестатого панцерника на перехрестя прицілу і натиснув на спуск.

– Молодець, Заболотній! З першого попадання! – вигукнув командир гармати, – по другому вогонь! Після пострілу зупинився і другий бронетранспортер. Рештки фашистського загону відступили, розвідка увінчалась успіхом. Командування одержало цінні відомості про розташування противника. А Заболотньому за знищення 2-х ворожих бронетранспортерів було вручено орден Слави III ступеня...

Голиці Г. Із одного металу лють.// ПЛ. – 1978. – 25 лютого.

ВІЙСЬКОВИЙ ЛІКАР

Уже на другий день після початку війни житель Чапасвки Омелян Олександрович Пилипенко попросив зняти з нього броню і послати на фронт. Заяву молодого лікаря задовольнили і направили його в одну з частин Карельського фронту військовим лікарем III рангу.

1417 важких днів і ночей провів він у тяжкій фронтівій обстановці.

...Одного разу фашисти оточили медпункт і притиснули бійців у білих халатах до болота, відрізавши шлях до відступу...

Але військовий лікар Пилипенко разом з офіцерами медсанроти мобілізував поранених, які ще могли тримати зброю, і організував кругову оборону.

Через болото було прокладено кладку і всіх поранених евакуйовано. Кілька днів пробивалися з оточення через ліси і болота на з'єднання з основними силами своїх військ. Більшість поранених було врятовано і доставлено в госпіталь.

Незабаром хороброго і розважливого військового лікаря призначили командиром медико-санітарної роти. Капітан Пилипенко відразу розгор-

нун полковий медпункт за 2-3 км від передової, щоб легше було доставляти поранених і швидко надавати їм допомогу. Щоправда, зіллення доводилось робити під постійним артилерійським обстрілом, частими бомбардуваннями фашистських літаків. Від утоми підкошувалися ноги, німіли руки, а без сну темніло в очах. Але Пилипенко завжди був для підлеглих зразком дивовижної витримки, самодисципліни і стійкості. Тяжкопоранених транспортували в тил по єдиній дорозі, яка обстрілювалась фашистами з усіх видів зброї. Взимку їх вивозили на собачих і оленячих нартах. Тисячі поранених завдячують своїм порятунком військовому лікарю Пилипенку.

Голиш Г. Солдат милосердя // ПЛ.-1986.- 18 травня.

БОЙОВІ ПОБРАТИМИ

У бойовій біографії жителів Чапаськи Антона Гордійовича Вовка та Івана Денисовича Ткаченка багато спільного. Обидва мали військову спеціальність, яка ставить особливі вимоги до бійця.

Справді, розвідниками ставали люди мужні, кмітливі, вольові. Служити землякам довелося в одній частині – розвідувальному загоні 7-ї гвардійської дивізії... Десятки разів бойовим побратимам доводилося переходити лінію фронту і, нехтуючи небезпекою, добувати необхідні відомості. Біля Корсунь-Шевченківського Антон Гордійович виявив кулеметні гнізда ворога, за що був удостоєний подяки командування. А Іван Денисович з групою товаришів узяв «язика», який дав цінні відомості. І.Д.Ткаченко згодом прийняв від свого земляка щирі вітання з нагородою – медаллю «За відвагу».

У Румунії розвідники, серед яких був і Вовк, зуміли захопити офіцерів фашистського штабу. Мужність Антона Гордійовича була відзначена бойовою медаллю. Побували чапаські розвідники в Будапешті, брали участь у боях на озері Балатон, а перемогу зустріли в Австрії.

*Голиш Г. Фронтвики, надіньте ордени.
// ПЛ. – 1984. – 18 лютого.*

ХРОНІКА ОДНІЄЇ ДОЛІ

Переді мною блокнот-щоденник студента Омеляненка, комсомольця агрономічного технікуму. До армії його не взяли, не вистачало років. 3 вересня 1941 року його разом із ровесниками було евакуйовано із Золотоноші, але з евакуацією вже запізнилися...

3 вересня 1941 року. ...Вирушили із Золотоноші надвечір. Як зійшли нагору, оглянулися. Видно Куличевський хутір, там рідний технікум. Прощай, технікум! Чи зустрінемося?

7 вересня. На полудень дійшли до Лубен. А погода зовсім зіпсувалася: всі дні дощ і дощ. Грязюка – ледве ноги переставляеш.

11 вересня. Сьогодні в Пирятині. Був перший наліт. Страшно. Рвуться бомби, і не знаєш куди дітися.

14 вересня. Село Зівиці. Шість стержнів ятників налетіло на нашу колону. Багато вбитих. Тут я розстався з односельчанами.

17 вересня. Пізно увечері зайшли у якесь село. Встали о четвертій ранку – повне село німців. Нас усіх забрали в полон. Нас повели на Сінчу. Ішли фашисти. Сміються та фотографують нас.

20 вересня. Четвертий день в Сінчі, в огорожі з колючого дроту. Їсти не дають, вдалося лише тричі напитись досхочу води. Жінки тутешні хліб і варену картоплю принесли. З кулеметної вишки вбили двох жінок, які кинули за огорожу хліб... Увечері повели нас на станцію. По дорозі хотіли нарвати буряків та наламати кукурудзи, щоб їсти, але трьох фріци вбили, то так голодні й пішли.

23 вересня. Пройшли 35 км. По дорозі вдалося на льоту вхопити хлібину, що її кинула нам якась жінка. Жінку конвойні застрелили. Пекла ця хлібина нам руки. Переглядаємось, чи їсти? Розламали і передали по шерензі.

24-27 вересня. Сидимо в ямі, де колись вибирали глину для цегли. Хлопці кажуть: тут тисяч сорок наших. За 4 дні дали двісті грамів хліба і тричі супу, з буряків і неочищеної картоплі, одержували страву хто в що: в носову хустку, в картуз, в кишеню (казанки і кухлі відібрали першого дня). Спимо на сирій глині. Стрічаю багатьох односельчан, є тут люди з усіх сіл Золотоніського району. Сильно палицями б'ють, особливо біля води, де завжди черга. Щодня чоловік 100-200 вмирає через виснаження та дезинтерію.

29-30 вересня. Поводяться гірше ніж з худобою. Навіть води не давали. Сьогодні всіх свреїв вистроїли і постріляли на наших очах.

13 жовтня. Погнали на Кременчук. Тричі падав. Хлопці швидко підіймали, бо конвоїри пристрелюють тих, хто падає, і сам не встає.

14 жовтня. Пригнали в Глобіно. Ночували у свинарнику. Стояв у гнояці цілу ніч. Ноги попухли.

15 жовтня. Градизьк. Ночували надворі. Мороз. Сніг. Ноги босі. Обмотав пілотками. Ніг не зігнеш. Як колодки переставляеш.

16 жовтня. Кременчук. Декого за хабарі, як прийдуть рідні з бумажкою

старости, відпускають додому, нікому не вдалося ще втекти, всіх постріляли.

19 жовтня. Скориківський чоловік Вакула Г.Я. прийшов визволяти з бумажкою старости сина і племінника. Але їх тут немає. Так він сказав, що я його син (я цього чоловіка вперше бачу) і забрав мене та Соколенка Миколу...

...Прості, нехитрі, записи, але скільки за тими рядками людської трагедії. Дальша доля автора щоденника така: до вересня 1943 року він жив у Дрбівцях. У вересні 1943 був мобілізований і загинув у боях за Черкаси у 1943 році.

*Зоря В. У Хорольській ямі. // ПЛ. – 1970.
– 22 грудня.*

ВИЗВОЛЯЮЧИ ПРИБАЛТИКУ

Михайло Андрійович Собко у 1944 році був направлений на 1-й Прибалтійський фронт. Тут він став сапером, командиром відділення. Одного разу йому доручили розмінувати міст через річку, щоб не дати зірвати його фашистам. Блискавично, без шуму зняті вартіві. Між настилами опор Собко добрався до проводів. За 1,5 години всі міни було знешкоджено. Поруч відділення навело легкий міст для переправи піхоти. Це створило умови для захоплення міста Двінська. За що й вручено було Михайлу орден Слави III ст., а за сам бій у місті Двінськ, у ході якого Собко був тяжко поранений, він отримав орден Слави II ступеня.

*Маретич В. Тернистими шляхами. // ПЛ.
– 1975. – 28 червня.*

ЧЕРВОНОФЛОТЕЦЬ

Жителю Чапаськи Федорові Григоровичу Дикюлю випала велика честь брати участь в обороні чотирьох чорноморських цитаделей – міст-героїв Одеси, Севастополя, Керчі і Новоросійська. У роки війни служив старшим червонофлотець Дикюль на канонерському човні «Кубань», який став однією з артерій, через яку вливалась свіжа кров у виснажену в невпинних 225-денних боях легендарну «Малу землю». Під час штурму Новоросійська «Кубань» зайшла у Цемеську бухту для висадки десанту. Раптом дещо запізниле попередження: «Справа по борту – торпеда!». Миттєва команда: «Вліво на борт!» – і страшної сили вибух. Судно було торпедоване німецький підводним човном. Дикюля вибуховою хвилею викинуло за борт, більшість його бойових побратимів загинули. Чудом уцілівши,

Федір Григорович добрався до берега і взяв участь у сухопутних боях за визволення Новоросійська разом з бійцями 18-ї десантної армії.

А коли над містом замайорів прапор визволення, Федір Григорович Дикюль за героїзм і мужність був нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня.

Голиці Г. Фронтовики – орденосці. // Молодь Черкащини. – 1982. – 21 травня.

«СОКІЛ», Я – «ЛАСТІВКА»

...Жителька Чапаськи Марія Никанорівна Кулик у роки війни воювала під знаменами ушавленого 193 окремого авіаційного розвідувального гвардійського Червонопрапорного ордена Кутузова III ступеня полку.

Корінна сибірячка з Омська, вона потрапила до полку на вогняній Курській дузі. Учителка за спеціальністю стала радіотелеграфісткою.

– «Сокіл», «Сокіл», я – «Ластівка», – як часто б'ють у скроні безсонними ночами ці позивні! Була Марія хранительницею ланцюжка зв'язку льотчиків – соколів з землею.

І як страждала, коли чула в навушниках оглушливий вибух, котрий означав смерть екіпажу. Часто бойові завдання доводилося виконувати під бомбардуванням, артилерійським обстрілом.

У Польщі Марію Никанорівну було тяжко поранено. Сім довгих місяців пролежала вона в госпіталі, а після одужання, знову повернулася в полк. Командир полку Бистров вручив радіотелеграфістці медаль «За бойові заслуги».

*Голиці Г. Хвилююча зустріч. // ПЛ. – 1988.
– 24 травня.*

ГЕРОЙ ІЗ КАВРАЮ

Брус Григорій Панасович, уродженець с. Кавраї змалечку був привчений батьками до праці. Працював трактористом. У перші ж дні війни був мобілізований. Військову премудрість довелося пізнавати одразу на полі битви. Прийняв бойове хрещення під Харковом, чудом уцілів у неймовірно тяжких оборонних боях, переніс гіркоту відступу, пізніше – Курська дуга, Західна Україна, Польща, штурм Берліну.

Як кращого воїна-анкіста, командування призначило його у складі зведеного полку для участі в параді Перемоги 24 червня 1945 року у Москві.

Чудінович Ю. Учасник Параду Перемоги // ПЛ. – 1985. – 9 травня.

МОСТИ Г.ХАРЧЕНКА

Воснні заслуги Г. П.Харченка відзначені 13-а бойовими нагородами. Сапер на війні у першу чергу – солдат. Пригадує ветеран, як улітку 1943 року одержав з товаришами завдання розвідати переправу через Сіверський Донець. І хоч на протилежному березі помітили ворожу вогневу точку, ночами замірювали глибину ріки, пологість берега. Несподівано німці підвісили на парашуті «сліхтаря» і відкрили вогонь. Григорій Пантелеймонович почув, як поряд зойкнув товариш, упав мертвий, ще один босць поранений... Гітлерівці вирішили, що знищили всіх розвідників, припинили стрілянину. А Харченко з пораненим товаришем повернувся до своїх, зробивши всі необхідні виміри.

...Румунія, Австрія, Чехословаччина бачили мости збудовані його руками. А останній свій міст він збудував у Китаї...

Димарець І. Мости Григорія Харченка // ПЛ. – 1985. – 9 травня

УЧАСНИК ПАРАДУ ПЕРЕМОГИ

Іван Вікторович Медвідь із Чапасвки брав участь в історичній битві під Москвою.

Визволяв багатостраждальну землю Білорусії і Польщі. А вінцем його бойового шляху, стала участь у грандіозній Берлінській операції.

Служив старшина Медвідь у кінній розвідці, його мужність і відвага були відомі всьому полку. Під час Вісло-Одерської операції, неподалік Варшави, група розвідників, якою він командував, захопила «язика», котрий дав цінні відомості радянському командуванню. Засяяв на грудях мужнього старшини орден Вітчизняної війни I ступеня. А 24 червня 1945 року карбував крок наш доблесний земляк у тріумфальних шеренгах параду Перемоги в Москві в числі найхоробріших під прапорами 1-го Білоруського фронту.

Голиш Г. Фронтвики-орденоносці // Молодь Черкащини. – 1982. – 21 травня.

СНАЙПЕР СТРОКАНЬ

Призваний у 1939 році до лав армії Степан Строкань опинився на радянському кордоні на п-ові Ханко... Коли до закінчення строку служби залишилось всього один рік, почалась війна.

Моряки і прикордонники будували доти, дзоти, траншеї, готувалися до оборони, та довелося евакуюватись і підірвати самим тільки-но збудо-

вані укріплення...

Потяглися дні Ленінградської блокади. Степан стає снайпером. «Іноді доводилось по кілька днів чатувати на фашистів у невеликій воронці, замаскувавшись листям болотних рослин, – згадує ветеран. – Не можна стати на повний зріст, розпалити вогнище, щоб зігрітись, навіть кашлянути...». Стомленими очима снайпер вдивлявся в сіре мереживо окопів і висот, вичікував. Все заради одного-двох влучних пострілів. Ризик був великий, адже ворог легко міг розправитись із зухвалим снайпером, що претнув передову лінію.

Димарець І. Ленінградські спогади // ПЛ. – 1985. – 12 лютого.

ВОЇН У БІЛОМУ ХАЛАТІ

...Не одній сотні воїнів урятував життя наш земляк Федір Лаврентійович Коваленко.

...Військфельдшер Коваленко завжди розгортав свій медпункт найближче до передової і, нехтуючи небезпекою, поряд з рядовими санінструкторами виносив з поля бою поранених бійців. Під час боїв на вогняній Курській дузі він особисто виніс з поля бою, під ураганим вогнем противника декілька десятків поранених бійців і взяв активну участь у відбитті шалених контратак фашистів. А на вогняному плацдармі біля річки Прегель, у Східній Пруссії, довелося йому бути і санінструктором, і хірургом, і політпрацівником, і кулеметником. І коли загинув командир роти, старший лейтенант Коваленко, прийняв командування підрозділу на себе.

Прийшов вікопомний травневий день Перемоги. Для Коваленка він увіччався подвійною радістю, бо командир дивізії Герой Радянського Союзу генерал-майор Чернов вручив йому орден Вітчизняної війни II ступеня.

Голиш Г. Фронтвики-орденоносці // Молодь Черкащини. – 1982. – 21 травня.

ЗВ'ЯЗКІВЕЦЬ

...У роки війни житель Чапасвки Яків Миколайович Пилипенко був зв'язківцем, виконував обов'язки командира телефонного відділення...

... Це було напередодні наступу радянських військ під Сталінградом. Зв'язківці Пилипенка одержали наказ командування полку усунути пошкодження лінії зв'язку. В той день не було ані хвилинки затишшя, вирував вогонь артилерії і мінометів. Уже два бійці не повернулися, а лінія так і не діяла, тоді вперед поповз старший сержант Пилипенко. Незабаром

побачив одного із своїх бійців, що лежав з пробитим кулею виском.

– Німецький снайпер, його робота, – подумав Яків, – але як виявити во- рога? Інакше не виконати завдання.

Діставшись до окопа, він почепив каску на кинжал і помалу підняв. Постріл! Снайпер стріляв з другого поверху одного з окраїнних будинків Сталінграда.

Пилипенко повернувся на позицію бронейників і звідти пострілом з ПТР зняв фашистського снайпера. Після цього зв'язок було відновлено. Тоді й одержав Яків Миколайович медаль «За відвагу».

Після битви на Волзі пам'ятними віхами бойового шляху Пилипенка були вогняна Курська дуга і форсування Дніпра. У тих боях він одержав орден Червоної Зірки. В січні 1944 року був тяжко поранений.

Голиш Г. Чапаєвці – захисники Волзької твердині // ПЛ. – 1983. – 1 лютого.

МІНОМЕТНИК

Моя розповідь – про односельчанина Костянтина Андрійовича Величка, котрий пішов на фронт вісімнадцятирічним юнаком у 1944-му. Потрапив він у склад 340-ї Сумсько-Київської двічі Червонопрапорної дивізії, служив в об- слугі 82-мм мінометів. Перше бойове хрещення пройшов мінометник під час Львівсько-Сандомирської операції влітку 1944-го. Не забути ветеранові пекель- них боїв на пошматованій війною, облитій кров'ю наших бійців польській землі. У одному з боїв мінометники влучним вогнем розгромили вороже угрупован- ня, котре йшло на виручку оточеним фашистам. Навідник Величко за мужність і високу бойову виучку був нагороджений орденом Слави III ступеня. Відзна- чився мінометник і в боях у Карпатах. Гірська річка Стрипа – маленька, але бурхлива, її можна знайти тільки на крупномасштабних картах, Невелика річка, а понесла вона море крові під час того незабутнього бою 1944 р. Здригалася земля від вибухів тисяч снарядів, небо грало червоно-жовтими спалахами. Після артпідготовки наші бійці пішли в атаку. Болотисті береги Стрипи стримували ходу, проте не можна було зупинятись ні на мить, зупинишся – станеш мішен- ню для ворога. У повітрі наростав гул літаків, фашистські стервятники сіяли смерть. Вода Стрипи кипіла, людська кров, змішана з водою і мулом, надала річці брудно-червоного кольору. Подолавши шалений опір противника, ра- дянські бійці форсували річку і вирвалися на оперативний простір. У тому бою мінометник Величко був тяжко поранений, і нагорода – медаль «За бойові за- слуги» знайшла його вже в госпіталі.

Данилова О. Ветеран //ПЛ. – 1990. – 20 грудня.

СІЛЬСЬКІ МУЗИКАНТИ НА ФРОНТІ

... 1941 року у мирні ритми Чапаєвського духового оркестру увірвалася безжалісна симфонія війни. По різних фронтах розкидала воєнна гроза сільських оркестрантів. Перервала вона навчання у Ленінградській кон- серваторії кларнетиста Тихона Івановича Дикуля. Влився він в ряди за- хисників Ленінграда і на деякий час змінив кларнет на 152-мм гармату. Та не мовчали музи, коли гриміли гармати. Грав у воєнному оркестрі сільський музикант Михайло Іванович Дикуль, а Василеві Лукичу Поповіченку ви- пало щастя у складі полкового оркестру захищати Москву.

Микита Степанович Романенко закінчив свої бойові походи в австрійській столиці Відні. Побував у знаменитому Віденському оперно- му, привіз у Чапаську трофеї – нотні партитури для духового оркестру. А десь на Далекому Сході бив японських самураїв Іван Сергійович Кривниць- кий.

Майже третини свого складу недорахувався сільський оркестр у роки воєнного лихоліття. Полягли в боях за Батьківщину перший керівник ор- кестру І.С.Житков, музиканти І.П.Пилипенко, М.С.Веремій, Ф.З.Білик, М.Л.Мірошніченко. А ті, кому судилось вижити, повернулися в рідне село і знову взяли до рук музичні інструменти...

Голиш Г. Сільський оркестр //ПЛ. – 1988. – 22 березня.

ВІД ВОРОНЕЖА ДО ПРАГИ

У славній літопис бойової звитяги радянського народу золотими літе- рами вписана історія Кантемирівської дивізії, бійці якої пройшли вогня- ними дорогами війни від Воронежа до Праги. У складі цього легендарно- го з'єднання воював і мій сусід Іван Миколайович Карпенко, бойовий шлях якого тривав усі 1418 днів і ночей священної війни. Не забути йому запек- лих сутичок з фашистами на великій Курській дузі, бої за визволення Ук- раїни, грандіозних Вісло-Одерської і Львівсько-Сандомирської операцій, визволення Златої Праги 9 травня 1945 року.

Служив Іван Миколайович шофером, не одну вогняну версту подолав у ті роки воєнного лихоліття. Підвозив до легендарних танків Т-34 снаряди і патрони під невпинним вогнем противника. Тягав гармати і фактично кожний рейс був викликом самої смерті...

Зимін О. Від Воронежа до Праги //ПЛ. – 1990. – 20 грудня.

СТАТИСТИКА ПАМ'ЯТІ

№ з.п.	Назва населеного пункту	Брали участь у бойових діях	Нагороджені бойовими орденами і медалями
1	Антипівка	206	100
2	Богдани	184	74
3	Богуславець	280	160
4	Броварки	130	44
5	Бубнівська Слобідка	568	213
6	Вільхи	144	81
7	Вознесенське	700	365
8	Гельмязів	1500	800
9	Гладківщина	229	89
10	Деньги	272	122
11	Дмитрівка	369	194
12	Домонгів	411	119
13	Драбівці	260	105
14	Золотоноща	3000	1000
15	Зорівка	408	120
16	Каврай	502	160
17	Каленики	120	90
18	Ковтуни	189	89
19	Коробівка	208	120
20	Кривоносівка	222	161
21	Кропивна	370	167
22	Крупське	250	106
23	Лукашівка	198	64
24	Нова Дмитрівка	255	210
25	Підставки	225	160
26	Пашана	1127	439
27	Плешкані	182	120
28	Подільське	83	51
29	Скориківка	167	112
30	Синьоківка	298	185
31	Софіївка	150	80
32	Хвильово-Сорочин	80	31
33	Хрущівка	289	190
34	Чапасівка	600	214
35	Шабельники	215	106
36	Щербинівка	66	42

(По інших селах точних даних немає.)

Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область.-К.: 1972 - с. 269-295.

Розділ VII

Пам'ять не згасає

Пам'ять про минулу війну знайшла спадкоємність у всіх соціальних верствах і поколіннях нашого суспільства. Саме вона може і повинна стати важливою складовою спільного знаменника консолідації нашого народу в ім'я кращого майбутнього України.

Пам'ять про війну незгасна, вона зримо і незримо супроводжує кожного з нас, вона кровоточить мармуром братських могил, болісною безвідрадною тяжких втрат, горем солдатських вдов, розлукою синів, що лише з фотографій знають про своїх батьків-фронтовиків. Війна – то щемливі тріумфи і страшні трагедії, її полотно вишито червоними і чорними нитками. Пам'ять – священна, вона матеріалізується у величних меморіальних комплексах і скромних обелісках, багатопланових державних заходах по відзначенню ювілеїв Перемоги і жертвній роботі ентузіастів військово-патріотичного виховання.

Ще гриміли бої, а 25 грудня 1943 р. виконком Золотоніської районної Ради прийняв постанову, якою передбачалася ціла низка заходів по впорядкуванню індивідуальних та братських могил полеглих бійців армії-визволительки. Цим документом голови місцевих Рад зобов'язувалися в стислі терміни облікувати всі могили воїнів у межах своїх населених пунктів, встановити на них меморіальні дошки, впорядкувати прилеглу територію і постійно підтримувати біля цих святих місць належний порядок, забезпечивши їх озеленення.¹

Після визволення Золотоноші від німецько-фашистських загарбників у різних місцях райцентру виявлено 30 ям, у яких було закопано 12750 жертв фашистського терору – військовополонених, учасників антинацистського руху Опору, активістів, мирних жителів². Міською владою було прийнято рішення про перепоховання останків у єдину Братську могилу. Звістка про це блискавкою облетіла Золотоніський, Гельмязівський та інші райони, до Золотоноші почали з'їжджатися рідні і близькі полеглих. Останки жертв фашизму було перенесено у парк. Ця скорботна робота зайняла більшу половину жовтня 1943 року.

Методом народної будови на цій Братській могилі був споруджений пам'ятник, при цьому було використано цеглу із'розвалених під час бойових дій будинків. На честь воїнів-визволителів 3-го Сталінградського мехкорпусу у центрі міста встановлено аналогічний пам'ятник, а згодом на спорудженому тут постаменті з'явився легкий танк Т-70.³

Рішенням Полтавського облвиконкому від 19 січня 1945р. на будівництво пам'ятника жертвам фашизму виділено 195606 крб.⁴ Про історію виникнення цих пам'ятників писала в 1944р. республіканська газета «Колгоспне село».

Із ряду об'єктивних причин у центральну Братську могилу не перенесено останків жертв фашизму єврейської національності чисельністю понад 3,5 тис. чоловік, що знаходились в урочищах Яркі і Струнківка. Було прийнято рішення про влаштування там Братської могили і спорудження пам'ятника.⁵

Восени 1943 року у Братській могилі Гельмязова поховані Герої Радянського Союзу О.Г. Корольов і К.К. Єрмішин⁷, а Бубнівської Слобідки – О.А. Бичковський.

У 1950 році на вул. Шевченка (м. Золотоноша) було встановлено пам'ятник на Братській могилі нашим воїнам, що загинули у вересні 1941 і жовтні 1943 рр. У 50-х та 60-х роках практично в усіх селах нашого району споруджено Братські могили та обеліски. Особливо багато цих священних монументів з'явилося напередодні відзначення 20-ї річниці Перемоги над фашизмом. У 1965 році на центральному кладовищі райцентру урочисто відкрито пам'ятник на Братській могилі 416 воїнів, котрі померли від ран у 1941 і 1943 р.р.⁶

У 1976 році у зв'язку з реконструкцією центрального майдану м. Золотоноші пам'ятник воїнам 3-го Сталінградського мехкорпусу демонтовано, а натомість на вул. Шевченка споруджено новий пам'ятник у вигляді встановленого на постаменті танка Т-34.⁸ Дещо раніше подібний пам'ятник з'явився і на околицях с. Піщани.

А 9 травня 1988р. у районному центрі урочисто відкрито меморіальний парк та пам'ятник жертвам фашизму. Цей унікальний меморіальний комплекс є творінням розуму та рук творчого колективу київських та черкаських митців у складі кандидата архітектури І.С. Ланька, члена-кореспондента Академії художеств О.І. Заварова, архітектора О.С. Ренькаса, скульптора Б.П. Микитенка, бригади різьбярів київського об'єднання «Художник» на чолі з В.І. Коржовим, проєктантів паркової зони з Черкаської філії «Укркомунремшляхпроект» (директор Б.С. Ліпкало).⁹

Товариство єврейської культури м. Золотоноші на чолі з М. Радзинським виступило з ініціативою спорудження пам'ятника жертвам фашистського терору єврейської національності в урочищі Струнківка. Цей монумент спроектував М. Брагінський і впродовж 2 років його споруджено зусиллями і коштом громади м. Золотоноші. Пам'ятник відкрито напередодні 7-ї річниці незалежності України – влітку 1998 р.¹⁰

Через 44 роки після героїчної загибелі, останки повітряного стрільця ІЛ-2, повного кавалера ордена Слави Григорія Берези знайдено у м. Калінінград. У 1989 р. їх було перевезено в його рідне село Чапаську. Тут відбулося поховання Берези з відданням йому найвищих військових почесей.¹¹

А 21 червня 1992 р. на його могилі урочисто відкрито пам'ятник, споруджений на добровільні пожертви мешканців села.¹²

Нині на Золотоніщині практично немає жодного населеного пункту, де б не було священних монументів, що увічнюють полеглих у роки минулої війни. Цей некрополь Златокраю складають нині понад 70 Братських могил, обелісків, пам'ятників.¹³ Біля їх підніжжя ніколи не зів'януть квіти вдячної пам'яті нащадків солдатів війни.]

Пам'ять про героїчний подвиг нашого народу увічнюють назви вулиць, експозиції державних і народних музеїв. У Золотоноші є вулиця командира 3-го ГСМК В.Т. Обухова, Визволення, 23 вересня, воїнів-визволителів Тюліна, Коробова, Героя Радянського Союзу Куніці, льотчика-гастелівця Романенка. Загалом назви 25 вулиць міста воскрешають у серцях золотонісців пам'ять про минулу війну та її героїв.

А у Гельмязові вулиці дістали найменування: 23 вересня, Героїв Радянського Союзу О.Г. Корольова і К.К. Єрмішина, письменника-воїна А.П. Гайдара, командира Гельмязівського партизанського загону Ф.Д. Горслова, комісара М.І. Ілляшенка та ін. Імена героїв війни носять вулиці багатьох населених пунктів нашого краю.

Виконуючи волю жителів Золотоноші, виконком міської Ради постановою від 11 вересня 1973 року присвоїв звання «Почесний громадянин міста» шістьом учасникам визволення Золотоноші від німецько-фашистських загарбників: генерал-лейтенанту В.Т. Обухову, генерал-майору Д.М. Бєлому, а також воїнам 3-го ГСМК А.П. Андрєєву, Т.Г. Соловійову, П.І. Кузнєцову та В.Н. Коробову.¹⁴

Про героїчні і трагічні сторінки народного подвигу в роки священної війни розповідають експонати Золотоніського державного та Гельмязівського, Піщанського, Домонтівського, Дмитрівського, Чапаського народних музеїв, десятків кімнат, залів та куточків бойової слави.

Пам'ять про священну війну із темними силами фашизму створює необхідну базу для військово-патріотичного виховання підрастаючого покоління. Великий філософ середньовіччя Ф. Скорина говорив про те, що як риби знають свої глибини, птахи свої гнізда, а бджоли – вулики, так і людина має знати і любити свій рідний край. [Славні бойові традиції земляків – то унікальна основа для формування в юних святого почуття любові до рідної Батьківщини, готовності стати на захист її священних рубежів. Виховати кращі моральні якості молодого особистості, передати естафету пам'яті, сформувати здатність до самопожертви в ім'я Вітчизни – такі основні завдання військово-патріотичного виховання.]

На Золотоніщині нагромаджено доволі багатий досвід цього важливо-

го напряму виховної роботи. Зустрічі з ветеранами війни, тематичні вечори та наукові конференції, походи та екскурсії по місцях бойової слави, робота пошукових груп та слідопитських загонів, діяльність шкільних музеїв, залів, куточків бойової слави, організація шефства над інвалідами війни і солдатськими вдовами, догляд за Братськими могилами, обелісками – такий далеко не повний перелік форм роботи навчальних закладів району по військово-патріотичному вихованню шкільної молоді. Нині у школах Золотоніщини діють 4 музеї, 5 кімнат, 27 куточків бойової слави, 18 пошукових і слідопитських груп. Тільки за останні 5 років у місцевій періодиці опубліковано 57 учнівських статей про земляків-героїв фронту і тилу.¹⁵

Багато повчального в питаннях виховання юних на славних бойових традиціях старших поколінь прослідковується в роботі педагогічного колективу Чапаської середньої школи. Упродовж більше 20 років тут діє учнівський клуб «Пошук», метою роботи якого є поглиблене вивчення історії краю, формування в учнів навичок пошуково-дослідницької роботи, їх патріотичне виховання. Пошуківцями віднайдено 270 фотографій полеглих односельчан, створено шкільну «Книгу пам'яті». Проведено цілу низку пошукових операцій, зокрема, «Наші односельчани – захисники Волзької твердині», «Учасники Корсунь-Шевченківської битви», «Фронтівки, надіньте ордени», «Народні месники на території краю», «Визволителі нашого села» та ін. Результати пошуку склали основу тематичних альбомів, поповнили експозицію шкільного музею, були узагальнені у вигляді учнівських рефератів та публікацій у періодиці.

Упродовж 18 років члени клубу «Пошук» пишуть історико-публіцистичні нариси під рубрикою «Мої рідні та близькі на фронтах Великої Вітчизняної війни». Велич подвигу нашого народу подається через призму бойових доль найближчих для учнів людей, що забезпечує максимальний виховний ефект. Нині у фондах клубу «Пошук» Чапаської школи зберігається понад 250 нарисів про фронтівиків-односельців.

Слідопитами цієї школи встановлено 18 раніше невідомих імен полеглих воїнів. Більше 20 сімей завдяки їх пошуку дізналися про місця поховання своїх родичів-фронтівиків. Розвідники бойової слави ведуть велике листування із державними архівами, музеями, ветеранами військових підрозділів, які визволяли наш край. Зібрані ними матеріали лягли в основу шкільного музею «Пам'ять». Нині в експозиції музею – понад 700 оригінальних експонатів, третина з них відтворює бойову історію краю, подвиги земляків на фронтах війни. Музей «Пам'ять» став важливим культурно-просвітницьким осередком краю і у 1998 р. він цілком заслужено

отримав високе звання народного.¹⁶

Адресою передового досвіду по організації військово-патріотичного виховання є також Золотоніська санаторна школа-інтернат. Група «Пошук» цієї школи на чолі з вихователькою С.І.Макаренко допомогла 127 сім'ям дізнатися, що на золотоніській землі поховані їх рідні.¹⁷ Є багато позитивного і в роботі педагогічних колективів Вознесенської, Гладківщинської, Богуславецької, Домантівської, Кропивнянської та Каврайської шкіл.

Учні багатьох шкіл району взяли активну участь у акції «Пам'ять» на честь 55-річного ювілею визволення України та Перемоги над німецьким фашизмом. Десятки учнівських робіт було направлено на районний етап конкурсу «Бойові ордени та медалі в моїй родині». Кращі з них опубліковано на сторінках місцевих газет «Вісник Золотоніщини» та «Златокрай».

Уже стали традиційними приїзди на Золотоніщину делегацій ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу, воїни якого відіграли вирішальну роль у визволенні нашого краю. Ветеранський актив району, краснавиці, члени учнівських пошукових груп підтримують постійні зв'язки з радою ветеранів 3-го ГСМК, очолюваною генерал-лейтенантом, професором Миколою Григоровичем Орловим. Налагоджено також зв'язки із ветеранами 15-го окремого залізничного мостобудівельного батальйону, 23-ї, 138 стрілецьких дивізій та інших з'єднань.

Зусиллями ветеранського, красназавчого активу, широкого громадського загалу в районі створено Книгу Пам'яті, куди занесено імена 9000 тисяч полеглих земляків та 852 бійців, які загинули при визволенні району чи померли від ран та імена котрих встановлено.¹⁸ Проте ця робота триває, адже з плином часу відкриваються все нові і нові, досі невідомі імена героїв війни, які життям своїм оплатили наше мирне сьогодення. Багатогранну роботу по збереженню пам'яті про ратні подвиги старших поколінь проводять міська та районна організації ветеранів війни і праці, що загалом налічують у своїх лавах майже 30 тис. осіб. За активну роботу по організації ветеранського руху голова ради ветеранів Золотоніського району С.О.Кривицький у 1998 році нагороджений відзнакою президента України – орденом «За заслуги» III ст.

Обов'язок кожного з нас – зберегти цю ниточку, яка зв'язує воєдино минуле, сучасне і майбутнє, передати від покоління до покоління естафету Пам'яті про ратні і трудові подвиги нашого народу.)

¹ Культурное строительство в Черкасской области. 1917-1980. Сборник документов и материалов.- Днепроп.: Промінь, 1989.- с. 86-87.

² Сообщения Советского информбюро / июль-декабрь 1943 /.- М.: изд.

Совинформбюро. – т.5. – с. 249.

³ Спогади Волкова. Рукопис.-Особ. архів М.Пономаренка

⁴ ДАЧО. – ф.Р – 624. – оп.1-спр.40. – арк.35.

⁵ Спогади П.Волкова. Рукопис. – Особ. архів М.Пономаренка.

⁶ Дані районної організації товариства охорони пам'ятників історії та культури.

⁷ Історія міст і сіл УРСР. Черкаська обл. -К., 1972-с.279.

⁸ ДАЧО. – Ф. Р – 624-оп.2.-спр. 1018. – арк.45.

⁹ Архів відділу архітектури Золотоніської РДА.

¹⁰ Век.-1998.- 21 грудня.

¹¹ Голиш Г. Повернення //Черкаська правда. -1989. -7 червня.

¹² Голиш Г.Пам'ятник герою // Златокрай. -1992. – 30 червня.

¹³ Дані районної організації товариства охорони пам'ятників історії та культури.

¹⁴ Пономаренко М. Сонце над Золотоніщиною // ПЛ. – 1979. – 22 вересня.

¹⁵ Дані Золотоніського районного та міського відділів освіти.

¹⁶ Дорош Р., Телятник В. Пам'ять формус духовну фортецю людини// Вісник Золотоніщини. -1998.-12 грудня.

¹⁷ Книга Пам'яті України. Черкаська обл. – Т. 3. Золотоніський район.-К., 1995.- с.852.

¹⁸ Там само, – с.853.

НІХТО НЕ ЗАБУТИЙ

(Із постанови виконкому Золотоніської районної ради від 25 грудня 1943 р.)

З метою впорядкування індивідуальних і братських могил рядового, сержантського і офіцерського складу РСЧА виконком районної ради депутатів трудящих постановляє:

1. Під відповідальність голів міської і сільських Рад депутатів трудящих району в цілому...

– облікувати кількість індивідуальних і братських могил як в місті, так і по кожній сільській раді району, описавши їх місцезнаходження і привести їх в порядок, зробити відповідні дерев'яні або інші огорожі, привести в належний стан могили, що обвалились, надавши їм відповідну форму, утрамбувавши щільно землю з влаштуванням навколо могил водостічних канавок;

– на Братських могилах зробити відповідні написи, що вказують рік народження, прізвища, імена, імена по батькові, військові звання і дату смерті полеглих.

У тих випадках, коли необхідних для цього фактичних даних не виявиться, слід обмежитись на пам'ятних дошках такими записами: «Тут поховані бійці РСЧА, полегли за Батьківщину смертю хоробрих»

2. Зобов'язати майстерню по виготовленню вивісок виготовляти на вимогу сільрад відповідні пам'ятні дошки.

3. Зобов'язати голів міської та сільських рад під їх особисту відповідальність слідкувати за станом братських могил і пам'ятників, споруджених на честь полеглих за Батьківщину воїнів РСЧА, сезонно залучаючи до цієї роботи громадськість і культурні сили як міста, так і села.

Всі братські і індивідуальні могили озеленити деревонасадженнями і квітами.

4. Представникам міської і сільських рад скласти списки рядового, сержантського і офіцерського складу РСЧА не пізніше 15 січня 1944 року.

Голова виконкому

Секретар

Культурное строительство в Черкасской области. 1917-1980. Сборник документов и материалов.- Дніпроп.: Промінь, 1989. – с.86-87 (перекл. з рос.)

ІЗ ПОСТАНОВИ ВИКОНКОМУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ВІД 19 СІЧНЯ 1945 РОКУ

... Затвердити виконкому Золотоніської райради депутатів трудящих 195666 крб. на будівництво пам'ятника на братській могилі жертв німецького терору.

Голова виконкому обласної ради
депутатів трудящих (Мартиненко)

ДАЧО. – Ф.Р- 624. – оп.1. – спр.40. –
арк.35.

УВІЧНЕННЯ МУЧЕНИКІВ

... Перевезення трупів, які пролежали в землі один рік і два місяці в Братську могилу створило великі труднощі. Звістка про те, що перевозяться трупи... з блискавичною швидкістю облетіла всі шість районів. Почали з'їжджатися родичі і знайомі, пізнавали по одягу своїх рідних і близьких. Деякі виявили бажання забрати їх у своє село, але це було заборонено. Перепоховання зайняло більшу половину жовтня місяця 1943 року. Основну масу трупів було перевезено вночі.

Силами комсомольців було заготовлено на суботниках цеглу з розвалених будинків і побудовано пам'ятник жертвам фашистського терору. Аналогічний пам'ятник і постамент для танка було побудовано в центрі міста на честь воїнів Радянської Армії і партизан. Про історію виникнення цих пам'ятників писала у 1944 р. республіканська газета «Колгоспне село»...

Перенести трупи в Братську могилу з яру на Струнківці фізично було неможливо, бо:

- через давність (близько 2 роки) трупи повністю розкладені;
- вони були хаотично розкидані по всьому проваллю, заросли бур'янами і молодими деревами.

Комісія прийняла рішення поставити там пам'ятник із написом: «Здесь немецко-фашистские захватчики расстреляли 3500 человек еврейского населения».

*Спогади Волкова П. Рукопис.-Особ. архів
М. Пономаренка.*

НЕКРОПОЛЬ ЗОЛОТОНІЩИНИ

№ уп	Назва	Місце	Рік
1	Братська могила воїнів, загиблих у вересні 1941 р. і в жовтні 1943 р. (кількість загиблих не встановлено)	м. Золотоноша, вул. Шевченка	1950
2	Братська могила 416 воїнів, померлих від ран у 1941-1943 р.р.	вул. Пролетарська, кладовище	1965
3	Братська могила 12618 військово-полонених і мирних жителів, розстріляних у жовтні 1941-березні 1943 р.р. і 152 воїнів, що загинули при визволенні міста у вересні 1943 р.	м. Золотоноша Меморіальний парк	1988
4	Пам'ятник 3800 євреям-жертвам фашистського терору	м. Золотоноша, урочище Струнківка	1998
5	Братська могила 7 радянських воїнів, що загинули при визволенні села у вересні 1943 р.	с. Антипівка	1957
6	Пам'ятник 120 полеглим односельчанам	с. Антипівка	1970
7	Пам'ятник 100 односельчанам	с. Богдани	1981
8	Братська могила 14 воїнів, що загинули при визволенні села у вересні 1943 р.	с. Богуславець	1957
9	Пам'ятник 223 односельчанам	с. Богуславець	1968
10	Пам'ятник 65 односельчанам	с. Броварки	1961
11	Братська могила 172 воїнів, що загинули у вересні-жовтні 1943 р. (у тому числі Герой Радянського Союзу О.А. Бичковський)	с. Бубнівська Слобідка	1957
12	Пам'ятник 371 односельчанам	с. Бубнівська Слобідка	2000
13	Братська могила 58 воїнів, що загинули при визволенні села у вересні 1943 р.	с. Бубнівська Слобідка	1956
14	Пам'ятник 252 односельчанам	с. Вільхи	1964
15	Пам'ятник 343 односельчанам Братська могила 58	с. Вознесенське	1964 1956
16	Братська могила 13 воїнів і партизан (у т.ч. Героїв Радянського Союзу О.І.Корольова та К.К. Єрмашина) що загинули у вересні-жовтні 1943 р.	с. Гельмів	1954
17	Пам'ятник 519 односельчанам	с. Гельмів	1954
18	Братська могила 13 воїнів, що загинули, визволяючи село у вересні 1943 р.	с. Гладківщина	1954
19	Пам'ятник 131 односельчанам	с. Гладківщина	1976
20	Братська могила 6 воїнів, що загинули при визволенні села у вересні 1943 р.	с. Деньги	1982
21	Пам'ятник 312 односельчанам	с. Деньги	1982
22	Братська могила 5 партизан, які загинули у 1920 р. і 1 воїна, що загинув у вересні 1943 р.	с. Дмитрівка	1959
23	Братська могила 34 воїнів, що загинули у вересні 1943 р. та померли від ран у госпіталі у вересні-листопаді 1943 р.	с. Дмитрівка	1977
24	Пам'ятник 307 односельчанам	с. Дмитрівка	1956
25	Братська могила 16 воїнів, що загинули при визволенні села у вересні 1943 р.	с. Домонть	1959
26	Пам'ятник 391 односельчанам	с. Домонть	1959
27	Братська могила 17 воїнів, що загинули у липні 1941 і у вересні 1943 р.	с. Дробиці	1954
28	Пам'ятник 228 односельчанам	с. Дробиці	1965
29	Братська могила 4 воїнів, що загинули, визволяючи село у вересні 1943 р.	х. Згар	1949

№ з/п	Назва	Місце	Рік
30	Братська могила 3 воїнів, що загинули в серпні 1941 і у вересні 1943 р.р. та пам'ятник 227 односельчанам	с. Зорівка	1963
31	Пам'ятник 123 односельчанам	с. Каленики	1961
32	Пам'ятник 229 односельчанам	с. Каврай	1967
33	Братська могила 3-м невідомим солдатам-визволителям	с. Каврайська хутори	1979
34	Пам'ятник 100 односельчанам	с. Ковтуни	1967
35	Братська могила 68 воїнів, які загинули визволяючи село у вересні 1943 р.	с. Коробівка	1958
36	Меморіал воїнам, які загинули при визволенні села	с. Коробівка	1966
37	Братська могила 14 воїнів, які загинули у вересні 1943 р.	с. Кропівна	1955
38	Пам'ятник 225 односельчанам	с. Кропівна	1992
39	Братська могила 4 воїнів, що загинули визволяючи село у вересні 1943 р.	с. Кривоносівка	1975
40	Пам'ятник 151 односельчанам	с. Кривоносівка	1962
41	Пам'ятник 161 односельчанам	с. Крупецьке	1970
42	Три індивідуальні та братська могили, в яких поховані 20 воїнів, що померли від ран у 1941 р.	с. Лукашівка	1979
43	Пам'ятник 90 односельчанам	с. Лукашівка	1965
44	Пам'ятник 58 односельчанам	с. Мелесівка	1969
45	Пам'ятник 251 односельчанам	с. Новодмитрівка	1965
46	Братська могила 4 мирних жителів, що загинули від рук фашистів у часи окупації і 24 воїнів, що загинули при визволенні села у вересні 1943 р.	с. Півніа	1947
47	Пам'ятник 528 односельчанам	с. Півніа	1965
48	Могила радянського воїна Григорія, що загинув визволяючи село у вересні 1943 р.	с. Плешкані	1956
49	Пам'ятник 115 односельчанам	с. Плешкані	1976
50	Пам'ятник 55 односельчанам	с. Поділенке	1975
51	Братська могила 73 воїнів, що загинули визволяючи село у вересні 1943 р.	с. Підставки	1956
52	Пам'ятник 152 односельчанам	с. Підставки	1956
53	Братська могила 64 воїнів, що загинули у вересні 1943 р.	с. Стьобоківка	1957
54	Братська могила 9 воїнів, що загинули при визволенні села у вересні 1943 р.	с. Стьобоківка	1986
55	Пам'ятник 107 односельчанам	с. Стьобоківка	1968
56	Меморіальний комплекс: Братська могила 2 воїнів, що загинули, визволяючи село. Пам'ятник 164 односельчанам	с. Скорівка	1967
57	Пам'ятник 181 односельчанам	с. Софіївка	1956
58	Пам'ятник односельчанам, що загинули в 1941-1945 р.р.	с. Хвильово-Сорочин	1982
59	Пам'ятник 134 односельчанам		
60	Братська могила 42 радянських воїнів, що загинули у вересні 1943 р.	с. Чапасівка	1958
61	Пам'ятник 386 односельчанам	с. Чапасівка	1964
62	Пам'ятник 64 односельчанам	с. Червчаніа	1965
63	Пам'ятник 252 односельчанам	с. Шабельники	1967
64	Одиночні могили невідомих воїнів	с. Малінська с. Малівка с. Мицалівка с. Марказівка с. Ковтушівка с. Хвильово-Сорочин с. Шербинівка	

Пам'ятники Золотошнини. Рукопис.- Дані Золотошнинської організації товариства охорони пам'ятників історії та культури.

ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ВИЗВОЛИТЕЛЯМ

(Із рішення виконкому Золотошнинської районної ради від 27 липня 1976 р. № 275)

У зв'язку з реконструкцією центральної площі в м. Золотоноша виконком районної ради депутатів трудящих ухвалив:

1. Просити виконком обласної ради депутатів трудящих:

– дати дозвіл на заміну пам'ятного знаку загиблим воїнам-анкістам на центральній площі м. Золотоноші за кошти місцевого бюджету та дольової участі обласного товариства охорони пам'ятників історії та культури вартістю до п'яти тисяч карбованців.

(Пам'ятний знак: танк Т-34 на постаменті із залізобетону, облицьованого гранітною плиткою).

Голова В. Шаповал

Секретар В. Цибенко

ДАЧО. – Ф.Р – 624. – оп.2. – спр.1018. – арк.45.

ЗАМІНА ОБЕЛІСКА

(Із рішення виконкому Золотошнинської районної ради від 24. 02. 1976 р.)

У роки Великої Вітчизняної війни з села Плешкані Підставської сільської ради загинуло 111 воїнів, їм було тимчасово збудовано обеліск із цегли.

Виконком Підставської сільської ради депутатів трудящих та загальні збори колгоспників колгоспу ім. 50-річчя Жовтня підняли клопотання про заміну обеліску, який інтенсивно руйнується.

Виконком ухвалив:

1. Просити виконком обласної ради депутатів трудящих:

– дати дозвіл виконкому Підставської сільської ради депутатів трудящих замінити обеліск Слави в селі Плешканях вартістю до 5 тис. крб.

ДАЧО. – Ф.Р – 624, оп.2. – спр.1010. – арк.27-28.

ПЕРЕПОХОВАННЯ

Із ухвали виконкому Золотошнинської районної ради від 13.05. 1976 р.

У зв'язку з реконструкцією центральної площі с. Дмитрівки, виконком районної ради депутатів трудящих УХВАЛЮЄ:

1. Дати дозвіл виконкому Дмитрівської сільської ради депутатів трудящих провести перепоховання останків воїнів громадянської та Великої Вітчизняної війни.

2. Зобов'язати виконком Дмитрівської сільської ради (голова Карась Д.М.) для організації роботи по перенесенню останків воїнів створити комісію...

ДАЧО. – Ф.Р– 624.– оп.2.– спр.1015.– арк.27.

УТОЧНЕННЯ СПИСКІВ ЖЕРТВ ФАШИЗМУ

(Рішення Золотоніського райвиконкому від 28.05.87 р. № 119)

У зв'язку з будівництвом у м.Золотоноші меморіального комплексу жертвам фашизму, виконком районної ради народних депутатів вирішив:

1. Зобов'язати виконком міської ради народних депутатів (т.Олійник М.Г.) та районного військового комісара т.Даниленка А.М. до 5 червня 1987 р. скласти списки жителів м. Золотоноша, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Архівний відділ Золотоніської райдержадміністрації.- Ф.1.- оп.1.- спр.1584.- арк.72.

ТВОРЦІ МЕМОРІАЛУ

9 травня 1988 року в Золотоноші урочисто відкрито меморіальний Парк та пам'ятник жертвам фашизму.

Автори пам'ятника – скульптор Борис Потапович Микитенко і архітектори Ігор Сидорович Ланько, Олексій Іванович Заваров та Олександр Станіславович Ренькас. Проект меморіального парку розроблено Черкаською філією «Укркомунремшляхпроект» (директор Ліпкало Б.С., архітектор Коляда І.В.)... Бригада різьбярів по каменю Київського об'єднання «Художник» задум скульптора втілила за рік (бригадир Василь Іванович Коржов)...

У будівництво меморіального парку загиблим воїнам і громадянам разом із Київського об'єднання «Художник» вклали свою працю і кошти всі трудові колективи міста і району... З 1 мільйона 200 тис. крб., утрачених на будівництво меморіалу, майже 450 тис. – особисті добровільні внески населення.

*Осадча Н. Їм підкоряється граніт. //ПЛ.
-1988 – 9 травня*

ІЗ АКТУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИЙМАЛЬНОЇ КОМІСІЇ

1. Пам'ятник загиблим радянським воїнам і громадянам споруджено в 1988 році в центрі м. Золотоноша відповідно до постанови ЦК Компартії

України і Ради Міністрів УРСР від 10.01.1978 року № 10 та постанови Ради Міністрів УРСР від 20.12.1984 р. № 485.

Авторами пам'ятника є скульптор Микитенко Борис Потапович, кандидат архітектури Ланько Ігор Сидорович, член-кореспондент АХ СРСР Заваров Олексій Іванович, архітектор Ренькас Олександр Станіславович.

2. Проектування пам'ятника здійснили Міністерство культури УРСР, Держбуд УРСР разом з Черкаським облвиконкомом, Спілкою художників України, Спілкою архітекторів України. Технічну документацію на спорудження пам'ятника виконало Київське творчо-виробниче об'єднання «Художник» Художнього фонду УРСР.

3. Роботу по виготовленню та спорудженню пам'ятника виконало Київське творче-виробниче об'єднання «Художник», роботи по благоустрою прилеглої території виконали трудові колективи міста і району.

4. Пам'ятник загиблим радянським воїнам і громадянам являє собою багатофігурну скульптурну композицію, встановлену на кургані в центрі меморіального парку поряд з братською могилою радянських воїнів та закатованих фашистами громадян, яка увічнює нескореність духу радянського народу в роки Великої Вітчизняної війни.

Скульптурна композиція виконана з сірого граніту Старобабанського гранкар'єру. Розміри скульптур – 5,2 м, скульптурної композиції – 9,7, кургану – 3,0 м.

5.Вартість спорудження пам'ятника за кошторисно-фінансовим розрахунком, експертиза якого проведена Держбудом УРСР, становить 289,36 тис. крб.

6.Державній приймальній комісії подано перевірену Держбудом УРСР таку документацію:

кошторис та робочі креслення, акт геологорозвідки, а також, акт на земляні роботи, акт готовності скульптури до встановлення на постамент, акт благоустрою площі, фотознімки пам'ятника.

7.Державна приймальна комісія вважає, що пам'ятник загиблим радянським воїнам і громадянам в м. Золотоноша Черкаської області виконано на високому ідейно-художньому рівні і приймає його з оцінкою «відмінно».

Голова комісії П.С. Сергієнко
Заступник голови О.М. Дубовий

*Архів відділу архітектури Золотоніської
РДА*

КОШТОРИС ПАМ'ЯТІ

(із рішення Золотоніського райвиконкому від 15.04. 88 р. № 83)

Розглянувши клопотання комбінату комунальних підприємств, виконком районної ради народних депутатів вирішив:

1. Затвердити кошторис на благоустрій території біля пам'ятника загиблим радянським воїнам і громадянам в м. Золотоноші в сумі 55,47 тис. крб., в т.ч. будівельно-монтажні роботи 48,54 тис. крб.

Архівний відділ Золотоніської райдержадміністрації: Ф.1.- оп.1.- спр.1627.- арк.33.

ГОРИТИ ВІЧНОМУ ВОГНЮ

(із рішення Золотоніського райвиконкому від 13.06. 88 р. № 132)

1. У зв'язку з відкриттям меморіального парку в м. Золотоноші виділити комбінату комунальних підприємств ліміти на природний газ на 1988 рік в кількості 51 тис. м³ для «вічного вогню».

Архівний відділ Золотоніської райдержадміністрації: Ф.1.- оп.1.- спр.1629.- арк.27.

ЗБУДУЄМО ПАМ'ЯТНИК

...На жаль, тривалий час площа біля Братської могили в районі Струнківки була засмічена, не було там і немає пам'ятного знаку.

Товариство єврейської культури виступило з пропозицією, до свята 50-річчя Великої Перемоги спорудити пам'ятник на місці розстрілу близько 4000 ні в чому не винних євреїв і громадян інших національностей. Хай пам'ятник цей символізує нашу шану жертвам фашистського терору, хай кличе ненавидіти нацистів, нащадки яких то тут, то там каламутять воду.

...Нелегко буде профінансувати спорудження пам'ятника. Почали ми з себе. На зборах всі члени товариства внесли кошти для цієї мети, а працездатні вирішили фізично працювати на впорядкуванні Братської могили...

Радзінський М. Як символ шани // Златокрай- 1995 р. – 1 березня.

Є ПАМ'ЯТНИК!

...Архітектурний замисел по спорудженню пам'ятника у зв'язку з економічними труднощами довелось втілювати поетапно. Два роки тому стараннями міського товариства єврейської культури при активній підтримці

місцевих властей, допомозі установ і підприємств Золотоноші, що виділили будівельні матеріали, машини, робочу силу, основна частина пам'ятника була споруджена. Ця допомога довела, що тепер є місце братству не по крові, а по духу і справах.

І ось, до сьомої річниці Дня незалежності України за допомогою місцевих властей, за моральної і матеріальної підтримки президента Асоціації єврейської організації малих міст України Петра Рашковського будівництво пам'ятника завершено. Над стіною з червоного мармуру, на висоті чотирьох метрів, встановлена великих розмірів мінора.

Брагинський Я. Это нужно живым// Век – 1998. – 21 грудня. (перекл. з рос.)

АЛЕЇ ПАМ'ЯТІ

...На заклик жителів села Худяки Черкаського району: «Закладемо парк, створимо алеї Перемоги...» трудящі Золотоніського району вирішили упорядкувати земельні ділянки навколо пам'ятників. Разом з тим у с. Скороківці біля обеліска Слави буде посаджено 30 дубів. У центрі Богуславця жителі посадять 12 дубів – символ пам'яті про 12 односельчан, що їх фашисти стратили в Золотоноші. В Антипівці про подвиг розповідатиме червона калина, 30 кущів якої буде посаджено біля обеліска.

Жителі Домонтова закладають алею з різних порід дерев, яка вестиме до пам'ятника воїнам-визволителям. Кожен ветеран посадить своє пам'ятне дерево. На території рибколгоспу «Дніпровець» буде закладено сквер ім. 30-річчя Перемоги.

Великий сквер закладуть у центрі свого села жителі Кавраю.

Парки, сквери, алеї будуть посаджені також у Ковтунах, Кропивні, Чапасвці, Подільському, Шабельниках.

Бабич М. Деревя шумітимуть про подвиг// ПЛ. – 1975. – 9 січня.

СЛІДОПИТИ В ПОШУКУ

Збираючи матеріал про ратні подвиги земляків, слідопити Чапасвської середньої школи дізналися, що їх односельчанин Григорій Пантелеймонович Береза, який не повернувся з фронту, був нагороджений трьома орденами Слави... На жаль, нагородні документи не збереглися, а, отже, й зібрані відомості підтвердити було нічим... І тоді лист за 15 дитячими підписами полетів у Москву в Міністерство оборони. Відповіді чекали з нетерпінням. І вона незабаром прийшла. З головного управління кадрів Міністерства оборони СРСР надіслали документи про нагороди повного кавалера

ордена Слави...

Нещодавно експозицію кімнати бойової слави школи в Чапаєвці поповнили копії нагородних листів Григорія Берези, надіслані з архіву Міністерство оборони СРСР...

Відкрито ще одну сторінку доблесті і героїзму, якій не померкнути у війнах.

Голиш Г. Герої не вмирають//Черкаська правда.- 1975. -22 січня.

ВІДЛУННЯ ВІЙНИ

...Виявити останки екіпажу Ісаєва і Берези після трагічної його загибелі 7 квітня 1945 року не вдалося... Та відлуння тих далеких подій пробилися через товщу повоєнних десятиліть в наші дні. У листопаді 1988 року під час проведення очисних робіт на території парку 40-річчя ВЛКСМ м. Калінінграда були знайдені останки героїчного екіпажу ІЛ-2. Два місяці копінкою пошукової роботи, в якій взяли участь працівники військкомату, управління внутрішніх справ, історики, краєзнавці, самі слідопити – не залишили жодного сумніву: літак належав екіпажу Юхима Ісаєва та Григорія Берези.

На місці героїчної загибелі славних соколів було встановлено пам'ятний знак, відкриття якого відбулося 7 квітня 1985 року.

... Останки нашого земляка Г.П.Берези були перевезені до Чапаєвки. Тут відбулося поховання героя з відданням йому найвищих військових почесностей. Ця подія буквально сколихнуло все село. Того дня і старі, і малі зібралися біля його рідної домівки на траурну процесію. В церемонії похорону взяли участь жителька Золотоноші, сестра Григорія – Оксана Пантелеймонівна Береза, два племінники героя, названі у його честь Григоріями...

Голиш Г. Повернення. // Черкаська правда – 1989 – 7 червня

ПАМ'ЯТНИК ГЕРОЮ У ЧАПАЄВЦІ

...Через 44 роки після війни останки нашого земляка знайдені у Калінінграді і віддані рідній землі 7 травня 1989 року. Вирішила тоді сільська громада спорудити на могилі славного сокола пам'ятник. Упродовж півтора року йшов збір добровільних пожертв жителів села. Чималі кошти у фонд спорудження пам'ятника переказали кооперативи «Милосердя» та «Газівник».

Пам'ятник створювався талановитими митцями Київського об'єднання «Художник» – Едвардом Михайловичем та Михайлом Едвардовичем

Кунцевичами. Встановлення пам'ятника та благоустрій території навколо цього монумента взяли на себе колективи колгоспу ім. Чапаєва та місцевої школи.

І ось настав довгожданий день відкриття пам'ятника герою. Знаменно, що подія, яка своїм значенням сягає за межі Черкащини, сталася якраз напередодні трагічної дати початку Великої Вітчизняної війни.

... У цьому торжестві взяли участь бойові побратими Григорія Берези – ветерани 74-го Сталінградського гвардійського штурмового авіаційного Червонопрапорного орденів Суворова і Кутузова полку. З Москви прибули секретар ради ветеранів восьмої повітряної армії, підполковник у відставці Костянтин Федорович Куликов та колишній майстер по артозброєнню полку Галина Никодимівна Павлова, з міста Ліді (Білорусь), учасник двох парадів Перемоги, майор у відставці Панас Тихонович Золотарський, з Бердичева – колишній повітряний стрілець Михайло Пилипович Мороз, з Калінінграда – керівник пошукової групи Олександр Григорович Шевчук.

Впало біле покривало – і поглядам присутніх відкрився величний пам'ятник славному соколу, виконаний з білого мармуру. На фасаді пам'ятника напис: «Сучаснику, зупинись і вклонись світлій пам'яті героя. Тут спить вічним сном наш земляк, повний кавалер ордена Слави, повітряний стрілець ІЛ-2 Г.П. Береза».

Голиш Г. Пам'ятник герою // Златокрай. – 1992. – 30 червня.

ШАНА

Вшанування пам'яті полеглих односельців здійснено в Гельмязові згідно з рішенням виконкому сільської ради за сприяння радгоспу «Росія»:

а) 523 імені занесено на меморіальні гранітні плити обеліску Слави в центрі села з фігурою смертельно пораненого воїна. Виготовлено магнітну плівку з іменами всіх полеглих у записі диктора республіканського радіо Євченка. Кожного дня Перемоги місцеве радіо називає полеглих поіменно.

б) До 50-річчя визволення України реконструйовано Братську могилу визволителів Гельмязова, партизанів. Скульптуру воїна на ній оковано міддю. Імена визволителів висічені на гранітній плиті.

в) Рішенням виконкому сільської ради (на подання краєзнавців) названо вулиці в Гельмязові:

1. Вулиця 23-го вересня – дня визволення Гельмязова.

2. Вулиця Корольова Олександра Гнатовича – генерала, Героя Радянського Союзу, командира 23-ї дивізії – визволительки села і району. Похований у Гельмязові.

3. Вулиця Єрмішина Кузьми Кузьмовича – майора, Героя Радянського Союзу, заступника командира 35 полку. Похований у Гельмязові.

4. Вулиця Гайдара Аркадія Петровича – письменника, воїна, партизана загону ім. Чапаєва Гельмязівського району.

5. Вулиця Горелова Федора Дмитровича – командира партизанського загону ім. Чапаєва

6. Вулиця Ілляшенка Мусія Івановича – голови колгоспу ім. Молотова с. Гладківщини, комісара загону ім. Чапаєва.

7. Вулиця Склярєнка Семена Дмитровича – письменника-земляка, фронтовика.

г) Виготовлено Книгу Пам'яті з іменами всіх полеглих у війні, репресованих, померлих від голоду.

д) Виготовлено погруддя Героїв Радянського Союзу (для музею):

Лисенка М.О.

Чорного І.Г.

Корольова О.Г.

Єрмішина К.К.

Бюст повного кавалера ордена Слави М.К. Андрієнка.

е) Виготовлено діараму «Визволення Гельмязова 23 вересня 1943 року» (художник Жабінський, м. Київ).

ж) Створено музей, у якому найбільший відділ присвячений героям війни.

Зі звіту виконкому Гельмязівської сільської ради. – 1995 р.

МУЗЕЙ У ВОЗНЕСЕНЬСЬКОМУ

Думка, як найкраще закарбувати в пам'яті людській подвиги своїх земляків – вознесенців, хвилювала не одного. Найактивнішими виявилися школярі. У 1966 році їх руками було створено кімнату бойової слави села.

Щороку учні під керівництвом Олександри Федорівни Слюсар влаштували походи «дорогами війни». Кожен учень готував історію своєї вулиці і збирав фотографії полеглих на війні та відомості про їх подвиг.

Учні самі виготовили планшети – кожен клас по одному: «Партизани Золотоніщини», «Учасники боїв за визволення Батьківщини», «Міста-герої», «Вихователі школи – учасники Великої Вітчизняної війни», «Вони форсували Дніпро»...

Близько тисячі вознесенців брали участь у героїчній боротьбі. Із них 317 загинуло, 365 нагороджені орденами і медалями. Про подвиг цих людей із села над річкою Згар можна писати цілі книги... Словом, неможли-

во переоцінити значення кімнати бойової слави у Вознесенській середній школі.

*Пономаренко М. Дзеркало історії //ПЛ.
– 1975. – 31 липня.*

НАГОРОДИ ЗНАЙШЛИ ГЕРОЯ

Назавжди у пам'яті ветерана війни і праці Василя Павловича Іванченка вкарбується листопадовий день 1990 року. Адже саме тоді йому було вручено нагороду – орден Червоної Зірки. А шукала ця відзнака героя упродовж вже 47 років з далекого і близького 1943-го. І знову згадалися фронтові дороги, занесли старі рани, розбурхалась пам'ять ветерана...

Військова служба жителя Чапаськи Василя Павловича Іванченка тривала 2995 днів і ночей. Йому випала честь взяти участь у грандіозних боях на Західному фронті восени 1942 року, взимку 1943 року. Не забути фронтовику масштабної Ржевсько-Сичівської наступальної операції, в ході якої було розгромлено велике угруповання фашистів. Начальник телеграфної станції Іванченко забезпечував безперебійний зв'язок під шаленим обстрілом противника. Командування полку помітило хоробрість і розважливість сержанта, у лютому 1943 року були оформлені документи про нагородження його орденом Червоної Зірки.

Та не судилося тоді Василю Павловичу одержати заслужену нагороду... Упав на полі бою сержант під Ржевом і опам'ятався лише у госпіталі. Витягли з його тіла лікарі смертельний метал і знову на 2 місяці прикувало поранення Іванченка до спротивілого ліжка.

Той бій у жовтні 1943 року запам'ятався сержантові назавжди. Полк успішно наступав, проте на одній із ділянок фронту, ворог, зібравши значні сили, пішов у контрнаступ. Повзли хрестаті панцерники, випльовуючи смертельний вогонь, увесь простір заповнили коричневі мундири наступаючих фашистів, знімались чорні сутани вибухів мін і снарядів. Командир полку наказав відступити. Проте Іванченко, зневажаючи небезпекою, під шаленим вогнем зумів забезпечити евакуацію телефонної станції з усіма лініями зв'язку. Та вибухнув поряд ворожий снаряд і світ померк в очах Василевих... І не знав Іванченко, що за мужність і героїзм у цьому бою його було представлено до нагороди орденом Червоної Зірки. Життя покидало понівечене осколками, змучене напруженим фронтовим життям тіло. Довгі дні і ночі боролися за життя молодого сержанта офіцери милосердя, зрештою майстерність військових лікарів і дужий молодий організм дозволили вирвати Іванченка з лабет смерті.

Цього разу лікування тривало 9 місяців. А в червні 1945 року йому була

вручена перша бойова нагорода – орден Червоної Зірки, котра шукала його з жовтня 1943 року.

А другий орден забарився аж на 47 років і був вручений у 1990 році...

Голиш Г. Через 47 років // ПЛ. – 1990. – 27 листопада.

СЛОВО ВЕТЕРАНА

Плин часу стирає спогади навіть у самих учасників історичних подій, а для покоління, яке народилося пізніше і не пережило подібних подій, ці спогади можуть видатися незрозумілими, не сприйматимуться. Тому, в ім'я пам'яті та правди вкрай необхідно і правильно відтворити в спогадах ще живих учасників подій Великої Вітчизняної війни, адже їх лишається все менше і вік їх близиться до заходу... Але залишається обов'язок передати естафету живої пам'яті дітям і онукам.

На жаль, сьогодні багато хто охаює минуле... Один з таких покрикував до мене: «А що ви нам завоювали? Якби не добивалися Перемоги, то ми б зараз баварське пиво попивали...»

– Не пиво, а брудну воду з калюж, – тільки так могу я відповісти. А щодо питання «Що завоювали?» – відповідь: «Наш народ врятував людство від фашистського пригноблення і винищення».

Любенко І. В ім'я пам'яті і правди. // Златокрай – 1995 – 8 лютого

УРОКИ МУЖНОСТІ

Назавжди залишилися в серцях наших юнаків і дівчат уроки мужності, на яких був присутній Герой Радянського Союзу Дмитро Фролович Тарасков. У вересні 1943 р. він визволяв наше село Гладківщину. Військова частина, в якій він служив, майже місяць стояла після того в нашому селі...

Виконуючи завдання республіканської операції «Пароль – бойова слава», слідопити школи с. Гладківщини збирали матеріал про визволення свого села від фашистів і про воїнів, які брали в цьому участь. Розшукаги Д.Ф.Тараскова допоміг нам односельчанин, бойовий побратим Дмитра Фроловича М.С.Луняев. Перша хвилююча зустріч із Героєм відбулася в день 30-річчя визволення Золотоноші від німецько-фашистських загарбників.

Кравченко Н. Почесний піонер // ПЛ. – 1976. – 23 вересня.

ЩЕ ОДНЕ ІМ'Я

Нещодавно на Братській могилі 40 воїнів, які полягли в боях за визволення Чапаєвки у роки Великої Вітчизняної війни, з'явилося ще одне раніше невідоме прізвище – лейтенант Сергій Костянтинович Оленський. Це слідопити місцевої школи за допомогою працівників Міністерства Оборони СРСР встановили, що серед інших воїнів у Братській могилі похований і лейтенант Оленський.

А потім відбулась хвилююча зустріч з матір'ю героя – Клавдією Євгенівною, яка живе у м. Фрунзе. За тисячі кілометрів приїхала вона на могилу сина...

Голиш Г. Хвилююча зустріч // Черкаська правда. – 1976. – 15 червня.

ПОШУК

У районі проведена значна робота по встановленню прізвищ загиблих на фронтах земляків, закатованих фашистами мирних жителів. Групи «Пошук» у школах діяли невтомно. Відзначилися учні Золотоніської середньої санаторної школи-інтернат під керівництвом виховательки С.І.Макаренко. Завдяки школярам 127 сімей дізналися, що на Золотоніській землі поховані їх рідні.

Книга Пам'яті України. Черкаська область. – К., 1995. – Т.3. – с. 852.

ІЗ НАУКОВОЇ РОБОТИ УЧЕНИЦІ ЧАПАЄВСЬКОЇ ШКОЛИ

(Черкаське відділення Малої Академії Наук України, диплом III ст.)

... Штабом партизанського руху при військової раді Південно-Західного фронту на лівобережну Черкащину була направлена група під командуванням М.Р.Соболева-Кузьміна. Про її самовіддані дії детально розповідає у своїй книзі «Фронт в тилу вермахта» колишній начальник штабу партизанського руху фронту полковник О.М.Асмолов. Парашутний десант Соболева-Кузьміна із 72 бійців був висаджений у серпні 1943 року в Чубарівському лісі неподалік Великої Бурімки. Ворог оточив ліс і відкрив шалений вогонь по десантниках. Проте вночі десант з під вогню болотами на берег Дніпра вивели місцеві підпільники...

Зв'язківець П.Труш повідомив керівника Чапаєвської підпільної групи про розташування загону Соболева-Кузьміна. Підпільники, навантаживши підводу продуктами, уночі рушили на з'єднання з десантниками. До-

рогою підпільники знищили поліцая, обстріляли машину з комендантом Ірклієвського району, вступили в бій із власівським обозом зв'язку. Прибувши в загін, чапасєвські підпільники прийняли партизанську присягу. Вони створили окрему групу, що оперативно підпорядовувалась командуванню загону Соболева. Командиром групи Соболев призначив С.Кривницького, комісаром Ф.Логвиненка. Уже тоді група відкрила бойовий рахунок: нею було розгромлено загін німецьких карателів кількістю 30 чол. За цей бойовий успіх Соболев оголосив групі подяку.

У оперативному зведенні штабу партизанського руху Південно-Західного фронту говорилося так: «Об'єднаний загін під командуванням т.Соболева, що діяв у районі Оболоні-Золотоноші зріс до 200 чол. за рахунок місцевого населення».

Загін діяв в тилу ворога 44 дні. За цей час партизани розгромили ворожу колону, підірвали 2 мости, захопили на Дніпрі 3 фашистські човни, знищили 113 солдатів і офіцерів, в тому числі полковника, захопили 4 вантажних і 1 легковий автомобіль...

...У момент вирішальних боїв за Золотоношу вогонь німецьких батарей, встановлених на західній околиці міста, перешкоджав просування наших військ. Командування корпусу поставило перед партизанами М.І.Саврана завдання: пробратися в тил ворога і подавити вогонь фашистських батарей.

Партизани з честю виконали це завдання і командування 3-го Сталінградського мехкорпусу оголосило М.І.Саврану та його бійцям подяку...

Голиш Л. Боротьба жителів Золотоніщини з фашистським окупаційним режимом у 1941-1943 рр. Рукопис. – Черкаси: 1996. – збірник рукописів Черкаського відділення Малої академії наук. – с. 20-23.

«МОЇ РІДНІ І БЛИЗЬКІ НА ФРОНТАХ СВЯЩЕННОЇ ВІЙНИ»

(Добірка уривків із статей членів клубу «Пошук» – учнів Чапасєвської школи)

ДІДУСЬ – ГЕРОЙ

Ми хочемо розповісти про нашого дідуся, ветерана війни, жителя Золотоноші Івана Юхимовича Пузєєва... Закінчив він полкову школу і став механіком-водієм легендарної «тридцятичетвірки». Перше бойове хрещен-

ня прийняв у районі Львова вже 24 червня 1941 року. Танковий корпус Пилипенка вступив у першій бій з наседаючим ворогом.

У цьому кроповопролитному бою найбільше відзначився екіпаж танка, у складі якого був Пузєєв. На початку липня разом із бойовими побратими Іван Юхимович був нагороджений орденом Червоної Зірки.

... Потім його було направлено в танкове училище і по закінченню присвоєно звання лейтенанта. Іван Юхимович став командиром самохідки «САУ-152», котру бійці любовно охрестили «звіробосм», оскільки вона була грозою фашистських «тигрів» і «пантер». Не забути нашому дідусеві бої на вогняній Курській дузі, зокрема жорстокої танкової баталії біля Прохорівки. Тут самохідка Пузєєва підбила кілька ворожих танків і відважно-го лейтенанта нагородили медаллю «За відвагу». А потім – бої за визволення України і Польщі і штурм фашистської твердині Берліна... Не раз горів у танку, дивився у вічі смерті, все витримав, повернувся додому з Перемогою...

Димова Н., Димова С. Наш дідусь // Освіта. – 1991 – 21 червня.

ФРОНТОВІ ДОРОГИ

...У районі Харкова група розвідників, у складі якої був і мій дідусь Кулик Йосип Андрійович, одержала завдання розвідати вогневі точки ворога. Проте противник виявив розвідників, і їм довелося приймати бій. Розвідники стрімко увірвалися у ворожу траншею, вступили у рукопашний бій, взяли у полон ворожого офіцера і організовано відступили. «Язык» дав цінні відомості радянському командуванню, про розташування стратегічних об'єктів німецьких військ. За проведення цієї операції розвідників було нагороджено. На грудях Кулика засяяла медаль «За відвагу». А потім було форсування Дніпра і «український Сталінград», бої за визволення Правобережної України, Ясько-Кишинівська операція, фронтові дороги Румунії, Угорщини і Австрії. За мужність і героїзм розвідник був нагороджений ще однією медаллю «За відвагу» та орденом Слави III ступеня.

Кулик Ю. Кавалер ордена Слави // Освіта. – 1991. – 21 червня.

ПЕРЕМОЖЕЦЬ

Про доблесть і героїзм Григорія Берези говорять його нагороди. За Ясько-Кишинівську наступальну операцію нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня. За визволення Ростова-на-Дону отримав медаль «За

бойові заслуги». Та найбільше ветеран пишається медаллю «За відвагу», якою нагороджений після важкого бою за село Данило-Іванівка, де був важко поранений.

Перемогу молодий лейтенант зустрів в Австрії. Його полк вів запеклий бій на передовому рубежі. Бійці билися до останнього патрона, але їхні сили танули, їх все меншало і меншало. Отримали наказ: йти в другий ешелон для формування нового полку. Але тут, як грім серед ясного неба пролунала радісна звістка: «Перемога! Скінчилася війна!». Переможцями з далекої Австрії вони поверталися до рідної домівки.

Кожукало Я., Труба С. Переможець // Вісник Золотоніщини. – 1995. – 29 квітня.

ДОЛЯ СОЛДАТА

З перших хвилин війни частина Пилипенка О.П. понесла важкі втрати: загинула майже половина особового складу. Той перший бій на Західному фронті влітку сорок першого – був найтяжчим. Червоноармійці відбили п'ять атак німецьких загарбників, витримали жахливе бомбардування. Герої ще чотири дні утримували рубіж. Серед чудом уцілілих лишився і Олексій Петрович. Під час одного із наступних боїв рештки батальйону потрапили в оточення і важко поранений Пилипенко опинився у німецькому полоні. Потяглися жахливі дні фашистської неволі. Пораненому доводилося особливо важко. Була вже пізня осінь, а військовополонені лишилися в літньому обмундируванні. Мерзли, голодували. Пізніше його помістили в концентраційний табір. Та він не зламався, не пішов на службу до фашистів і навіть у концтаборі продовжував боротьбу. Разом із товаришами Олексій Петрович організував втечу, їм це вдалося, але через деякий час вони знову потрапили до карателів. У 1944 році, звільнений з неволі радянськими військами, знову пішов на фронт. Воював на другому Білоруському командиром відділення автоматників. Брав участь у багатьох боях, а найбільше запам'яталися йому жорстокі сутички з ворогом у Східній Пруссії. За мужність і героїзм був відзначений орденом Вітчизняної війни II ступеня і медаллю «За відвагу» та іншими нагородами. Перемогу зустрів у Кенігсберзі.

Бакум О., Даник А. Доля солдата // Вісник Золотоніщини. – 1995. – 29 квітня.

МІЖ ДВОМА ВОГНЯМИ

Павло Кирилович Кулик у нашому селі людина шанована. Народився

15 червня 1918 року в сім'ї колгоспників, дитинство провів у Чапаєвці. Після закінчення десятирічки вступив до військово-технічного училища. У грізному 41-му студентом пішов на фронт: пізнав прикрощі відступу, радість Перемоги.

– Які фронтіві дороги довелося пройти?

– Згадувати і нелегко, і радісно. На початку війни, відступали із Західної України аж за Волгу. Під Москвою дали бій ворогу, за який був нагороджений медаллю «За бойові заслуги».

– Який епізод найбільше запам'ятався?

– Дещо дивно, але трапилося так, що ми потрапили під обстріл своєї ж бойової частини. Воював я тоді вже на Україні, служив у розвідці. І послали якимось мене на завдання. Була у нас одна бронемашинка Б-64 і два бронетранспортери. Коли дійшли до другого рубежу, у нас перервався зв'язок із загonom. Повертатися ми не могли, бо мали завдання, то ж попрямували до переправи. Командир нашого партизанського загону завів до знайомих перекусити. У дворі поставили техніку, біля неї – вартового. І тільки повернулися до машин, як побачили, що прямо на нас наступають німці. Ми стали відходити, прикриваючи нашу техніку. Таки зуміли її швидко розвернути, хоча вогонь продовжувався. Майже дійшли до наших позицій, і тут по нас відкрили вогонь свої. Довелося повернутися до німецької оборони – та знову почали бити фашисти. Опинилися між двома вогнями, аж поки по-пластунськи не добралися до своїх. Ось так було. Ще пам'ятаю бої за Корсунь-Шевченківський, битву за Сандомирський плацдарм, де обстрілювали кожний метр, бій на Курській дузі, де був важко поранений. Після госпіталю – знову діюча армія, дійшов до Вісли, брав участь у форсуванні. Маю орден Червоної Зірки. По війні служив ще у Австрії, потім в Умані, звідки вже і був демобілізований...

– Павле Кириловичу, а які радісні спогади лишилися від тих літ?

– У лютому 1942 року при визволенні Курської області зустрів свою долю – дівчину Ліду. Більш і не розлучалися, а після Перемоги побралися. Масмо трьох синів. Живемо дружно. На сучасні, тимчасові труднощі намагасмося не звертати уваги. В порівнянні зі страшними воєнними роками вони просто як передишка для переформування сил.

На війні, в тому страхітті, все ж душа тягнулася до прекрасного. Полюбив музику, і нині граю в сільському оркестрі.

– Спасибі Вам, Павле Кириловичу, за прекрасну музику Вашої душі!

Яковенко О. Між двома вогнями // Вісник Золотоніщини. – 1995. – 29 квітня.

НЕЗАБУТНЄ

Після закінчення Тамбовського училища у травні 1941 року Голищу М.І. було присвоєно звання лейтенанта. Військову службу проходив на посаді ад'ютанта командира піхотного мотомеханізованого полку. Як грім з неба почалася війна і молодому лейтенантові довелося йти на фронт захищати рідну Батьківщину. Їхній полк було перекинуто на Західний фронт в район білоруського міста Вітебська. Полк складався з необстріляних бійців, проте він відразу вступив у жорстокий бій з ворогом. Фашисти виявили дислокацію полку і обрушили на нього шквал гарматно-мінометного вогню.

Молодий лейтенант разом з начальником штабу підібрали місце для командуючого пункту і раптом в кількох кроках від нього упала бомба. Та доля виявилася милосердною, вона з якихось причин не вибухнула. У Вітебську їм довелося вступити з німецькими автоматниками в запеклий бій, під ногами горіла земля. Сили були нерівні, багато бійців загинули, а Михайло Іванович дивом уцілів. Переважаючі сили ворога нанесли нашому полку великих втрат, і дідусеві зі своїми бійцями довелося відступати. Це була страшна трагедія для армії і для всього народу, породжена авантюристичною політикою Сталіна. У ротах залишилось всього по 20 чоловік, багато командирів було вбито. Однією з рот було доручено командувати Михайлу Івановичу. Тяжким і гірким був цей відступ. Пробіралися через лісові хащі і непрохідні болота під постійним бомбардуванням і артилерійськими обстрілами ворога. А згодом йому довелося очолити залишки полку (близько 200 чоловік), бо всі офіцери загинули. Цих бійців вдалося вивести з оточення і доставити на пункт переформування. Потім знову була гірkota відступів, біль страшний втрат і жах фашистського полону.

Дорош В. Из одного металла лютю // Вісник Золотоніщини. – 1999. – 24 квітня

ПАМ'ЯТЬ

(Из статті учня 9 кл. Скориківської ЗОШ І-ІІІ ст. Р. Абрамова)

...Зі сталюю пам'яттю війни і донині не розлучається Іван Самійлович Сергієнко, людина скромна надміру і справедлива. 54 роки він носив осколок у грудях. І скільки б років не минуло, буде згадувати своїх фронтів друзів, короткочасний перепочинок, і бій, бій, бій...

У передмісті Ясс височів пагорб, з якого відкривався вигляд на місто і на річку Прут. Пагорб періодично переходив з рук в руки. Коли висоту зайняли гітлерівці, 861 стрілецький полк опинився у невідомому стані-

вищі. Іван Сергієнко зі своїм товаришем стріляли по ворогу: Іван цілів з-за рогу будівлі, а його однополчанин лежав за кілька кроків і строчив із станкового кулемета. Через деякий час фашисти помітили, хто завдавав їх дошкульних втрат і закидали їх гранатами. Товариш Івана Самійловича загинув, а він, хоч і був поранений в голову і руку, продовжував стріляти.

Незабаром підійшло підкріплення і висота була зайнята нашими військами.

Івана Самійловича було відправлено в госпіталь і за проявлену мужність представлено до нагороди орденом Червоної Зірки.

Абрамов Р. Ми перед ними в боргу // Вісник Золотоніщини. – 1999. – 24 квітня.

ЛИСТ ВІД ПРЕЗИДЕНТА

21 жовтня 1999 року листа від Президента України Леоніда Даниловича Кучми одержав учень 9-го класу Вознесенської школи Олексій Полін. Він став призером конкурсу на кращу творчу роботу «Бойові ордени і медалі моїх земляків».

Нижче подається текст телеграми Президента.

Дорогий Олексію! З великим хвилюванням прочитав Ваш твір «Бойові ордени і медалі моїх земляків», надісланий на адресу радіопередачі «Таїна слова».

Дякую Вам за пам'ять про ветеранів, за вашу небайдужу громадянську позицію.

Як син бійця, якому не судилося повернутися з кривавого пекла, усвідомлюю свій борг перед Визволителями за мирне сьогоднішнє. І як Президент робив і робитиму все для того, щоб люди, які відстояли право нашого народу на свободу і незалежність, були оточені постійною увагою і турботою.

Зичу Вам здоров'я, добра, оптимізму.

Успіхів Вам! Хай щастить!

З повагою Л. Кучма.

Адміністрація Президента України. – Київ. 21 жовтня 1999 р.

ЛИСТ У КАВРАЙ

(12 грудня 1974 р.)

Моїм юним друзям – школярам Каврайської школи Золотоніського району Черкаської області.

Дорогі діти!

Від імені ветеранів льотно-технічного складу 556-ї окремої Черкаської ордену Богдана Хмельницького авіаційної ескадрильї вітаю вас із успішним закінченням року, наступаючим Новим роком і бажаю великих успіхів у вашому навчанні...

Виконуючи ваше прохання, висилаю вам свою фотографію. В свою чергу хочеться і від вас, мої друзі, одержати вашу шкільну фотографію.

Міцного вам здоров'я, щастя і великих творчих успіхів.

З повагою – ваш Зайдулін Б.П.

Музей Каврайської ЗОШ I-III ст., №51.

МОЯ БОЙОВА БАБУСЯ

(Із статті учениці 6-го класу Деньгівської ЗОШ I-III ст. С.Бочко)

Нещодавно у нашому класі відбулася зустріч з ветераном Великої Вітчизняної війни Анастасією Пантелеймонівною Бочко. Для мене це свято було особливе, адже ця сива жінка, зморена працею, з мозолистими натруженими руками і з лагідними очима – моя рідна бабуся. Вона розповіла нам багато цікавого про своє минуле.

Нелегкою була доля моєї бабусі-фронтвички. Була поранена при форсуванні річки Вісли. Після поранення знову стала в стрій і продовжувала воювати. Перемогу зустріла в м. Прага.

Вона має багато нагород, які покрили їй усі груди...

Таких, як моя бабуся, залишилося на землі дуже мало. Ми, підрастаюче покоління, щиро вдячні цим сивочолим людям.

Вклоняємось вам, ветерани, спасибі за мир, за небо безхмарне...

Бочко С. Захисниця з села Деньги // Вісник Золотоніщини. – 1998. – 28 листопада.

І ЗНОВУ ЗУСТРІЧ

(1998, вересень)

...Небагато цього року зібралось ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського механізованого корпусу на свято визволення Золотоніщини від німецько-фашистських загарбників – всього десять, але кожен з них – особистість, про яку слід розповісти окремо.

Житель Підмосков'я Олександр Савелійович Аршинський – командир взводу автоматників, підполковник у відставці.

Москвич Олександр Васильович Васін – командир відділення розвідки, гвардії старший сержант, учасник ювілейного параду Перемоги в

Москві 1995 р.

Киянин Іван Андрійович Гаркавий – командир окремої роти автоматників, гвардії капітан у відставці.

Киянин Мирон Варфоломійович Зелений – шофер, гвардії старший сержант.

Москвич Микола Іванович Поляков – командир зенітно-кулеметної роти, полковник у відставці, учасник ювілейного параду Перемоги.

Киянин Геннадій Іларіонович Рослік – командир відділення розвідки, гвардії старший сержант, кандидат технічних наук, доцент.

Москвич Юрій Іванович Рудченко – командир мотострілецької роти, полковник у відставці, ветеран зовнішньої розвідки.

Киянин Рафаїл Костянтинівич Рокосовський-Сусликов... Син легендарного маршала Рокосовського. Вихованець бригади, генерал-майор сухопутних військ.

Москвич Сергій Якович Шагаров – механік-водій, гвардії старший сержант, учасник двох Парадів Перемоги у Москві 1945 і 1995 років.

Харків'янин Яків Маркович Хейфец – розвідник, гвардії старший сержант...

Пигор Л. Уклін вам, визволителі. // Вісник Золотоніщини. – 1998. – 26 вересня.

ПАМ'ЯТЬ СЕРЦЯ

(1999, жовтень)

Пам'ять серця кожного року кличе на золотоніську землю її визволителів. Цього разу делегація ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського механізованого корпусу на чолі з головою ради ветеранів, доктором військових наук, професором, генерал-лейтенантом Миколою Григоровичем Орловим прибула на Золотоніщину на святкування 55-ї річниці визволення України від німецько-фашистських загарбників.

Вісник Золотоніщини. – 1999. – 29 жовтня.

ІМЕНІ ЗЕМЛЯКА-ГЕРОЯ

На пропозицію Черкаської обласної державної адміністрації та Міністерства освіти і науки Кабінет міністрів України постановою від 20 липня 2000 р. присвоїв ім'я повного кавалера ордена Слави Григорія Пантелеймоновича Берези Чапаєвської загальноосвітній школі I-III ступенів.

Вісник Золотоніщини. – 2000. – 9 серпня.

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

- 22 червня 1941 р.* – віроломний напад нацистської Німеччини на СРСР. Масові патріотичні мітинги у Золотоноші та селах району.
- 22 червня - 18 вересня 1941 р.* – запис добровольців до лав Червоної Армії, мобілізаційна робота у районі.
- Кінець червня - сер.вересня 1941 р.* – діяльність евакогоспіталю 26-ї армії у Золотоноші.
- Липень - серпень 1941 р.* – участь жителів району у будівництві фортифікаційних споруд на Дніпрі. Випуск запалювальних пляшок для військ Південно-Західного фронту на Золотоніському лікєро-горілчаному заводі.
- Липень - вересень 1941 р.* – діяльність Золотоніського винищувального загону.
- 19-22 серпня 1941 р.* – відхід радянських військ на правий берег Дніпра, початок боїв на території Золотоніщини.
- 29 серпня 1941 р.* – героїчна загибель С.А.Куниці.
- Серпень - вересень 1941 р.* – створення партизанських баз на території Золотоніського і Гельмязівського районів. Створення Гельмязівського, Деньгівського, Дмитрівського, Коробівського та Чапаєвського партизанських загонів.
- 19 вересня 1941 р.* – німецькі війська вступили в Золотоношу. Початок окупації краю.
- 19 вересня 1941 р. – кінець вересня 1943 р.* – нацистський «новий порядок» на території краю.
- 21 вересня 1941 р.* – Знищення окупантами 300 мирних жителів у Золотоноші. Припинення діяльності Дмитрівського, Коробівського та Чапаєвського партизанських загонів.
- Вересень - листопад 1941 р.* – бойова діяльність Гельмязівського партизанського загону.
- 26 жовтня 1941 р.* – героїчна загибель А.П.Гайдара.
- Листопад 1941 р.* – звіряча розправа карателів над 3,5 тисячами мирних жителів єврейської національності в урочищах Струнківка та Ярки. Розгром Гельмязівського партизанського загону.
- Січень 1942 р.* – утворення і початок діяльності Золотоніської підпільної організації.
- 10 лютого 1942 р.* – С.А.Куниці присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).
- Липень 1942 р.* – розстріл окупантами 7 тис. військовополонених та мирних жителів.

- 18 січня 1943 р.* – героїчна загибель Героя Радянського Союзу М.О.Лисенка.
- Лютий - березень 1943 р.* – розправа окупаційних властей з 75 золотоніськими підпільниками.
- Лютий - вересень 1943 р.* – діяльність Чапаської підпільної групи.
- Лютий - листопад 1943 р.* – бойова діяльність Золотоніського партизанського загону.
- Березень 1943 р.* – страта карателями 63 підопічних Бакаївського будинку для людей похилого віку.
- 1 травня 1943 р.* – Г.Л.Світличному присвоєно звання Героя Радянського Союзу.
- Серпень 1943 р.* – висадка групи десантників під командуванням М.Р.Соболева-Кузьміна.
- Серпень - вересень 1943 р.* – бойова діяльність об'єднаного загону десантників, партизанів і підпільників на чолі з М.Р.Соболевим-Кузьміним.
- Вересень 1943 р.* – діяльність Коробівського загону самооборони.
- 21 вересня 1943 р.* – Початок боїв за визволення Золотоніщини.
- 22 вересня 1943 р.* – визволення військами 3-го гвардійського мехкорпусу м.Золотоноші та с.Вознесенського.
- 23 вересня 1943 р.* – визволення сіл Гельмязова та Піщани.
- 25 вересня 1943 р.* – визволення с.Кропивни. Героїчна загибель В.Ф.Педька.
- 26 вересня 1943 р.* – визволення сіл Деньги і Чапаська.
- 27 - 28 вересня 1943 р.* – визволення сіл Бубнівська Слобідка, Домонтів, Коробівка.
- 29 вересня 1943 р.* – героїчна загибель О.Г.Корольова.
- Кінець вересня - жовтень 1943 р.* – початок роботи прифронтових госпіталів у Золотоноші, Коробівці, Чапасці.
- 25 жовтня 1943 р.* – А.Т. Зеленіну присвоєно звання Героя Радянського Союзу.
- 26 жовтня 1943 р.* – В.Ф. Педьку присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).
- Поч. листопада 1943 р.* – відновлення роботи Золотоніського ремонтно-механічного заводу.
- 17 листопада 1943 р.* – Л.О.Меньшикову присвоєно звання Героя Радянського Союзу.
- 25 грудня 1943 р.* – Золотоніська районна рада прийняла постанову про впорядкування братських могил.
- 20 грудня 1943 р.* – І.Г.Чорному просвоєно звання Героя Радянського Союзу.
- 22 лютого 1944 р.* – П.Р.Романчуку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

- Травень 1944 р.* – занесення Золотоніського району на обласну Дошку Пошани за високоякісне і дострокове виконання плану посіву ранніх зернових.
- 25 липня 1944 р.* – героїчна загибель М.А.Сукача.
- 22 серпня 1944 р.* – Я.Т.Андрющенку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.
- 13 вересня 1944 р.* – В.І.Рибалку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.
- 28 жовтня 1944 р.* – районний огляд колективів художньої самодіяльності Золотоніщини.
- 1 листопада 1944 р.* – дострокове виконання річного плану Золотоніським маслозаводом.
- 24 березня 1945 р.* – І.М.Дорофееву та М.А.Сукачу (посмертно) присвоєно звання Героя Радянського Союзу.
- 7 квітня 1945 р.* – героїчна загибель Г.П.Берези.
- 31 травня 1945 р.* – Ф.М.Зінченку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.
- 27 червня 1945 р.* – Ю.С.Ороховатському присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Авраменко І.П.	—	43,110,116
Айкало В.	—	62,65
Айкало Є.	—	63
Айкало І.	—	49,57,65
Айкало М.	—	65
Альтшулер П.С.	—	17
Андрєєв А.П.	—	193
Андрієнко М.К.	—	128,142,143,188
Андрушко П.І.	—	152,153
Андрющенко Я.Г.	—	127,128,133
Анісімов О.П.	—	56
Апраксін С.	—	144
Артеменко І.	—	50
Артеменко О.М.	—	60
Аршинський О.С.	—	198
Асмолов О.М.	—	191

Б

Бабак М.	—	50
Бабикіна Д.	—	99,107
Бабикін П.В.	—	49,66
Баграмян Й.	—	21
Батицький	—	129,152
Бауер Ф.	—	32
Бєбчик	—	58
Бєвдюк І.	—	62
Бєдуля	—	43
Бєзпалов О.Д.	—	43
Бєрезняк Ф.М.	—	75,100
Бєреза Г.П.	—	128,129,144,145,172,185,186,187,199,
Бєрдник М.Ф.	—	104
Бєрштейн Б.І.	—	9, 15
Бєлий Д.М.	—	71,78,81,85,173
Бєлєбородов	—	152
Бичковський О.Л.	—	172,185
Білик Ф.З.	—	167

Білоус А.М.	—	50
Блажко Л.	—	36
Блошенко І.М.	—	72
Богма М.М.	—	43
Бонь С.Г.	—	56
Болянов М.Л.	—	84
Борисов О.Ф.	—	71
Бородавка О.І.	—	56
Бочко А.П.	—	187
Борщ Я.Х.	—	57
Брагінський М.	—	172
Брус А.В.	—	56,60
Брус Г.Г.	—	130,163
Брус М.	—	105
Брус М.І.	—	60
Бубка І.П.	—	129,151
Буга В.І.	—	158
Бутенко Д.К.	—	55

В

Вакула О.	—	105
Вальновский О.Ф.	—	84
Варавва О.В.	—	73,79
Вареник Х.А.	—	105,120
Варич	—	43
Васильєв М.Я.	—	63
Васильченко Г.	—	62
Васильченко І.Ф.	—	60
Васін О.В.	—	198
Вєличко І.І.	—	130, 154
Вєличко К.А.	—	166
Вєремій М.С.	—	167
Вєремій Н.О.	—	66
Вєрєтєнніков П.М.	—	95
Вирвєкишка І.П.	—	130,156
Видриган С.	—	62
Вітько Г.	—	34
Вовк А.Г.	—	160
Вовк В.О.	—	50,66

Вовк М.	–	98,120
Волков П.Б.	–	43
Воронченко Ф.І.	–	54
Воскобійник Д.	–	53
Г		
Гайдар А.П.	–	48,55,173,188
Гайдар Ю.Ф.	–	75,99
Гайдеман О.	–	49,111
Галлак В.М.	–	10
Гальдер	–	11
Гальченко О.	–	109
Гамзін В.	–	144
Гаркавий І.А.	–	199
Гармаш С.К.	–	48,56,62
Гацанюк	–	115,116
Герман Д.	–	31
Герцбель Ф.	–	31
Гітлер А.	–	25,26,40,71
Гмиря	–	122
Гольдфельд Б.М.	–	17
Голиш М.І.	–	196
Гомозов О.М.	–	58
Гончар І.О.	–	98,107
Гончар М.І.	–	98,107
Горбик П.С.	–	99
Гора Г.А.	–	56
Горбунов М.М.	–	72,84
Горслов Ф.Д.	–	17,48,54,55,56,173,188
Горячев П.І.	–	78,82
Гоцерідзе Г.Г.	–	74
Грабаренко М.К.	–	72
Грейшінг	–	30
Гринько М.	–	34
Грозман М.	–	31
Гук В.М.	–	47, 53
Д		
Давальченко Д.Д.	–	129

Даниленко А.М.	–	182
Даниленко І.	–	99,107
Дахно П.Ю.	–	56
Демко М.Ф.	–	48,56
Денисенко Ю.	–	79
Дерев'яно А.Л.	–	128,145,146,147
Дикуль К.Г.	–	120
Дикуль Л.	–	99
Дикуль М.І.	–	167
Дикуль Т.І.	–	167
Дикуль Ф.Г.	–	162
Димарець О.І.	–	50,57
Дніпровий	–	40
Дороган О.Г.	–	54
Дорофеев І.М.	–	127,138,139
Дорошенко В.З.	–	130,155
Драка М.І.	–	18
Древаль	–	56
Дробницький В.М.	–	17
Дубиніна Ю.Є.	–	48,57
Дубовик Є.А.	–	40
Дяченко Н.	–	34
Е		
Едвал М.М.	–	31
Елланський В.І.	–	48,57,63
Є		
Євдокімова Н.І.	–	54
Євтушевська Г.	–	58
Єрмішин К.К.	–	96,172,173,188
Ж		
Жабінський	–	188
Жданов	–	152
Житков І.С.	–	167
З		
Заболотній І.Ю.	–	159

Заваров О.І.	–	172,182,183
Загребельний	–	15
Заживило І.Д.	–	12,18
Заживило Н.А.	–	11, 19
Зайнулін Ф.А.	–	74
Зайдулін Б.П.	–	198
Збанацький Ю.	–	65
Зелений М.В.	–	199
Зеленін А.Т.	–	73,88
Зенько С.Д.	–	34
Зінченко А.М.	–	156
Зінченко Ф.М.	–	127,128,139
Змихновська М.О.	–	130,158
Змихновський О.Ю.	–	130
Золотарський П.Т.	–	187
Зубаньов С.Я.	–	9, 15
Зубло А.	–	39
Зуй Н.	–	75,93

І

Іванченко В.П.	–	189
Іваньков І.І.	–	49,66
Івахницька К.	–	99,107
Ілляшенко М.І.	–	17,54,173,188
Ільченко Н.Д.	–	54
Іоффе Р.М.	–	39
Ісасвич І.О.	–	150
Ісасв Ю.	–	144,186
Іщенко П.К.	–	11

К

Кабиш В.Ю.	–	58
Каланчук В.І.	–	32,35
Калашник	–	50,53
Калашник Д.П.	–	157
Калина М.Є.	–	130
Карась М.Д.	–	182
Карпенко І.М.	–	167
Карпенко К.В.	–	66

Карюк Г.	–	43
Катков Ф.Г.	–	80,84
Каубіш	–	111
Келеп В.К.	–	50,58
Келеп І.К.	–	50,58
Керпачков І.В.	–	49,66
Кикоть Г.С.	–	26,37,53,54
Кикоть М.	–	39
Кикоть Я.	–	48,58
Киринос М.П.	–	21
Кисельова Г.	–	43
Кислий П.К.	–	54
Кислицин П.А.	–	84
Клаус	–	32,111
Кобець Г.Я.	–	57,65
Кобзаренко І.	–	42
Коваленко Д.І.	–	104
Коваленко Ф.Л.	–	165
Ковальов С.М.	–	84
Кокозей Г.	–	122
Колесник М.Д.	–	133
Колек	–	35
Кологойда	–	95
Коломісць В.	–	122
Коломісць І.	–	113
Коляда І.В.	–	182
Комаров	–	48
Кононенко А.М.	–	56
Кононенко Т.Б.	–	130,131
Коржов В.І.	–	172, 182
Коробов В.Н.	–	74,173
Коробочка Д.О.	–	129,150
Корольов О.Г.	–	73,86,87,172,173,187,188
Коротков	–	150
Костюк Г.А.	–	104
Котенко І.І.	–	78
Коткін Я.С.	–	17
Кошелєв	–	72,82
Кравченко М.Ю.	–	54

Кремер С.Д.	–	71
Кретов І.І.	–	80
Кривицький І.С.	–	167
Кривицький М.О.	–	50,66
Кривицький С.О.	–	49,65,66,67,68,155,156,175
Криворучко Г.Л.	–	128,129,147,148
Кроха І.	–	151
Кроха М.	–	151
Кроха Т.	–	151
Кузнецов Т.І.	–	173
Кукоба І.І.	–	53
Кукса З.П.	–	47,60
Куликов К.Ф.	–	187
Кулик Й.А.	–	200
Кулик П.К.	–	194,195
Кулик М.Н.	–	163
Кулик Ф.Т.	–	90,153
Кунда І.І.	–	72
Куниця С.А.	–	127,128,139,140,173
Кунцевич Є.М.	–	187
Кунцевич М.Є.	–	187
Кунтиш І.	–	74
Курилко Г.	–	60
Кутахов	–	152
Куць В.	–	33
Кучерявий Б.А.	–	60
Кучма Л.Д.	–	197
Кушиць В.І.	–	150
Кушнір І.П.	–	150

Л

Ландеман С.	–	31
Ланько І.С.	–	172,182,183
Лапушкін М.С.	–	72
Лебідь Н.І.	–	56
Лелека М.	–	47,53
Лебов М.Г.	–	18
Линський	–	15
Лисенко М.О.	–	127,133,134,188

Лисун П.К.	–	53
Литвиненко М.І.	–	34
Ліпкало Б.С.	–	172,182
Логвиненко Ф.	–	192
Лопуляк Д.	–	113
Лукерич Я.О.	–	43
Лукомська О.	–	49,62
Луняєв М.С.	–	190
Лучанінов Г.	–	15
Ляхович С.І.	–	72,84

М

Мадебурі В.К.	–	74
Майборода В.В.	–	40
Макаренко Г.Х.	–	63
Макаренко С.І.	–	175,191
Малечкін М.О.	–	93
Малиновська Л.О.	–	17
Малиновський С.Л.	–	10,17
Манжула П.Й.	–	56
Маньківська К.В.	–	34
Марченко О.М.	–	157,158
Масловська М.	–	34
Махамбетов Ж.	–	74
Машнін В.Д.	–	18
Медвідь І.В.	–	130,164
Мельник	–	39,42
Мендель	–	31
Меньшиков Л.О.	–	127,140
Микитенко Б.П.	–	172,182,183
Митенков	–	71, 72, 81
Мірошник А.М.	–	60,62
Мірошніченко М.Л.	–	167
Могила Я.Я.	–	150
Молодик Г.	–	122
Молотов В.М.	–	15
Мониченко М.	–	9, 15
Мороз М.П.	–	19, 187
Москаленко	–	129

Мохов К.	–	50
Муха І.	–	113
Н		
Нажедін Ф.О.	–	95
Назаренко І.П.	–	49,57
Назаренко П.	–	63
Нанав'ян О.А.	–	71,74
Нерух Г.С.	–	131
Нестеренко М.	–	105
Никифоров	–	56
Нікель Л.В.	–	129
Ніколасв Г.Р.	–	49,57,62,63
Ніколасв О.М.	–	72
Німець К.	–	31
Німець Л.	–	31
Носенко А.	–	26,36,37
Носенко В.	–	26,36,37
О		
Обухов В.Т.	–	49,71,80,173
Овдієнко Ф.Д.	–	60
Овчінніков О.Д.	–	43
Одарченко Н.	–	16
Олексієнко А.С.	–	31, 34
Оленський С.К.	–	191
Олежко	–	15
Олійник М.Г.	–	182
Орлов М.Г.	–	175,199
Ороховатський Ю.С.	–	127,140,141
Опанасенко П.	–	127,140,141
П		
Павелко Г.Г.	–	56
Павлова Г.Н.	–	187
Павловський	–	41,42
Пальоха С.М.	–	50,66
Панченко М.К.	–	56,59,62,63
Панчева І.	–	12

Пасиченко І.Й.	–	60
Паша О.Г.	–	53
Педько В.Ф.	–	127,128,134
Первущин М.О.	–	131
Перепада П.І.	–	104
Переясловець Ю.П.	–	56
Петренко	–	64
Петрун	–	65
Пилипенко В.І.	–	154
Пилипенко І.П.	–	167
Пилипенко К.І.	–	151
Пилипенко М.А.	–	105,120
Пилипенко О.О.	–	159,160
Пилипенко О.П.	–	191
Пилипенко П.Л.	–	36
Пилипенко Ф.М.	–	151
Пилипенко Я.М.	–	165,166
Пільч М.	–	31
Пісна В.М.	–	123
Подольський	–	79
Полін О.	–	197
Поляков М.І.	–	199
Поляков М.М.	–	9, 15
Пономаренко Н.Л.	–	99
Попель М.К.	–	11
Поповіченко В.Л.	–	167
Порт В.Ю.	–	43
Потапов П.М.	–	49,63,64
Прокопенко І.Г.	–	133
Прокопенко М.Ф.	–	28, 37
Прудько В.В.	–	34
Прутко Г.І.	–	74
Пузєєв І.Ю.	–	192,193
Р		
Радзинський М.	–	172
Радченко Д.Ф.	–	43
Рашковський П.	–	185
Рейвекке	–	32

Ренькас О.С.	=	172,182,183
Рибалко В.І.	=	127,128,135
Родіонов М.І.	=	72,78,82,84
Рокосовський Р.К.	=	199
Романенко М.В.	=	43
Романенко М.С.	=	167
Романенко О.Т.	=	129,148,149,150,173
Романов	=	57
Романчук П.Р.	=	127,141
Рослік Г.І.	=	199
Рубцов	=	67
Рутченко Ю.І.	=	199
Рябишев Л.Т.	=	11, 21
Рязанцев	=	150

С

Савран М.І.	=	49,57,62,63,65,73,74,82
Світличний М.А.	=	127,128,135,136
Сергієнко І.С.	=	196,197
Сергієнко К.О.	=	35
Сергієць В.І.	=	56
Сердюк Я.	=	66
Середа Г.Я.	=	59
Середа Я.З.	=	59
Сибіряк В.	=	58
Сидорчук Н.М.	=	75,94
Сіваков О.І.	=	17
Склярєнко С.Д.	=	188
Скорик О.С.	=	60
Скорик С.Т.	=	74,109
Скорина Ф.	=	173
Скрипко	=	152
Слюсар О.Ф.	=	189
Смильський М.І.	=	144
Собко М.А.	=	162
Собко П.	=	38
Соболєв-Кузьмін М.Р.	=	50,67,68,74,191,192
Соловійов О.М.	=	49,57,63,64
Соловійов Т.Г.	=	74,173

Сорокін М.	=	96,97
Стадніченко М.Ф.	=	60
Сталін Й.В.	=	13,106,118
Степанов А.О.	=	72
Степанов О.М.	=	73,89,90
Степанова Є.Ф.	=	89
Строкань П.К.	=	47,53,68
Строкань С.	=	164,165
Судець	=	152
Сукач М.А.	=	127,128,137
Сутуга С.К.	=	43

Т

Тамик Ф.В.	=	9, 15
Тарасенко Г.І.	=	54
Тарасков Д. Ф.	=	190
Темченко Г.К.	=	58
Тимошенко	=	129
Тищенко А.П.	=	56
Ткаченко І.Д.	=	160
Ткаченко Н.О.	=	105,120
Труба М.П.	=	99,107
Труш П.	=	191
Тупіков В.І.	=	13
Тюленєв	=	152
Тюлін М.В.	=	72,79,82,173
Тютюнник І.С.	=	17,48,124

У

Усатенко Ф.О.	=	56
---------------	---	----

Ф

Фекленко Н.В.	=	21
Федина Ф.	=	62
Федоров	=	59
Фролов О.І.	=	86
Фролова О.А.	=	25,30

Х

Харченко Г.	=	122
-------------	---	-----

Харченко Г.П.	–	164
Харченко М.І.	–	98,107
Харченко Н.	–	99,107
Харченко О.С.	–	47,53,61
Харченко Т.Я.	–	75,99
Хейфец Я.М.	–	199
Ходос Г.О.	–	56
Ходос Г.Ф.	–	5
Хоменко І.В.	–	66
Хорошун М.В.	–	59

Ц

Царьков С.	–	148,149,150
Циганник	–	56
Циганюк О.	–	83
Цима Я.І.	–	56
Цюра М.	–	43

Ч

Чайка Г.П.	–	35
Чайка С.Я.	–	56
Черес Г.	–	60,107
Чермуцький П.	–	62
Чорний І.Г.	–	127,141,142,188
Чорнобай Г.К.	–	129,152
Чорнюк Д.С.	–	151
Чуйкевич К.Є.	–	105,120

Ш

Шагаров С.Я.	–	199
Шапошников Б.М.	–	13
Шашкін О.І.	–	72
Шевченко М.Д.	–	106
Шевченко С.О.	–	120
Шевченко Ф.Д.	–	17
Шевчук О.Г.	–	187
Шелуді	–	31
Шеманіна А.П.	–	63
Шепетун Г.Й.	–	11, 19

Шерман Е.	–	31
Шибанов П.О.	–	43
Шиятенко С.І.	–	48,56
Шкарупа Г.Ф.	–	56
Шмаков П.С.	–	73,90
Шморгун Г.І.	–	48,56
Шольц	–	111
Шпильков Г.	–	144
Шумілов М.С.	–	142

Я

Ярмола М.Г.	–	48,56
Ярмола П.	–	53
Ярошевський М.У.	–	121

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

х. Андріївський	–	71
с. Антипівка	–	37,38,39,64,65,103,111,168,179,185
с. Бакаївка	–	35,71,113
оз. Балатон	–	160
м. Бахмач	–	22
с. Безбородьки	–	82,116
м. Бердичев	–	187
с. Березняки	–	128,141,142,143
м. Берлін	–	139,163
р. Бистрик	–	75
с. Бігетингін	–	43
ст. Білореченська	–	156
с. Богдани	–	26,30,41,48,55,168,178
о. Богун	–	12,94
с. Богуславець	–	168,178,185
с. Бойківщина	–	71
с. Бородаївка	–	134
м. Брест	–	156
с. Броварки	–	168,178
с. Бубнівська Слобідка	–	26,30,41,50,58,74,92,112,168,173,179
м. Будапешт	–	160
с. В.Букрин	–	94
м. Буско-Збруй	–	141
м. Буххольц	–	139
м. Варшава	–	129,164
с. Василевичі	–	133
с. Велика Бурімка	–	191
с. Великий Хутір	–	91,139
с. Вереміївка	–	95
х. Вершинозгарський	–	71
м. Відень	–	167
с. Вільна-Атернович	–	138
с. Вільхи	–	103,111,122,168,178
р. Вісла	–	143,197
м. Вітебськ	–	196

с. Вознесенське	–	15,71,72,79,80,82,91,168,179
р. Волга	–	166
с. Воля Магнушевська	–	138
м. Воронеж	–	85
р. Ворскла	–	21
с. Гельмязів	–	11, 12, 26, 30, 41, 48, 54, 55, 73, 79, 82, 86, 91, 97, 103, 106, 112, 127, 128, 129, 142, 168, 172, 173, 179, 187, 188, 190
м. Гжатськ	–	136
с. Гладківщина	–	30,41,116,168,179
м. Глинськ	–	142
х. Глухомановський	–	140
м. Градизьк	–	161
ст. Гребінка	–	79
м. Двінськ	–	162
с. Деньги	–	13, 26, 36, 53, 54, 73, 74, 75, 84, 87, 89, 90, 92, 103, 109, 110, 158, 168, 179
с. Деркачівка	–	71,80
с. Дібрівка	–	40,106,135
с. Дмитрівка	–	13, 15, 48, 53, 56, 91, 103, 111, 127, 135, 168, 178, 181
р. Дніпро	–	5, 9, 11, 12, 18, 19, 20, 21, 48, 50, 55, 67, 71, 74, 75, 78, 81, 87, 88, 93, 95, 96, 134, 140, 141, 157, 178, 185
оз. Довгун	–	45,95
с. Домонтів	–	12, 40, 74, 75, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 122, 147, 168, 179
смт. Драбів	–	49,63,64, 71, 80, 81, 85, 91
с. Драбівці	–	9, 15, 59, 111, 162, 168, 179
р. Ельба	–	148,
с. Єршов	–	155
с. Жорнокльови	–	116
у. Загагчина	–	12
с. Залізки	–	75,92

с. Зарубинці	–	140
с. Засуля	–	141
м. Звенигородка	–	135
с. Згар	–	179
с. Зійвіці	–	161
м. Золотоноша	–	9, 10, 12, 13, 15, 18, 22, 25, 26, 27, 30, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 47, 49, 50, 51, 56, 57, 58, 62, 63, 71, 72, 73, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 91, 97, 98, 104, 106, 109, 111, 118, 120, 121, 127, 130, 168, 171, 172, 173, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186
р. Золотоношка	–	79,88,98
с. Зорівка	–	10,151, 168, 180
с. Іркліїв	–	87
с. Каврайські Хутори	–	180
с. Каврай	–	30, 41, 130, 133, 168, 180,
с. Каленики	–	26, 30, 41, 168, 180,
м. Калінінград	–	172, 186, 187
с. Каневщина	–	49
м. Канів	–	11, 18, 19, 20, 49, 94
м. Капсукас	–	152
с. Кедина Гора	–	87
с. Келеберда	–	95, 111
м. Кенігсберг	–	144, 151, 194
м. Керч	–	155, 162
м. Київ	–	13, 16, 18, 20, 22, 31, 35, 147
с. Кирилівка	–	157
м. Кировоград	–	155
с. Княжиця	–	133
м. Ковель	–	142
с. Ковтуни	–	49, 128, 145, 168, 170, 180, 185
с. Ковтунівка	–	180
о. Козацький	–	12, 94
смт. Козельщина	–	12
с. Комарівка	–	18
с. Коробівка	–	13, 18, 53, 74, 75, 76, 92, 94, 122, 168, 180
м. Коростень	–	31

м. Корсунь-Шевченківський	–	–5, 135, 160, 195
о. Коханья	–	12
с. Красне	–	74, 87, 92, 95
м. Кременчук	–	11, 12, 21, 27, 33, 87, 161
м. Кривий Ріг	–	155
с. Кривоносівка	–	130, 111, 168, 180
о. Кролевець	–	12, 21, 75, 94
с. Кропивна	–	73, 87, 88, 91, 168, 180, 185
с. Крупське	–	168, 180
с. Левченки	–	116
м. Ленінград	–	167
с. Липівське	–	92, 93
м. Ліда	–	187
с. Ліпняве	–	48, 49, 55, 111
с. Лозівок	–	75
с. Лохвиця	–	13, 22
м. Лубни	–	22, 71
с. Лукашівка	–	128, 168, 180
м. Люблін	–	31
м. Людвігсбург	–	43
с. Львівка	–	60
м. Львів	–	193
с. Малинівщина	–	180
с. Маліївка	–	180
с. Мангола	–	140
с. Маркизівка	–	180
с. Матвіївка	–	74, 133
с. Мелесівка	–	180
с. Миронівка	–	11, 20, 67
с. Михайлівське-Редчине	–	–136
с. Михалки	–	31
с. Мицалівка	–	38, 42, 49, 151, 180
м. Мінськ	–	133
м. Могильов	–	133
с. Москаленки	–	95
м. Москва	–	5, 148, 185, 187, 195,
с. Моцоківка	–	49

с. Налісні	–	50, 67
м. Ніжин	–	22
м. Ново-Георгієвськ	–	157
с. Нова Дмитрівка	–	41, 108, 179
м. Новоросійськ	–	155, 162
р. Одер	–	141
м. Одеса	–	128, 140, 155, 162
с. Озерище	–	48, 55
м. Омськ	–	163
м. Опочка	–	129, 149, 150
м. Орел	–	149
с. Орлик	–	134
с. Осов	–	137
с. Остапівка	–	157
м. Остер	–	84, 91
м. Охтирка	–	157
ст. Пальмира	–	64, 71, 79, 129
с. Панське	–	75, 92
с. Пекарі	–	95
м. Перемишль	–	151
м. Переяслав	–	85, 91
х. Петрівка	–	151
м. Пирятин	–	22
с. Підставки	–	30, 168, 180
с. Піщана	–	48, 50, 56, 60, 65, 94, 105, 119, 129, 168, 172, 180
с. Плешкані	–	26, 30, 168, 180, 181
м. Пльзень	–	159
с. Подільське	–	130, 168, 180, 185
с. Покровське	–	136
м. Полтава	–	143
м. Пошехонне	–	86
м. Прага	–	167, 197
р. Прегель	–	165
с. Прохорівка	–	48, 55
р. Прут	–	196
р. Псел	–	21

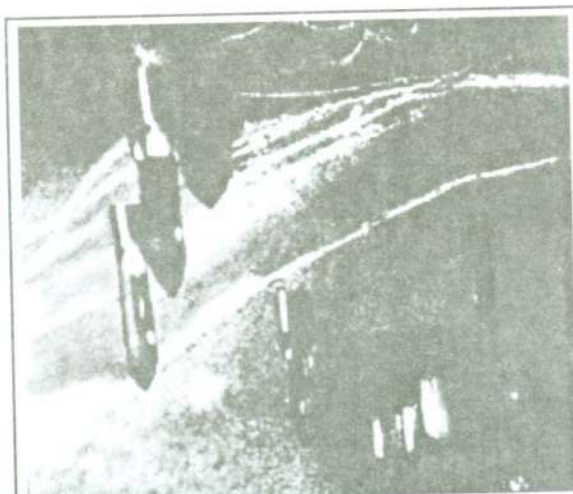

м. Рава-Руська	–	31
м. Ромодан	–	71
с. Рацинівка	–	137
с. Рацюківщина	–	59
м. Ржев	–	182
м. Ржищів	–	12, 19
м. Рибінськ	–	31
м. Рибниця	–	155
с. Рижанівка	–	135
м. Режиця	–	137
м. Розенберг	–	141
м. Ромни	–	22
м. Ростенбург	–	144
м. Ростов-на-Дону	–	149
р. Рось	–	94
м. Рубіжне	–	150
м. Самарканд	–	152
с. Свидівок	–	94
м. Севастополь	–	155, 162
с. Синьооківка	–	168, 179
р. Сіверський Донець	–	164
с. Скориківка	–	59, 60, 74, 78, 80, 81, 109, 168, 180, 185
м. Славута	–	5, 31
х. Слюжчина Слобідка	–	64
м. Сміла	–	135
м. Смоленськ	–	129, 150
с. Снігірівка	–	87
с. Софіївка	–	30, 41, 133, 168, 179
м. Сталінград	–	143, 148, 158, 165
с. Ставково	–	139
с. Степанці	–	20
м. Стопниця	–	140
р. Стрипа	–	167
у. Струнківка	–	33, 57, 172, 178, 184
с. Суженці	–	138
р. Сула	–	50, 74
р. Сушій	–	74
с. Сушки	–	48, 58, 94, 95, 97, 111

с. Тама	–	43
с. Гарнава	–	135
ст. Тимошевська	–	89
м. Торгау	–	129
м. Умань	–	135
м. Фастів	–	20
м. Фокшани	–	130, 154
р. Халхін-Гол	–	90
п-в Ханко	–	164
м. Харків	–	31, 59, 163
оз. Хасан	–	154
с. Хвильово-Сорочин	–	168, 180
м. Хорол	–	22
с. Хрести	–	10, 74, 87, 92, 109
с. Хрещатик	–	94, 95, 141
с. Хрущівка	–	48, 56, 106, 111, 119, 168
с. Худяки	–	185
с. Чапаєвка	–	13, 19, 49, 53, 54, 65, 75, 76, 87, 88, 92, 93, 103, 105, 109, 110, 119, 120, 121, 130, 168, 172, 180, 185, 186, 189, 195
м. Черкаси	–	11, 12, 18, 22, 67, 75, 78, 81, 96, 98, 99, 100, 135, 159
с. Чернечина	–	180
м. Чигирин	–	94
х. Чобітьки	–	87
с. Чорна Річка	–	87
смт. Чорнобай	–	22
с. Шабельники	–	168, 180, 185
с. Щербинівка	–	130, 155, 156, 168, 179
м. Яготин	–	49
у. Ярки	–	172

1. с. Чапаєвка. 1940. Г. Трубич із сім'єю після повернення з радянсько-фінляндської війни

2. Фашистські бомби на мирні міста і села

3. 1941 р. Біженці

4. На Схід

5. Не хочемо вмирати

Об'ява
Прийом приватних відрахову-
чів Кам'яницьким районом
(Старостію) провадиться
щотижня у Вівторок та
п'ятницю
з 9 до 12 та з 2 до 4 год.

6. Об'ява окупаційних властей. 1942 р.

10. Г. Ніколаєв, керівник Золотоніської підпільної організації. 1942 р.

11. О. Лукомська, член Золотоніської підпільної організації

12. П.Ф. Назаренко, член Золотоніської підпільної організації

13. Ф.Д. Горелов, командир Гельмязівського партизанського загону

14. М.І. Ілляшенко, комісар Гельмязівського загону

15. І.С. Тютюнник, начальник штабу Гельмязівського партизанського загону

16. Юлія Дубініна, головний лікар Гельмязівської лікарні, підпільниця

17. А.П. Гайдар. 1941 р.

18. Н.І Свдокімова,
партизанка
Гельмязівського загону

19. П.К. Кислий, партизан
Гельмязівського загону

20. П.Ю. Дахно, боєць
Гельмязівського загону

21. Партизан Гамалій

22. М.І. Савран, командир
Золотоніського партизан-
ського загону

23. О.М. Соловійов,
начальник штабу
Золотоніського
партизанського загону

24. О.В. Тканко, командир
партизанського з'єднання,
Герой Радянського Союзу

25. О.С. Харченко – комісар
Чапаєвського партизан-
ського загону

ПРОЧИТИ И ПЕРЕДАТЬ ТОВАРИЩУ

ЧТО ФАШИСТЫ НЕСУТ КОЛХОЗНИКАМ

Недавно гитлеровский министр земледелия Дарре совещался с представителями германского командования. Разбойники беседовали о судьбе колхозов в захваченных ими советских районах и областях.

У гитлеровских бандитов имеется программа на ближайшие дни, на ближайшие месяцы и на ближайшие годы.

Программа на ближайшие дни несложна: первые эшелоны могут грабить колхозное добро. Без этого фашистские войки не пойдут в бой. «Железными крестами» их не соблазнишь: им интереснее гусятина или курятина.

Грабеж в гитлеровской армии узаконен. В инструкции по отбиранию имущества противника, розданной всем немецким солдатам, сказано:

«Без оплаты и без выдачи расписок солдаты могут брать у населения продукты питания, одежду, белье, медикаменты и горючее в пределах личной потребности каждого солдата».

А «личная потребность» у немцев большая: отщавши на гитлеровских харчах, они съедают в один присест гуся. Для десяти СС свиная — это только на зубок. Что не съедят солдаты, то отберут офицеры — сами сожрут или пошлют своим фрау в Германию. Такова программа фашистов на ближайшие дни.

А вот программа на ближайшие месяцы.

В Берлине давно прикидывают, как лучше ограбить русских, белорусских, украинских колхозников. И гитлеровцы решили: легче получить добро от колхозов, нежели от сотни крестьян. И вот немцы начинают будто бы защищать колхозы. Они переименовали колхозы в «общие дворы», чтобы удобнее ограбить их.

Пуще всего фашисты боятся, как бы колхозники не разобрали добра. И фашисты пишут в своих листовках: «Земля и все добро колхозов принадлежат государству».

Какому «государству»? Разумеется, гитлеровскому. Скрипнула перо гитлеровского генерала — и сразу вся земля колхозов, все имущество колхозников района или области объявляется собственностью гитлеровской Германии.

В городе Дно немцы выпустили газетенку с нахальным названием «За нашу родину». Эти наглецы пишут в своем безграмотном листке:

«Все земледельческие работы должны вестись сообща. Раздел земли в любое время уничтожил бы весь урожай этого года».

26. Листівка

ВСТРЕЧА ПОСЛЕ 22-Х ЛЕТ С КОМАНДИРОМ ПАРТИЗАНСКОГО СОЕДИНЕНИЯ.

27. Зустріч бойових побратимів. Зліва праворуч: С. Пальоха, М. Соболєв, С. Кривицький. 1965 р.

28. Група десантників М.Р. Соболева-Кузьміна. 1943 р.

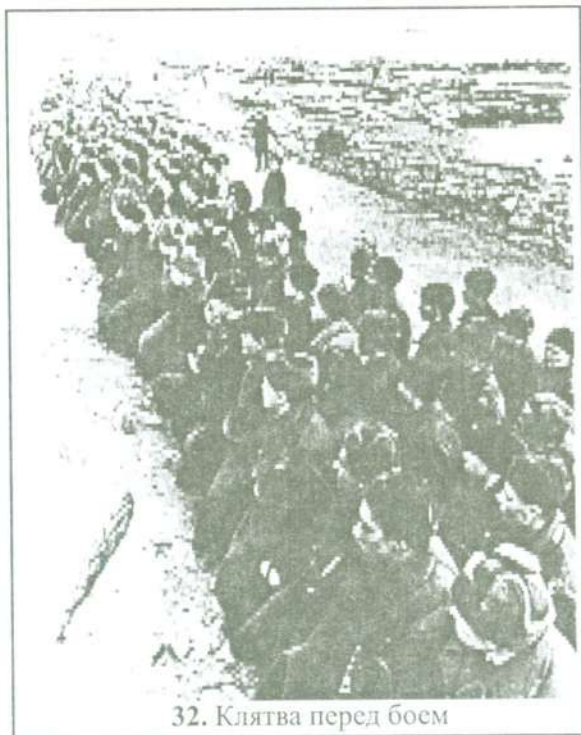
29. Об'єднаний загін М.Р. Соболева-Кузьміна. 1943 р.

30. 1943 р. Наступ армії-визволительки

31. Маршал П.Ф. Батицький

32. Клятва перед боем

33. Сержант Барченко проводить політінформацію. 1943 р. 3 -й ГСМК

34. Командир 3-го Сталінградського мехкорпусу
В.Т. Обухов (праворуч)

35. Розвідники 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу
на підступах до м. Золотоноші. Вересень 1943 р.

36. Кипів бій...

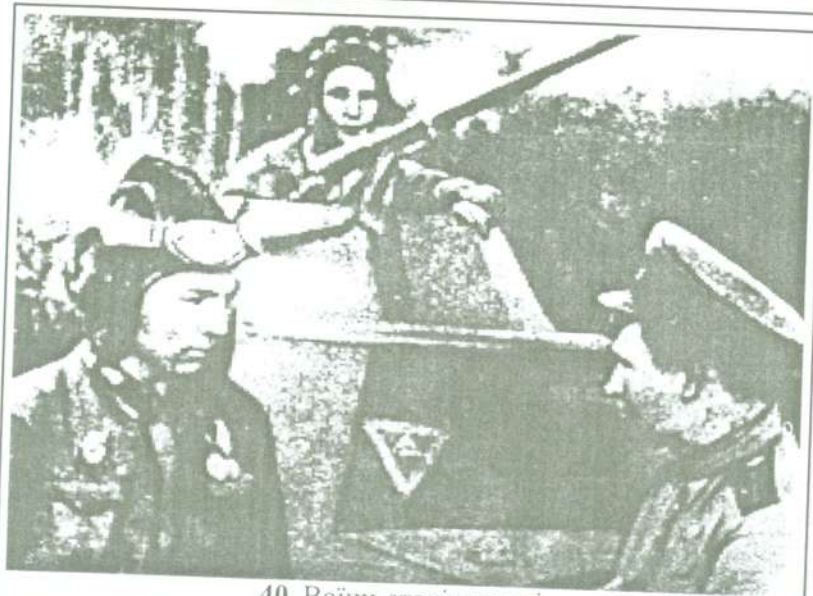
37. Тільки вперед!

38. Перед наступом
Праворуч – гв. генерал-лейтенант В.Т. Обухов

39. Самохідки 3-го гвардійського мехкорпусу на марші

40. Воїни-сталінградці

42. Автоматники корпусу на передньому краї

41. Вихід воїнів-визволителів на бойовий рубіж
Золотоноша. Вересень 1943 р.

43. По ворогу – вогонь!

44. Воїни-зенітники ведуть вогонь по ворожих літаках

46. Офіцери 23-ї стрілецької дивізії

45. На підступах до Золотоноші. Вересень 1943 р.

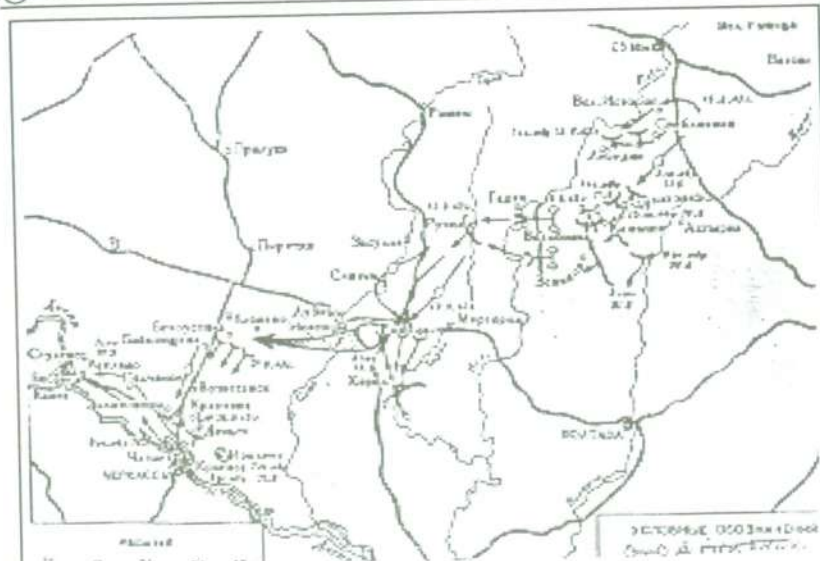
47. Вручення значків «Відмінний танкіст» бійцям 43-го танкового полку 3-го ГСМК. У центрі – командир полку Л.П. Огуж, ліворуч гвардії майор С.І. Ляхович

48. Командири рот мінометного батальйону 3-го ГСМК
М. Хасаншин і Ю. Головатий

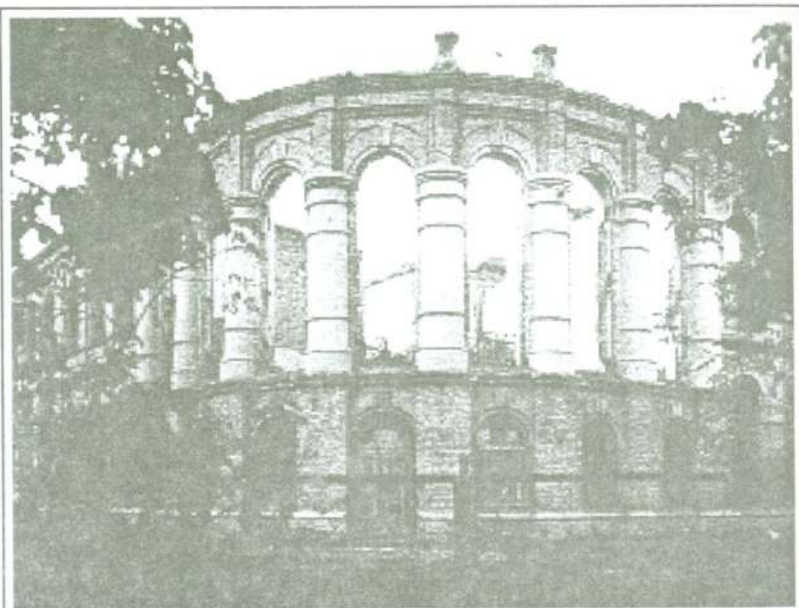
49. В.М. Коробов, командир 2-го
мотострілецького батальйону 8-ї мехбригади

50. Картохсхема бойових дій 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу на території краю

51. Офіцери 3-го ГСМК: Ляхович, Архемов, Рогожкін

52. Напівзруйноване приміщення СШ №4. Вересень 1943 р.

53. Траурний мітинг з нагоди похорон гвардії майора С.І. Ляховича Золотоноша, 23 вересня 1943 р.

54. Розриття ям, де знаходились останки жертв фашизму. Золотоноша, жовтень 1943 р.

55. Розпізнавання трупів жертв фашизму. Золотоноша

56. Страта поліція Петренка.
Золотоноша. Вересень 1943 р.

57. Льотний склад 558-ї окремої
Черкаської орденна Б. Хмельницького
авіаційної ескадрильї

58. Герой Радянського
Союзу А.Г. Зеленін

59. Командир мінометної роти
3-го ГСМК О.Д. Калашников

60. Приміщення Коробівської СШ, де розташувався госпіталь.
1943 р.

61. Колгоспник с. Коробівки Г.А. Скиба показує розвідникам 1-го мотоциклетного батальйону місця переправ через Дніпро. Вересень 1943 р.

62. На плацдармі в районі Канева

63. Командування 3-го ГСМК

64. Бійці технічної частини 15-го окремого залізничного мостобудівельного батальйону. 1943 р.

65. Командир інженерно-саперного батальйону Г.Г. Гоцерідзе на переправі

66. На правий берег

67. Переправа на Канівському напрямі. Жовтень 1943 р.

68. Герой Радянського Союзу
К.К. Єрмішин

69. Герой Радянського Союзу
О.А. Бичковський

70. Герой Радянського Союзу
О.Г. Корольов

71. Герой Радянського Союзу
М.В. Кологойда

72. М.Д. Шевченко, внесла 35 000 крб.
особистих заощажень на будівництво
танкової колони

ГЕРОЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ –
УРОДЖЕНЦІ ЗОЛОТОНІЩИНИ

73. Я.Т. Андриюшенко

74. М.О. Лисенко

75. В.Ф. Педько

76. В.І. Рибалко

77. Г.Л. Світличний

78. М.А. Сукач

81. А.Л. Дерев'янку

82. Г.Л. Криворучко

ЗЕМЛЯКИ – ПОВНІ КАВАЛЕРИ ОРДЕНА СЛАВИ

79. М.К. Андрієнко

80. Г.П. Береза

**ГЕРОЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ,
ЩО ПРОЖИВАЛИ НА ТЕРИТОРІЇ РАЙОНУ**

83. І.Н. Дорофєєв

84. Ф.М. Зінченко

85. С.А. Куниця

86. Л.О. Меньшиков

87. Ю.С. Ороховатський

88. П.Р. Романчук

89. І.Г. Чорний

90. Лётчик-гастел-
лівець О.Т. Романенко

91. Гвардії полковник
Г.П. Прокопенко

92. Віце-адмірал Г.К. Чорнобай

93. Ф.М. Пилипенко –
командир стрілецького
полку. Східна Прусія, 1945 р.

94. Генерал-майор С.І. Паша

95. Розвідниця
М.С. Калина. 1945 р.

96. Військфельдшер
Т.Б. Кононенко. 1943 р.

97. М.О. Зміхнівська,
лейтенант медичної служби

98. Л.В. Нікель, офіцер 1-ї
Польської дивізії імені
Т.Костюшка

99. Герой Соціалістичної
Праці, кавалер орденів
Червоної Зірки і
Вітчизняної війни Г.Нерух

100. О.М. Марченко, ветеран
війни і праці, м.Золотоноша

101. Учасник Параду
Перемоги І.В. Медвідь

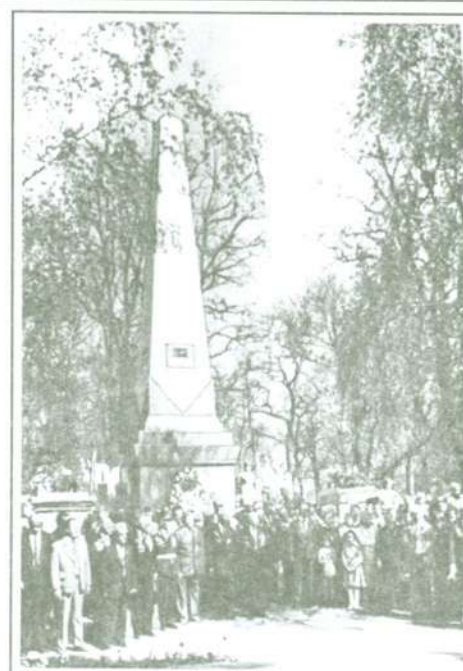
102. Л.Д. Овдієнко-
Дейнега, розвідниця.

103. Група розвідників-саперів.
(1 ряд праворуч – М.О. Перву-
шин), м.Зюльце, Німеччина.
Травень 1945 р.

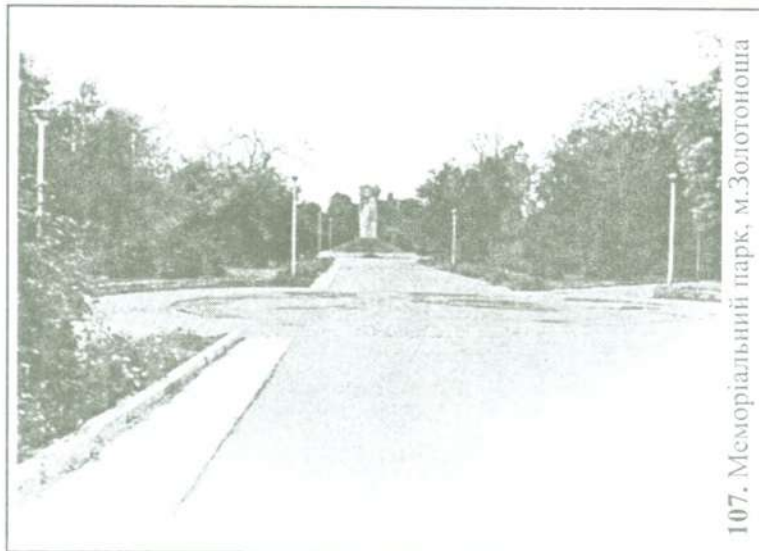
104. Г.П. Харченко
(праворуч). Кавалер орденів
Слави III і II ст., Червоної
Зірки, Вітчизняної війни II ст.

105. Пам'ятник жертвам фашизму. 70-і р.р., м. Золотоноша

106. Пам'ятник воїнам 3-го Сталінград-
ського мехкорпусу. 60-і р.р. м. Золотоноша

107. Меморіальний парк, м. Золотоноша

108. Пам'ятник жертвам фашизму

109. Пам'ятний знак воїнам
3-го Сталінградського
мехкорпусу, м. Золотоноша

111. М.Г. Орлов, генерал-лейтенант, голова ради ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу

110. Почесний громадянин м. Золотоноші
В.Т. Обухов, 1973 р.

112. Ю.І. Рудченко, секретар ради ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу

113. Пам'ятник євреям –
жертвам фашизму.
Урочище Струнківка

114. Фрагмент пам'ятника
519 полеглим односель-
чанам, с. Гельмязів

115. Братська могила Героїв Радянського Союзу О.Г. Корольова,
К.К. Єрмішина та 11 воїнів-визволителів, с. Гельмязів

116. Обеліск 252 полеглим
односельчанам, с. Вільхи

117. Братська могила 416 воїнів-визволителів, м. Золотоноша

118. Меморіальний комплекс на честь 164 полеглих
односельчан і 2 воїнів-визволителів, с. Скориківка

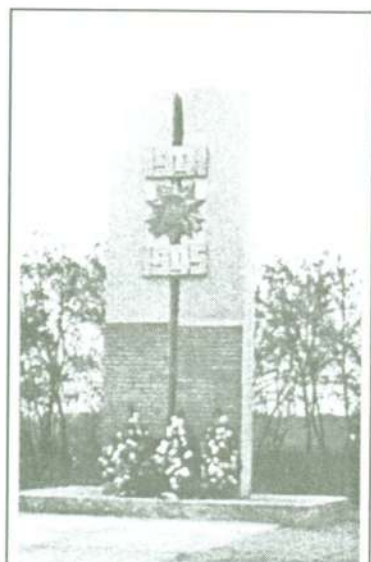
119. Меморіальна дошка на обеліску полеглим односельчанам, с. Софіївка

120. Братська могила 13 воїнів-визволителів, с. Гладківщина

121. Пам'ятник 55 полеглим односельчанам, с. Подільське

122. Меморіальний знак, с. Хвильово-Сорочин

123. Пам'ятник воїну-визволителю рядовому Григоряну, с. Плешкані

124. Обеліск в пам'ять 152 односельчан, с. Підставки

125. Пам'ятник 211 полеглим односельчанам та 44 воїнам-визволителям, с. Зорівка

126. Братська могила 17 воїнів-визволителів, с. Дравівці

127. Бюст почесного громадянина м. Золотоніші В. Т. Обухова

128. Погруддя Героя Радянського Союзу М. О. Лисенка. Гельмязівський музей

129. Відкриття пам'ятного знака на місці загибелі екіпажу Іл-2 Г. Берези і Ю. Ісаєва в м. Калінінграді, 1989 р.

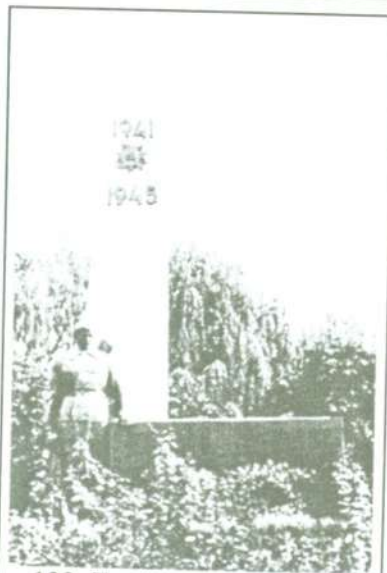
130. Похорони останків Г. Берези у Чапасвці, травень 1989 р.

131. Фрагмент пам'ятника Г. Берези у Чапасвці

132. Народний музей с. Піщани. Відділ Великої Вітчизняної війни

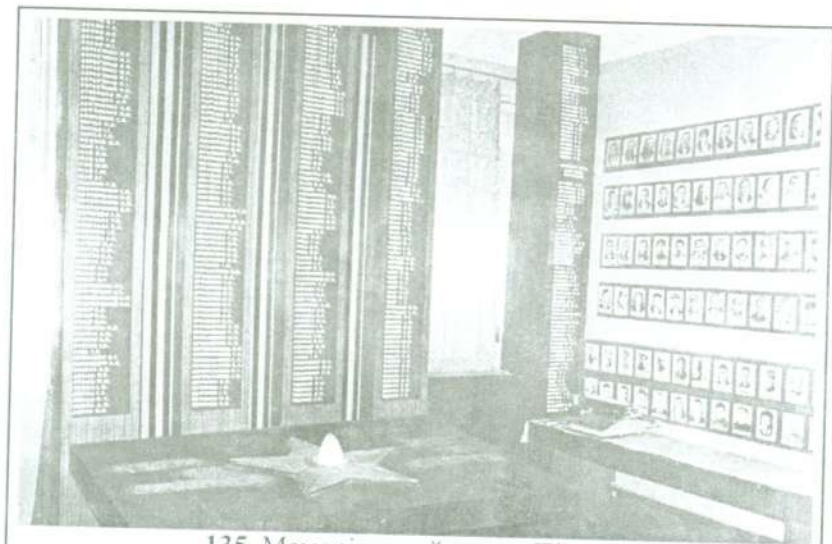
133. Пам'ятник полеглим односельчанам, с. Ковтуни

134. Пам'ятник полеглим односельчанам, с. Хрущівка

136. Братська могила 42-х воїнів-визволителів, с. Чапаєвка

135. Меморіальний зал, с. Піщана

137. Пам'ятний знак воїнам 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу, с. Піщана.

138. Зустріч ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу з ветеранами Золотоніщини, м. Золотоноша. Жовтень 1999 р.

140. Ветерани другої світової, м. Золотоноша, 1998 р.

139. Березень 2000 р. Голова райдержадміністрації Б.Євмина вручає орден Б. Хмельницького III ст. Ф.Л. Коваленку

141. День Перемоги в Золотоноші.
Покладання квітів до пам'ятника жертвам фашизму

142. У музеї «Пам'ять» Чапасівської школи

144. Голова районної ради В.М. Скидан вручає орден «За мужність» Л.М. Радченку

143. Пам'ятник 371 односельчанину, с. Бубнівська Слобідка

145. Солдатські вдови с. Крупського, 9 травня 1985 р.

ПОКАЖЧИК ФОТОМАТЕРІАЛІВ

146. Єдність поколінь.
Ветеран Великої Вітчизняної
війни С.О.Кривицький і
ветеран афганської війни П.А.
Мальований, травень 2000 р.

147. Учасник бойових дій
К.Ф. Орел, травень 2000 р.

148. Виступ хору ветеранів війни і праці, м. Золотоноша, травень 2000 р.

1. с. Чапаєвка. 1940. Г. Трубич із сім'єю після повернення з радянсько-фінляндської війни
2. Фашистські бомби на мирні міста і села
3. 1941 р. Біженці
4. На Схід
5. Не хочемо вмирати
6. Об'ява окупаційних властей. 1942 р.
7. Повістка для відправки у Німеччину на примусові роботи
8. Урочище Яркі – місце розстрілу 3.500 євреїв у листопаді 1941 р.
9. Горі страшних втрат. Вересень 1943 р.
10. Г. Ніколаєв, керівник Золотоніської підпільної організації. 1942 р.
11. О. Лукомська, член Золотоніської підпільної організації
12. П.Ф. Назаренко, член Золотоніської підпільної організації
13. Ф.Д. Горелов, командир Гельмязівського партизанського загону
14. М.І. Ілляшенко, комісар Гельмязівського загону
15. І.С. Тютюнник, начальник штабу Гельмязівського партизанського загону
16. Юлія Дубініна, головний лікар Гельмязівської лікарні, підпільниця
17. А.П. Гайдар. 1941 р.
18. Н.І Євдокимова, партизанка Гельмязівського загону
19. П.К. Кислий, партизан Гельмязівського загону
20. П.Ю. Дахно, боєць Гельмязівського загону
21. Партизан Гамалій
22. М.І. Савран, командир Золотоніського партизанського загону
23. О.М. Соловйов, начальник штабу Золотоніського партизанського загону
24. О.В. Тканко, командир партизанського з'єднання, Герой Радянського Союзу
25. О.С. Харченко – комісар Чапаєвського партизанського загону
26. Листівка
27. Зустріч бойових побратимів. Зліва праворуч: С.Пальоха, М. Соболев, С. Кривицький. 1965 р.
28. Група десантників М.Р. Соболева-Кузьміна. 1943 р.
29. Об'єднаний загін М.Р. Соболева-Кузьміна. 1943 р.
30. 1943 р. Наступ армії-визволительки
31. Маршал П.Ф. Батицький.

32. Клятва перед боєм
33. Сержант Барченко проводить політінформацію. 1943 р. 3 -й ГСМК
34. Командир 3-го Сталінградського мехкорпусу
В.Т. Обухов (праворуч)
35. Розвідники 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу на підступах до м. Золотоноші. Вересень 1943 р.
36. Кипів бій...
37. Тільки вперед!
38. Перед наступом
Праворуч – гв. генерал-лейтенант В.Т. Обухов
39. Самохідки 3-го гвардійського мехкорпусу на марші
40. Воїни-сталінградці
41. Вихід воїнів-визволителів на бойовий рубіж. Золотоноша Вересень 1943 р.
42. Автоматники корпусу на передньому краї
43. По ворогу – вогонь!
44. Воїни-зенітники ведуть вогонь по ворожих літаках
45. На підступах до Золотоноші. Вересень 1943 р.
46. Офіцери 23-ї стрілецької дивізії
47. Вручення значків «Відмінний танкіст» бійцям 43-го танкового полку 3-го ГСМК. У центрі – командир полку Л.П. Огуж, ліворуч гвардії майор С.І. Ляхович
48. Командири рот мінометного батальйону 3-го ГСМК М. Хасаншин і Ю. Головатий
49. В.М. Коробов, командир 2-го мотострілецького батальйону 8-ї мехбригади
50. Картосхема бойових дій 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу на території краю
51. Офіцери 3-го ГСМК: Ляхович, Архемов, Рогожкін
52. Напівзруйноване приміщення СШ №4. Вересень 1943 р.
53. Траурний мітинг з нагоди похорон гвардії майора С.І. Ляховича Золотоноша, 23 вересня 1943 р.
54. Розриття ям, де знаходились останки жертв фашизму. Золотоноша, жовтень 1943 р.
55. Розпізнавання трупів жертв фашизму. Золотоноша
56. Страта поліція Петренка. Золотоноша. Вересень 1943 р.
57. Льотний склад 558-ї окремої Черкаської ордену Б. Хмельницького авіаційної ескадрильї
58. Герой Радянського Союзу А.Г. Зеленін
59. Командир мінометної роти 3-го ГСМК О.Д. Калашников

60. Приміщення Коробівської СШ, де розташувався госпіталь. 1943 р.
61. Колгоспник с. Коробівки Г.А. Скиба показує розвідникам 1-го мотоциклетного батальйону місця переправ через Дніпро. Вересень 1943 р.
62. На плацдармі в районі Канева
63. Командування 3-го ГСМК
64. Бійці технічної частини 15-го окремого залізничного мостобудівельного батальйону. 1943 р.
65. Командир інженерно-саперного батальйону Г.Г. Гоцерідзе на переправі
66. На правий берег
67. Переправа на Канівському напрямі. Жовтень 1943 р.
68. Герой Радянського Союзу К.К. Єрмішин
69. Герой Радянського Союзу О.А. Бичковский
70. Герой Радянського Союзу О.Г. Корольов
71. Герой Радянського Союзу М.В. Кологойда
72. М.Д. Шевченко, внесла 35 000 крб. особистих заощаджень на будівництво танкової колони
73. Я.Т. Андрющенко
74. М.О. Лисенко
75. В.Ф. Педько
76. В.І. Рибалко
77. Г.Л. Світличний
78. М.А. Сукач
79. М.К. Андрієнко
80. Г.П. Береза
81. А.Л. Дерев'яно
82. Г.Л. Криворучко
83. І.Н. Дорофеев
84. Ф.М. Зінченко
85. С.А. Куниця
86. Л.О. Меньшиков
87. Ю.С. Ороховатський
88. П.Р. Романчук
89. І.Г. Чорний
90. Льотчик-гастеллівець О.Т. Романенко
91. Гвардії полковник Г.П. Прокопенко
92. Віце-адмірал Г.К. Чорнобай
93. Ф.М. Пилипенко – командир стрілецького полку. Східна Прусія, 1945 р.

94. Генерал-майор С.І. Паша
95. Розвідниця М.Є. Калина. 1945 р.
96. Військфельдшер Т.Б. Кононенко. 1943 р.
97. М.О. Зміхновська, лейтенант медичної служби
98. Л.В. Нікель, офіцер 1-ї Польської дивізії імені Т.Костюшка
99. Герой Соціалістичної Праці, кавалер орденів Червоної Зірки і Вітчизняної війни Г.Нерух
100. О.М. Марченко, ветеран війни і праці, м.Золотоноша
101. Учасник Параду Перемоги І.В. Медвідь
102. Л.Д. Овдієнко-Дейнега, розвідниця.
103. Група розвідників-саперів. (1 ряд праворуч – М.О. Первушин), м.Зюльце, Німеччина. Травень 1945 р.
104. Г.П. Харченко (праворуч). Кавалер орденів Слави III і II ст., Червоної Зірки, Вітчизняної війни II ст.

105. Пам'ятник жертвам фашизму. 70-і р.р. м. Золотоноша
106. Пам'ятник воїнам 3-го Сталінградського мехкорпусу. 60-і р.р. м. Золотоноша
107. Меморіальний парк, м.Золотоноша
108. Пам'ятник жертвам фашизму
109. Пам'ятний знак воїнам 3-го Сталінградського мехкорпусу м.Золотоноша
110. Почесний громадянин м. Золотоноші В.Т. Обухов, 1973 р.
111. М.Г. Орлов, генерал-лейтенант, голова ради ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу
112. Ю.І. Рудченко, секретар ради ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу
113. Пам'ятник євреям – жертвам фашизму. Урочище Струнківка
114. Фрагмент пам'ятника 519 полеглим односельчанам, с. Гельмязів
115. Братська могила Героїв Радянського Союзу О.Г. Корольова, К.К. Єрмішина та 11 воїнів-визволителів, с. Гельмязів
116. Обеліск 252 полеглим односельчанам, с.Вільхи
117. Братська могила 416 воїнів-визволителів, м.Золотоноша
118. Меморіальний комплекс на честь 164 полеглих односельчан і 2 воїнів-визволителів, с. Скориківка
119. Меморіальна дошка на обеліску полеглим односельчанам, с. Софіївка
120. Братська могила 13 воїнів-визволителів, с. Гладківщина
121. Пам'ятник 55 полеглим односельчанам, с. Подільське
122. Меморіальний знак, с. Хвильово-Сорочин
123. Пам'ятник воїну-визволителю рядовому Григоряну, с.Плешкані

124. Обеліск в пам'ять 152 односельчан, с.Підставки
125. Пам'ятник 211 полеглим односельчанам та 44 воїнам-визволителям, с. Зорівка
126. Братська могила 17 воїнів- визволителів, с. Драбівці
127. Бюст почесного громадянина м. Золотоноші В.Т. Обухова
128. Погруддя Героя Радянського Союзу М.О. Лисенка. Гельмязівський музей
129. Відкриття пам'ятного знака на місці загибелі екіпажу Іл-2 Г.Берези і Ю.Ісаєва в м. Калінінграді, 1989 р.
130. Похорони останків Г. Берези у Чапаєвці, травень 1989 р.
131. Фрагмент пам'ятника Г. Берези у Чапаєвці
132. Народний музей с. Піщани. Відділ Великої Вітчизняної війни
133. Пам'ятник полеглим односельчанам, с. Ковтуни
134. Пам'ятник полеглим односельчанам, с. Хруцівка
135. Меморіальний зал, с. Піщана
136. Братська могила 42-х воїнів-визволителів, с. Чапаєвка
137. Пам'ятний знак воїнам 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу, с. Піщана.
138. Зустріч ветеранів 3-го гвардійського Сталінградського мехкорпусу з ветеранами Золотоніщини, м. Золотоноша. Жовтень 1999 р.
139. Березень 2000 р. Голова райдержадміністрації Б.Євмина вручає орден Б. Хмельницького III ст. Ф.Л. Коваленку
140. Ветерани другої світової, м. Золотоноша, 1998 р.
141. День Перемоги в Золотоноші. Покладання квітів до пам'ятника жертвам фашизму
142. У музеї «Пам'ять» Чапаєвської школи
143. Пам'ятник 371 односельчанину, с. Бубнівська Слобідка
144. Голова районної ради В.М. Скидан вручає орден «За мужність» Л.М. Радченку
145. Солдатські вдови с. Крупського, 9 травня 1985 р.
146. Єдність поколінь. Ветеран Великої Вітчизняної війни С.О.Кривицький і ветеран афганської війни П.А. Мальований, травень 2000 р.
147. Учасник бойових дій К.Ф. Орел, травень 2000 р.
148. Виступ хору ветеранів війни і праці, м. Золотоноша, травень 2000 р.

ЗМІСТ

Слово до читача	5
РОЗДІЛ I. Фронт наближався до Дніпра	
Ніщо не віщувало війни	15
Заголовки статей	15
Мітинги. Мобілізація. Запис добровольців	15
Героїзм у тилу	16
Допомога фронту	16
Госпіталь у Золотоноші	17
Підготовка до боротьби	17
Створення Гельмязівського загону	17
Золотоніський винищувальний загін	18
Фронт наближається	18
Перші жертви серед мирного населення	19
Оборона Дніпра	19
Жінки – на трактор	19
Увага залізницям	20
Бронепоезд № 56	20
Переправа	20
На черкаському плацдармі	21
Маневр ворога	21
На підступах до краю	21
Катастрофа	22
Чорна п'ятниця	22
РОЗДІЛ II. Ніч окупації над краєм	
Прийшов новий порядок	30
Ніч окупації	30
Таке не забувається	30

Мертві говорять	31
Єдиний уцілілий	31
Звірі в людській подобі	32
Золотоніський Бабин Яр	32
Забава катів	33
Не забудьмо	34
Геноцид	34
Старі – зайві	35
Бакаївська трагедія	35
Знищення націонал-патріотів	35
Знищення активу	36
Це робили не фашисти	36
Драбівці не забудуть	37
Кров і сльози	37
Накази і розпорядження окупаційних властей	37
Окупаційна газета	40
Зміни	40
На каторгу	41
На чужину – силою	41
Повернути втікачів	42
Розпорядження від 6 липня 1942 р.	42
В'язень Бухенвальда	42
Лист із Німеччини	43
З акту про знищення фашистами громадян в м. Золотоноші	43

РОЗДІЛ III. Фронт у тилу ворога

Початковий етап	53
Перші невдачі	53
Зрада	54
Загін ім. Чапаєва	54
Письменник-воїн	55

Гельмязівські месники	55
Доля Ф.Д.Горслова	56
Розправа	56
Підпільний рух міщніє	56
Диверсії на заводі	57
Об'єднання підпільних груп	57
Антифашисти Гельмязівщини	57
Допомога молоді	58
Подвиг Яші Киктя	58
Врятували поранених	58
Оточенці	59
Підпільник Панченко	59
Домонтівська чайка	60
Нескорені	60
Смертю хоробрих	61
Із характеристики Кукси З.П.	61
Із характеристики Харченка О.С.	61
Невдала спроба	62
Золотоніські месники	62
Повідомлення окупаційних властей	62
Партизани Саврана	63
Командний склад Золотоніського партизанського загону	63
Земля палала	64
Підсумки бойової діяльності загону М.І.Саврана	64
Загибель сім'ї Айкалів	65
Заклучний акорд	65
Чапасвське підпілля	65
Чапасвські підпільники	66
Встановлення зв'язку з черкаськими підпільниками	66
Зі звіту про роботу підпільної групи	67
Об'єднання підпільників з групою Соболева	67

Партизани Коробівки	68
---------------------------	----

РОЗДІЛ IV. Пам'ятає врятований край

На підступах до Золотоноші	78
Бій за Скориківку	78
Відозва партизанської газети	79
Глибокий рейд	79
Подольський згадає	79
Золотоноша чекає	80
Підхід головних частин	80
Початковий етап	81
Бій за Золотоношу	81
У вогняних лещатах	82
Партизани в бою за Золотоношу	82
Юні герої-золотонісці	83
Зачистка	84
Остання крапка	84
«Від Радянського інформбюро...»	84
Вікопомна середа	85
Комбриг-8	85
З фронтового листа	86
Визволитель Гельмязова*	86
Із нагородного листа О.Г. Корольова	86
Запеклі бої	87
Син Росії	88
Бій старшого лейтенанта Степанова	88
Один із дев'яти	89
Бій біля Деньгів	90
Лист із фронту у Чапасвку	90
Оперативні зведення Радінформбюро	91
Тактика випаленої землі	92

Трагедія Хрестів	92
Спалене село	93
Руїни і згарища	93
Підготовка до форсування Дніпра	93
Дніпровська повітряно-десантна операція	94
Бої за переправи	94
Хрещатинський плацдарм	95
Подвиг Веретеннікова	95
З нагородного листа К.К.Єрмішина	96
Газета дивізії	96
Евакогоспіталь	97
Воїни допомагають колгоспникам	97
Концерт визволителів	97
Пишу із Золотоноші	98
Осередок милосердя	98
Чапаєвський госпіталь у спогадах сучасників	99
Подвиг мостобудівельників	99

Розділ V. Як Фенікс із попелу

Випалена земля	109
Варвари	109
Рани війни	109
Сільське господарство в руїнах	110
Демографічні зміни	111
Оперативне зведення за 20 листопада 1943 року	111
Розмінування закінчене	111
Важка осінь 43-го	111
Спалено і відігнано	112
Всім установам та підприємствам Золотоноші	112
Молодь на відбудові	113
Восний хліб	113

У прифронтовій смузі	114
Підсумки сільськогосподарських робіт за 1943 рік	114
Із руїн	115
Освіта встас із руїн	115
Успіх золотоношців	116
Хліб і позичка	116
Відродження Златокраю	116
Освіта відроджується	117
Ожив осередок духовності	118
У фонд оборони	118
Золотонощина – фронтові	118
На будівництво танка	119
Все для фронту	119
Дарунки фронтовикам	119
Фонд здоров'я	119
Земля – госпіталю	120
З теплом і турботою	120
Бійці трудового фронту	120
Напружена праця	121
З акту від 16 березня 1944 р.	121
Культура відроджується	121
Про що писала районка	122
За доблесну працю у війні	123
В тилу, як на фронті	124

РОЗДІЛ VI. Земляки на фронтах війни

Сузір'я Героїв

Андрющенко Яків Трохимович	133
Подвиг на шосе Могильов-Мінськ	133
Лисенко Микола Омелянович	133
Подвиг політрука	134

Педько Василь Федорович	134
Рибалко Василь Іванович	135
На берегах Славутича	135
Світличний Григорій Лаврентійович	135
Захищаючи Москву	136
Сукач Микола Архипович	137
Крок у безсмертя	137
Вони жили на Золотоніщині	
Дорофссв Іван Миколайович	138
З нагородного листа Дорофссва Івана Миколайовича	138
Зінченко Федір Матвійович	139
Куниця Семен Андрійович	139
Меньшиков Леонід Омелянович	140
Ороховатський Юхим Савелійович	140
Романчук Павло Родіонович	141
Чорний Ілля Григорович	141
Переправа, переправа	142
Повні кавалери ордена Слави	
Кулеметник Андрієнко	142
Відзнаки Слави	143
Г. П. Береза	143
Останній бій	144
З нагородного листа Г.П. Берези	145
Артилерист Дерев'яно	145
Фронтіві дороги	146
Останній залп	146
Сапер Криворучко	147
Герой із Домонтова	147
Наш гасстеллівець Олександр Романенко	148
На фронті	148
Ім'я його – безсмертя	149

З нагородного листа О.Т. Романенка	149
Гельмязівці на фронтах війни	150
У перший день війни	151
Командир полку	151
Віце-адмірал Чорнобай	152
Пам'ятна нагорода	152
Штурман Кулик	153
Розвідник Величко	154
Кавалер орденів Слави	154
Всім смертям на зло	155
Штурман морської авіації	155
Офіцери із Щербинівки	156
Десантник	157
Комбат	157
Воскреслий сокіл	158
Сестра-рятівниця	158
Успіх сержанта	159
Військовий лікар	159
Бойові побратими	160
Хроніка однієї долі	160
Визволяючи Прибалтику	162
Червонофлотець	162
«Сокіл», я – «ластівка»	163
Герой із Кавраю	163
Мости Г.Харченка	164
Учасник Параду Перемоги	164
Снайпер Строкань	164
Воїн у білому халаті	165
Зв'язківець	165
Мінометник	166
Сільські музиканти на фронті	167

Від Воронежа до Праги	167
РОЗДІЛ VII. Пам'ять не згасас	
Статистика пам'яті	168
Ніхто не забутий	177
Увічнення мучеників	178
Некрополь Золотоніщини	179
Пам'ятний знак визволителям	181
Заміна обеліска	181
Перепоховання	181
Уточнення списків жертв фашизму	182
Творці меморіалу	182
Із акту державної приймальної комісії	182
Кошторис пам'яті	184
Горіти вічному вогню	184
Збудуємо пам'ятник	184
Є пам'ятник!	184
Алеї пам'яті	185
Слідопити в пошуку	185
Відлуння війни	186
Пам'ятник герою у Чапаєвці	186
Шана	187
Музей у Вознесенському	188
Нагороди знайшли героя	189
Слово ветерана	190
Уроки мужності	190
Ще одне ім'я	191
Пошук	191
Із наукової роботи учениці чапасвської школи	191
«Мої рідні і близькі на фронтах священної війни»	
Дідусь-герой	192

Фронтові дороги	193
Переможець	193
Доля солдата	194
Між двома вогнями	194
Незабутнє	196
Пам'ять	196
Лист від Президента	197
Лист у Каврай	197
Моя бойова бабуся	198
І знову зустріч	198
Пам'ять серця	199
Імені земляка-героя	199
ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ	201
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	204
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	218
ПОКАЖЧИК ФОТОМАТЕРІАЛІВ	225

ЗОЛОТОНІЩИНА В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941–1945 р.р.

Документи. Спогади. Статті

<i>Коректор</i>	В.М. Макаренко
<i>Відповідальний редактор</i>	Г.М. Голиш
<i>Технічний редактор</i>	О.І. Прилуцький
<i>Автор текстів</i>	Г.М. Голиш
<i>Упорядники</i>	Г.М. Голиш, М.Ф. Пономаренко
<i>Художнє оформлення</i>	І.І. Дорош
<i>Фотоматеріали</i>	В. Семеняка, Л. Шлапоберський
<i>Хронологічна таблиця, іменний та географічний покажчики</i>	Л.Г. Голиш
<i>Комп'ютерний набір</i>	О.В. Рубінська
<i>Верстка</i>	С.О. Прошин

Упорядники висловлюють вдячність за сприяння у зборі матеріалів
П. Т. Герману, О.Г. Нагасвському, В.Ф. Почепцову.

Друк зроблено у відділі термінової поліграфії Черкаського ЦНТЕІ.
Адреса: 18000, м. Черкаси, буль. Шевченка, 205.
Тел. (0472) 45-28-13.

Відповідальний за випуск – Г.М. Голиш

Підписано до друку 18.12.2000. Здано до набору 18.07.2000.
Формат 60x84/16. Папір офсетний, Гарнітура Times New Roman Суг.
Умов. друк. арк. 19,84. Обл. вид. арк. 19,72. Вид № 70. Зам. _____
Тираж 1000 прим.

Видавництво «Відлуння-плюс».
Адреса: м. Черкаси, вул. Смілянська, 23, оф. 82
Тел.: (0472) 32-00-89, 45-74-26.

524

